

A HATÁRON TÚLI MAGYAR TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS

A határon túli magyar tudományos könyvkiadás

ISBN 80-8062-273-6

Ára: 240,- Sk

LILIUM AURUM

A határon túli magyar tudományos könyvkiadás

NOSTRA TEMPORA, 12.

Sorozatszerkesztő
Tóth Károly

FÓRUM KISEBBSÉGKUTATÓ INTÉZET
Somorja – Šamorín

A HATÁRON TÚLI MAGYAR TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS

Összeállította és szerkesztette
Simon Attila

Fórum Kisebbségkutató Intézet
– Lilium Aurum Könyvkiadó
Somorja–Dunaszerdahely
2005

A könyv kiadását támogatta:
a Magyar Tudományos Akadémia (Budapest)
az MTA „Magyar Tudományosság Külföldön” Elnöki Bizottsága (Budapest)
a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma

TARTALOM

AJÁNLÁS AZ OLVASÓNAK (Berényi Dénes)	7
ELŐSZÓ (Simon Attila)	9
SOÓS KÁLMÁN	
Tudományos könyvkiadás Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig (1985–2005)	11
BIRÓ A. ZOLTÁN	
Tudományos könyvkiadás Erdélyben 1989 után	35
GÁBRITY MOLNÁR IRÉN	
A magyar nyelvű tudományos könyvkiadás a Vajdaságban az utóbbi másfél évtizedben	51
LÁBADI KÁROLY	
A horvátországi magyarok és könyvkiadásuk (1990–2005)	77
GÖNCZ LÁSZLÓ	
Tudományos jellegű kötetek, publikációk a Muravidéken	87
LISZKA JÓZSEF	
A szlovákiai magyar tudományos könyvkiadás a rendszerváltástól napjainkig	95
BIBLIOGRÁFIÁK	
A kárpátaljai magyar nyelvű tudományos könyvkiadás válogatott bibliográfiája (Soós Kálmán)	111
A romániai magyar nyelvű tudományos könyvkiadás válogatott bibliográfiája (Biró A. Zoltán)	115
A vajdasági magyar nyelvű tudományos könyvkiadás válogatott bibliográfiája (Gábrity Molnár Irén)	125
A horvátországi magyar nyelvű tudományos könyvkiadás válogatott bibliográfiája (Lábadi Károly)	131
A szlovéniai magyar nyelvű tudományos könyvkiadás válogatott bibliográfiája (Gönc László)	133
A szlovákiai magyar nyelvű tudományos könyvkiadás válogatott bibliográfiája (Liszka József)	135

AJÁNLÁS AZ OLVASÓNAK

A Magyar Tudományos Akadémiának, mint a nemzet akadémiaiájának egyik fő törekvése a magyar tudományosság integrálása államhatárokon innen és túl. Ezt szolgálják programjai („Kapcsolatok”, „Domus”, „Szülőföldi kutatástámogatás”, „Műhelytámogatás”) és mindenekelőtt a programokat és az MTA egész határon túli tudományossággal kapcsolatos tevékenységét összefogó „Magyar Tudományosság Külföldön” Elnöki Bizottság.

A Magyar Tudományos Akadémiának a fenti koncepciójába és tevékenységébe szervesen illik bele a Forum Intézet kezdeményezése és eredménye: ez a könyv, amelyet éppen ezért csak a legnagyobb örömmel üdvözölhetek.

A cél tehát az anyaország határain kívül, a szomszédos országokban a magyar tudományos könyvkiadás áttekintése a rendszerváltás óta. Mint már máskor is, nem egyszer elmondtam, leírtam, nem lehet egyetérteni azokkal, akik a tudományos eredmények közlését csak a „nagy nyelveken” tartják érdemesnek. Ha a tudomány eredményeit anyanyelvünkön nem tudjuk kifejezni, akkor a magyar nyelvű iskolákat is bezárhatjuk, sőt a magyar nyelvű újságírás is kérdésessé válik. Ez más „kis nyelvekre” is igaz, amelyek léte, használata meggyőződésünk szerint értéket jelent az egész emberiség számára.

Ha valaki végigolvassa ezt a könyvet, amelyet őszintén ajánlhatok mindenkinek, akit a magyar tudományosság sorsa és helyzete érdekel, sokkal többet kap, mint könyvek, könyvkiadók felsorolását. A tudományos könyvkiadás egy fontos indikátora a tudományos életnek, a tudományos munka eredményességének. Több tanulmány nem elégszik meg az utolsó tizenöt év magyar tudományos könyvkiadásának a bemutatásával, hanem bemutatja azt is, ami a könyvek mögött van, a szóban forgó kisebbségi régió egész tudományos életét, erőfeszítéseit és múltját is akár évtizedekre visszamenőleg, sőt azon túl is. Merem azt mondani, hogy – mint tükörben – a magyar tudományos könyvkiadásán keresztül betekinthetünk az egyes magyar kisebbségi régiók sorsába, történetébe is.

Meggyőződésem, hogy ezzel a kiadvánnyal gazdagszik az egyetemes magyar tudományosság, és mindazok is, akik veszik a fáradságot és végigolvassák ezt a művet.

Debrecen, 2005. október 12-én

Berényi Dénes
az MTA „Magyar Tudományosság Külföldön”
Elnöki Bizottság elnöke

ELŐSZÓ

A jelen kötet a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából készült. Célja az volt, hogy felmérjük hol tart jelenleg a határon túli magyar nyelvű tudományos könyvkiadás.

Vörösmartyt szabadon parafrázálva, azt a kérdést járjuk körbe, vannak-e tudományos könyvek, melyek által előbbre ment a kisebbségi magyar világ.

Feltérképezni és számba venni a kisebbségi magyar tudományosságot és a tudományos könyvkiadást korántsem egyszerű feladat, nem véletlen, hogy az elmúlt években nem születtek összegző dolgozatok ebben a témában. A térség huszadik századi viharos történelmének köszönhetően a magyarság immár hét, az anyaországgal szomszédos államban (Ausztria, Horvátország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna) alkot jelentékeny kisebbséget, miközben az egyes kisebbségek nemcsak földrajzilag élnek távol egymástól (például a Pozsony és Csíkszereda közötti távolság meghaladja a 800 km-t) hanem eltérő politikai-kulturális közegben, lehetőségek között is.

A jelen kötet ebből a hét kisebbségből a burgerlandi magyarság kivételével hat ország magyar nyelvű tudományos könyvkiadását vizsgálja. A tanulmányok szerzői nemcsak szűkebben vett tudományterületükön tartoznak a szakmai élvonalba, hanem szélesebb körű tájékozottságuk, tudmányszervező munkásságuk révén áttekintéssel rendelkeznek a kisebbségi tudományosság egészével kapcsolatban is. Legalábbis a társadalomtudományok terén, hiszen kötetünk csupán a tudományoknak ezt a szegmensét vizsgálja. A hat szerző az elemzések közös szempontjai ellenére is hat különböző nézőpontot jelent. Ez azonban korántsem jelent hátrányt, hiszen a kötet szerkesztőinek nem az volt a célja, hogy az egyes régiók tudományos könyvkiadását egymás mellé állítva, s azokat azonos kritériumok alapján elemezve, valamiféle rangsort állítson közöttük.

Ez azért sem lehet cél, mert a kiépült intézményrendszerrel bíró közel másfélmillió romániai, illetve több mint félmillió szlovákiai magyar kisebbségi társadalmat nem lehet azonos kritériumok alapján vizsgálni, mint az egyre inkább diaszpórába szoruló horvátországi néhány ezer magyarból álló közösséget. Különösen nagyok a különbségek abban, mennyire épültek ki a határon túli magyar kisebbségek tudományos feladatokat is ellátó intézményei, illetve mennyire vannak biztosítva az ezek működéséhez szükséges anyagi eszközök.

A tanulmányokhoz csatolt válogatott bibliográfiák viszont nemcsak a különböző országok tudományosságában meglévő irányokra, az egyes tudományágak közötti hangsúlyokra hívják fel a figyelmünket, hanem arra is, hogy a horvátországi és kárpátaljai témájú magyar tudományos könyvek kiadásában megkerülhetetlen szerep jut az anyaországi kiadóknak. Ennek okán a bibliográfiai válogatások sem készülhettek azonos szempontok alapján. Míg Románia, Szlovákia, de többé-kevésbé Szerbia és Szlovénia esetében csak az adott országban kiadott munkák kerültek be a bibliográfiába, addig a fentebb említett két ország

esetében az adott kisebbséghez tartozó szerzőktől a Magyarországon kiadott művek is.

Itt szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a jelen kötetben közölt bibliográfiák korántsem teljeseek, s szerzőik nem is törekedtek erre. Válogatott bibliográfiákról van tehát szó. Értékükből azonban ez nem von le semmit, hiszen így is tükröt tartanak (noha olykor szubjektív tükröt) az adott nemzeti közösség tudományos eredményei elé.

A kötetben található tanulmányok számos azonosságra hívják fel a figyelmünket. Ez részben annak is köszönhető, hogy a tanulmányok szempontjából korszakhatárnak választott 1990 (amely évszám a kárpátaljai magyarság szempontjából korántsem tűnik olyan egyértelmű korszakhatárnak, mint a felvidékiek esetében) előtt mindegyik közösség a létező szocializmus megközelítőleg hasonló feltételei között fejlődhetett. A pártállami keretek között és pártállami ellenőrzés alatt működő kisebbségi tudományos intézmények ugyanis csak részben voltak tudományosak, másrészt nem az adott közösség igényeit szolgálták, hanem sokkal inkább a többségi nemzetet képviselő kommunista pártét. Ezért is hangsúlyozza szinte valamennyi tanulmányíró, hogy a rendszerváltást követően gyakorlatilag a nulláról kellett indulni.

A jelen kötetbe besorolt tanulmányokat és bibliográfiákat áttekintve látjuk, hogy szinte a semmiből is komoly tudományos műhelyek szerveződtek, könyvkiadók egész sora jött létre, tudományos jellegű folyóiratok indultak, és tekintélyes mennyiségű igazi tudományos értékkel bíró kiadvány jelent meg. Ezek pedig nemcsak az adott magyar kisebbség, s nem is csak az illető ország, de egyben az összmagyarság tudományos életét is gazdagítják. Van tehát okunk az ünneplésre.

Simon Attila

Soós Kálmán

TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS KÁRPÁTALJÁN A RENDSZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG (1985–2005)

Előzmények. Szellemi élet a politika szorításában (1944-84)

Ismeretes, hogy a mai Kárpátalja kontinensünk évszázadok során kialakult történeti és kulturális szerkezetét nagyhatalmi érdekek mentén megbolygató és át-rajzoló I. és II. világháború utáni békediktátumok speciális képződménye. Ma már egyértelmű, a párizsi béke a magyarságra nézve hátrányosabb volt a trianoninál, s különösen Kárpátalja számára járt szomorú következményekkel. A felnégyelt haza kisujját jelentő kárpátaljai magyarságot a sors még azzal is büntette, hogy a Nyugat nagyhatalmi kényelmessége és rövidlátása következtében régióink a szovjet birodalomnak lett háborús jutalomként szerzett része. Ráadásul a Szovjetunióval közvetlenül határosná vált Magyarország a „Nagy Testvértől” való félelmében sokáig nem vett vagy nem vehetett tudomást rólunk, így a leghermetikusabban és a legtovább a kárpátaljai magyarság volt elszigetelve az anyaországtól.¹

A kárpátaljai magyarság történetének eddigi legsúlyosabb, 1944-es sorsfordulója után kezdetét vevő kommunista diktatúra kultúrpolitikája különösen nagy rombolást eredményezett és jövőtehetetlen veszteségeket okozott az amúgy még csak a kialakulás stádiumában lévő régió magyar szellemi életében is. A kisebbségi szellemi élet nem tévesztendő ugyan össze a kisebbségi tudományossággal, azonban a tudományosság alapfeltétele természetesen a szellemi élet. Eperjesi Penckőfer János 2003-ban megjelent elemző művében – ugyan más összefüggésben – de egyértelműen kimutatta, hogy „a második világháború utáni sokkhatásban nemhogy irodalmi mozgolódás nem volt, de semmilyen magyar szellemi élet nem létezett.”² A korszak egy másik, kiváló ismerője, „valódi Forrás-tag”,³ S. Benedek András hozzáteszi, 1944 októberében a régióban „a magyar könyvkiadás és egészében a kultúra minden intézményes és eseti formája megszűnt”.⁴ Úgy látja, „a szovjet hatalom által bekebelezett Kárpátalján” a versírás volt „a bármit is mondani akaró, közönséghez szólni kívánó értelmiség szinte egyetlen megnyilvánulási lehetősége. A hatalom alighanem ezt tartotta a legártalmatlanabb szórakozásnak, s talán a verssorok közt tudott olvasni a legkevésbé”.⁵

Figyelembe véve az előzményeket és az utóbbi megállapításokat, arra a következtetésre juthatunk, hogy az 1944 utáni kárpátaljai magyar tudományosság,

legalábbis egy része a néhány év némasága után ráerőltetett, gyökeresen új társadalmi és politikai viszonyok közepette a lírába kényszerített kultúra értékesnek tekinthető részéből, természetéből nőtt ki. E talán nem túl sommás és túlzó történelmi diagnózis mellett azonban adathozható az is, hogy az újrakezdés, a regionális önállóság megteremtése nem könnyű időszakában a hivatalos Magyarország a nagy szövetséges, testvér és példakép „szeretetét” duplán viszonzva a 70-es évek elejéig tabunak vagy legalábbis kerüendő témának nyilvánította a kárpátaljai magyar kisebbséget. Ezzel összhangban egy-két kivételtől eltekintve a magyarországi tudományosság is a politikai elvárásoknak megfelelően reagált, és alig-alig vett tudomást a határon kívül rekedt nemzetrészről. Persze a leginkább elzárt nemzetestre esetleg figyelő magyarországi olvasó sem kaphatott a pártkapcsolatokon kívül semmi információt. Ha a magyarországi fórumokon az itteniek nagy ritkán mégis megszólaltak, azt „nemegyszer retorzió követte a helyi adminisztráció részéről”⁶, így rendszerint tartózkodtak a valós helyzetre vonatkozó nyilatkozatoktól vagy a megrendelő szája íze szerint tették azt. Így az érdeklődő számára csupán a létezés dokumentumaiként értékelhető híradások maradtak, amelyek a 60-as évek végétől, a 70-es évektől kezdődően esetlegesen és elszórtan jelentek meg főként vidéki napilapokban. „Rövid, felületes adataikban hibás, érveikben szegény ... kincstárian lelkesedő, vállvergetve dicsérő hangú jegyzetek, álr riportok és álrecenziók”⁷ ezek, amelyekbe a felfedezés, az újrafelfedezés a meghatározó attitűd: Kárpátalján is élnek magyarok, vannak iskoláik, olvassák a magyarországi sajtót, nézhetik a magyar televíziót.⁸ A magyar-magyar filológiai kapcsolatok kiváló szakértője, M. Takács Lajos véleménye szerint azonban nemcsak a Szovjetunó merevsége, meg az MSZMP politikája a ludas a tekintetben, hogy érdemben és módszeresen nem foglalkoztak velünk. „A fő ok még csak nem is a „hűlve latoló józanságban” (Nagy László), netán egyesek gyávaságában keresendő: a kárpátaljaiakkal foglalkozni nem volt „rentábilis”...mivel nem ígért sem exkluzív élményeket, sem tudói babérokot, sem anyagi gyarapodást, sőt politikailag sem volt veszélytelen.”⁹ Tegyük hozzá a régió helytörténeti kutatásai során 1990-ben megfogalmazódott sajnálatos tapasztalatot: „a magyarországi szakemberek a szükségesnél is kisebb mértékben foglalkoztak az elmúlt fél évszázadban az idevágó kutatókkal. Megállapíthattuk viszont, hogy már az első világháborút követő időszakban is a hazai érdeklődés perifériájára szorult Kárpátalja”.¹⁰

E tanulságok ismeretében – és a fentebb előadott romboló hatásokat is figyelembe véve – kell számot vetnünk a régió magyarsága tudományos tevékenységének alakulásával. Azzal, hogy 1918 után e mesterségesen kialakított tájegység élete a provincializmus talajáról indult, tudományos tekintetben sem rendelkezett olyan önálló étellel, arculattal, a folytonosságot biztosító hagyományokkal, mint Erdély, vagy valamelyik más, a magyar kisebbségnek otthont jelentő terület. Annak ellenére igaz ez, hogy e vidék több jelentős tudóst adott a magyar szellemi életnek, illetve 1941–1944 között még létezett egy a ruszinmagyar tudományosságot tömörítő, „struktúráját és feladatát tekintve egy helyi Tudományos Akadémia szerepét felvállaló”, Kárpátaljai Tudományos Társaság¹¹ is három szakosztállyal, kétnyelvű tudományos folyóirattal, Zorja – Hajnal néven.

Épp e társaság egyik, a régióban máig felül nem múlt, témánkba vágó kiadványa – *Kárpátalja Általános Bibliográfiája* – és összeállítóinak (Lelekács Miklós és Harajda János) tevékenysége lehetne a nyitánya az új korszak tudományos életének, könyvkiadása értékelésének, amennyiben maga a mű, részben a szerzők, vagy akár a Társaság túléltek volna a politikai rendszer szorítását. A szerzők, saját bevallásuk szerint „hosszú évekre terjedő munkájának, nem pedig az utolsó pár hónap ötletszerű feljegyzéseinek” eredményeként összeállt, a mellékleteivel együtt több mint 3 ezer leírást tartalmazó bibliográfiát a szovjet hatalom ideológiai megfontolásokból a betiltott könyvek közé sorolta, a kutatóknak pedig tiltották a rá való hivatkozást. A kötet legfőbb szerzője, a Társaság ügyvezető igazgatója, akit 1944 novemberében a hírhedt szovjet „Szmers” le-tartóztatott, 1944. december 13-án szovjet börtönben halt meg.¹² Közép-Európa négy kultúrközpontja – „Budapest, Prága, Ilyvó, Ungvár” – könyvtárainak vonatkozó anyagait rendszerező, a régiók kutatása szempontjából alapforrásnak számító mű¹³ sorsára jutottak a társaság egyéb kiadványai is, így a szakirodalomban való tájékozódást elősegítő mutatók. A közel másfél évtizede elhunyt, nemzetközileg is ismert történészprofesszor – Váradi-Sternberg János – mindig megdöbbenéssel emlékezett vissza az ungvári egyetem kijelölt munkatársaira, későbbi professzoraira, akik az egyetemi könyvtár híres, gazdag és a püspökségtől megörökölt állományából zárolták, megsemmisítették, esetenként maguknak megtartották a rendszerváltás előtti, a háborúban vesztes fél etnikumához kötődő, „burzsoá és szovjet ellenes” nézeteket tükröző impozáns, főleg a vidékkel foglalkozó, a korábbi évtizedekben keletkezett tudományos kiadványokat. A Kárpáti Igaz Szó elődje, a Munkás Újság 1945. június 3-i számából például megtudhatjuk: „Befejezték az ungvári városi könyvtár magyar könyvállományának a felülvizsgálatát. A fasiszta szerzők műveinek kiselejtezése után a könyvtárt átadták rendeltetésének. Ilyen felülvizsgálaton esik át a vidék valamennyi városi és falusi könyvtára”,¹⁴ amelyek ezzel lényegében felszámolódtak. Az igen komoly ideológiai felülvizsgálatot követően „egy-egy magyar könyv a folytonos rettegés éveiben potenciális veszélyt jelentett még a magánlakásokban is”.¹⁵

Sztálinnak meg kellett ahhoz hálnia, utódainak mérsékeltebb politikát kellett folytatni, hogy a szellemi élet új szakaszában a tudományművelés általános, alanyi és tárgyi feltételei javuljanak s annak jeleit¹⁶ regisztrálni lehessen. Jelentős dátum e tekintetben 1957, amikor egy évvel '56 után a több mint egy évtizedig hermetikusan elzárt és magába zárkózó kisebbség a magyarországi könyvek és lapok behozatala, majd tömeges előfizetése révén fellélegezhetett, a nemzet új szellemi értékeinek a birtokába jutott, s maga is bekapcsolódhatott annak vérkeringésébe. Ugyanakkor hosszú évek után kezdetét vette a kárpátaljai magyar kultúra sokáig „egyetlen rendszeres, éves mérlegként is értékelhető kiadványsorozata, a naptárjellegű az évkönyvstílussal ötvöző” kezdetben még Naptár, majd Kárpáti Kalendárium, 1958-ban pedig a kérészéletű, az első folyóiratjellegű kiadvány, a Kárpátok almanach. Ezek csírái voltak az intézményesítésnek, a tudományos folyóiratnak, amelyek hiánya nyilván kerékkötője volt más tudományszakok kibontakozásának és fejlődésének is. Népünk annyira ki volt éhezve a magyar betűre, hogy a korabeli könyvesboltban „egyetlen nap alatt el-

fogyott az Odüsszeia, vagy a Művészettörténeti ABC... A Magyar Nyelv Értelmező Szótárának első szállítmányáért ugyanilyen harc folyt... Pillanatok alatt tűnik el a vásárlók táskájában a klasszikus művektől a magyarországi írók legújabb munkáig minden, ami figyelemre méltó, s a versek néha hamarabb, mint a regények...”¹⁷

A könyvéhség, a fentiek tükrében úgy gondoljuk, nem szorul magyarázatra. Annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy az önellátás elvére támaszkodó helyi magyar könyvkiadás a magyarországi behozatalig mindössze 112 könyvet, illetve könyvjellegű sajtóterméket bocsátott ki.¹⁸ Egy másik adat szerint az 1946-ban Területi Könyv- és Lapkiadó Vállalat néven megalakított, majd 1964-ben hatáskörét kiterjesztve a szomszédos területekre is, köztársasági alárendeltséggel átszervezett Kárpáti Kiadónál 1990-ig alig 50 kiadvány jelent meg helyi szerzőtől, ezek túlnyomó része is publicisztika.¹⁹ Az előbbiek zömét – elsősorban 1964-ig – a „kolhoznépszerűsítő füzetek, harcoss ateista brosúrák” tették ki.²⁰ Elgondolkodtató azonban, hogy a Kiadónál még a 80-as évek elején is erősen jelen voltak az októberi eszmékért küzdő kommunista forradalmárok, miközben már 1965-ben megjelent egy a hatása által meghatározó, a korabeli szemléletmódot is felkavaró mű (igaz nem tudományos): Kovács Vilmos *Holnap is élünk* regénye, amely „a magyar nemzeti eszme...tartalmának és mércéjének a legelső színvonalasabb megnyilvánulása” volt, s amely a forgalomból való kivonása ellenére rendszerbírálataival kiszabadította a szellemet,²¹ illetve öt évvel utána, 1970-ben napvilágot látott a kedélyeket szintén felkavaró ún. Tiszatáj-tanulmány.²² A korszak legtipikusabb műve azonban mégis Kárpátalja második világháború utáni történetének az áltudományosság köntösébe öltöztetett összefoglalása, amely jellemzően *A boldogság felé* címet viselte.²³ Az 1974-ben Moszkvában, egy tudományos-ismeretterjesztő pályázaton díszoklevelet nyert kötetet talán nem véletlenül tették a magyar nyelven olvasók számára is hozzáférhetővé, hiszen a kötet célja az volt, hogy bizonyítsa Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatlolásának jogszerűségét. A kötet jól példázza, hogy a legfőbb elvnek való megfelelés miatt a kutatások köre 1944 után fentről megszabott irányt kapott, s a vizsgálatok célkitűzései, módszerei ennek megfelelően alakultak. Ennélfogva a jelzett korszakból alig emelhető ki szerző és műve, szakmai szempontból értékelhető magyar tudományosság lényegében egy-két kivételtől eltekintve nem létezett. Ezt támasztja alá az Ungvári Állami Egyetem tudósainak a hungarológiai tárgyú cikkeit, monográfiákat, téziseket a kezdetektől (1945–1990-ig) bemutató, 1463 pozíciót tartalmazó bibliográfia is.²⁴ Szinte csak Váradi-Sternberg János ungvári történész képez kivételt,²⁵ aki sokszor ellehetetlenítve, de mentsvárként vizsgálva Lenin-, Plehanov-, Gercen- vagy a Puskin-etűdök magyar vonatkozásait, a magyar-orosz, magyar-ukrán kapcsolatok, a Rákóczi-szabadságharc, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, általában a kultúrtörténet témakörében²⁶ számos értékes adatot, levéltári forrást tárt fel és tett közzé megalkuvást nem tűrő tudományos alapossággal.

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a tudományos könyvkiadás, a publikációk megjelentetése is mély válságba került 1944 után, a szerteágazó kutatómunka szükségyszerűen beszűkült, s szinte megszűnt. Ennél fogva, amikor 1985-től

kezdve, egyre erőteljesebb jelei vannak, hogy a korábban örökre tervezett birodalmi államalakulat összedől, a nyitás, az enyhülés politikája következtében a szabadabb társadalmi légkörben eszmélő magyarság a halmozottan hátrányos helyzet tehertételével keresi helyét az átalakuló erőviszonyok közepette. A korábbi évek szerény tudományos produktuma miatt egyrészt kénytelen visszanyúlni főleg a 19. század második felében keletkezett publikációkig, másrészt a mögötte hagyott idő gazdasági-társadalmi-kulturális síkon érvényesített jellegromboló erőinek hatása következtében hozzá kellett látnia a veszteségek és a veszélyek felméréséhez, módszeres elemzéséhez, azaz további léte szempontjából elkerülhetetlenül szükséges önismerethez. 1944 utáni szellemi életünk legnagyobb adóssága – egyben valószínűleg fő forrása nemzeti tudatzavarunknak – éppen ez volt.

Szabadabb társadalmi légkörben. Az önismeret kezdetei (1985–1993)

Gorbacsov színrelépését (1985) s a politikai rendszer szorításának lazulását követően Kárpátalján egymás után kezdtek megjelenni a helytörténeti, hagyományfeltáró, néprajzi vonatkozású publikációk. 1987-ben látott napvilágot az első olyan, a kor adottságait ugyan még magán viselő kezdeményezés²⁷, amely Balogh Edgárnak, a „Sarló” kör egykori tagjának 1930-ban keletkezett útinaplóját, vidékünkön készített szociográfiai gyűjtését²⁸ használta fel. A kiadvány több mint fél évszázaddal a Sarlósok „falunézó sétája” nyomában haladva, a „múltat a mával szembeállítva, szocialista valóságunk leglényegesebb momentumait” megragadva, igyekezett a kárpátaljai változások lényegére rátapintani. A József Attila Irodalmi Stúdió társelnökei tollából keletkezett mű sajátossága, hogy egy-egy felkeresett község legújabb kori leírásánál a megszólaltatott tanács- és kolhozelnök, párttitkár, kiemelkedőbb személyek közvetítette információk mellett főleg Lehoczky Tivadar 1881-ben megjelent, de a fentiek miatt a korban szinte hozzáférhetetlen művéből merítve, a folytonosságot jelezve, egybeszötte a múltat a jelenrel. A helységnevek kapcsán azonban még magyarázkodniuk kellett a szerzőknek: „Az olvasó bizonyára nem lepődik meg azon, hogy a könyvünkben bemutatott magyarlakta települések 1945 előtti elnevezéseit használjuk. Az esetleges értelemzavar megelőzése végett mi Balogh Edgár fentebb említett szociográfiai riportjaiból indultunk ki, s ő pedig e helységeket magyar nevükön szerepelteti. Amikor azonban a múltat jelenrel szembeállítjuk, akkor az egyes fejezetekben bemutatott helységek régi elnevezésének első ízben történő említésekor zárójelben feltüntetjük a felszabadulás utáni hivatalos elnevezését is.”²⁹ A kettős, zárójeles helységnevek korszaka ez régióknak történetében, sőt ekkor még Kárpátalja is „Kárpátontúl”. A mű nem tud még a kárpátaljai magyarság legnagyobb tragédiájáról, az 1944-es málenkij robotról, sőt néha ilyen mondatokat is elejt: „A felszabadulás megteremtette az alkotó munka feltételeit,”³⁰ Kárpátalja korábbi hovatarozásáról pedig a Budapesten megjelenő „Szovjet irodalom” a forrása. Az értékeesebb rész inkább a könyv végén található. A „Múltunk s jelenünk visszapillantó tükre” fejezet az, ahol hivatkozásokkal is megtoldva talán először találkozunk összefoglalóan a „nagy szovjet család kis magyar

közössége” főbb jellegzetessége, számszerű és területi megoszlására, iskola-rendszerére, művelődésére vonatkozó vázlatos adatokkal, kiemelve benne a Kárpáti- és a Tankönyv Kiadó, illetve a Kárpáti Igaz Szó szerepét³¹. A *Múltunk s jelenünk* tapogatódzó jellegű próbálkozásához képest, amely egyébként a „falunézó séta” végén egyetért „vidékünk nemzeti kérdése három tekintélyes szakértőjének” 1958, 1971 és 1985-ből származó írásaik³² elvi megállapításaival, az 1990-ben megjelent *Sorsközösség*³³ már jobban árnyalja a korábban kötelezően megfestett rózsaszín képet. Ez a kiadvány már kritikusabb, a gondokra is próbál koncentrálni, miközben járásonként, falvanként vizsgálja hová is jutottunk a szocializmus évtizedei alatt. Már bátran mutat rá, hogy a „45-ös rendszerváltás sem történt olyan békés egyszerűséggel, mint korábban a hivatalos történelemszemlélet tükrözte”, a munkatáborokba elhurcolt tízezrek tragédiája, „korántsem csupán személyes tragédia volt”, s hogy „jobban megtizedeli a kárpátaljai magyarságot a kivándorlás, mint az asszimiláció.” Rámutat arra is, hogy Kárpátalján hivatalosan nem épült ki magyar óvodahálózat, válságban van iskola-rendszerünk, a végzősök nem tanulhatnak tovább anyanyelvükön, múltunk, örökségünk feltárása terén évtizedeken át nem sok történt, s „a kárpátaljai magyarság majd félévszázados létének hiteles, tárgyyszerű, politikai és ideológiai hatásoktól mentes, elfogulatlan vizsgálata mind ez ideig nem történt meg. Az erre tett jó szándékú kísérletek többnyire a parancsuralmi rendszer zátonyain feneklettek meg”.³⁴ Az azonos tematika okán ugyanarra a szellemi füzérre fűzhető az *Ez hát a hon...*³⁵ (1991) és a *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján* (1993) című kiadványok. Míg az előbbi tények, adatok, dokumentumok sokaságának közreadásával tárja elénk vidékünk magyarságának küzdelmét a léteért, magyarságáért, addig a két évvel később megjelent kiadvány régióink magyarlakta helységeinek múltját, lakossága létszámának alakulását, anyanyelvi intézményeit, emlékhelyeit, nemzetiségeit foglalja össze egyfajta adattár formájában, melyet A harmadik kisebbségi korszak mezsgyéjén című tanulmány vezet be, illetve nemzetrészünk sorskérdéseivel kapcsolatos Függelék zár. Szintén a jelzett korszak sajátos kézikönyve *Kárpátalja magyar személyi és intézmény – adattára*,³⁶ amely közreadója szerint az első ilyen irányú kísérlet, hiszen hasonló jellegű, mintegy 300 szócikket tartalmazó „ismerettár a második világháború után még nem készült Kárpátalján.” Tekintettel arra, hogy Kárpátalja szovjet évtizedei alatt „sok torzítás, káros ideológiai hatás érte a demográfiát” is, az objektivitás miatt „szigorúan ragaszkodik a tudományos és statisztikai forrásokhoz” egy újabb kiadvány, a *Kárpátaljai demográfiai adatok* szerzője. A könyv a lélekszám, a népsűrűség, a korcsoportok, nemzetiségi összetétel, születés és elhalálozás, a migrációs folyamatok alakulását vizsgálja, „a Szovjetunióra, Oroszországra, Ukrajnára és Kárpátaljára érvényes, 1910 és 1941 közötti adatok” alapján. Teszi ezt úgy, hogy nem derül ki, mit jelentenek a jelzett időszakban a megnevezett országok, vagy esetünkben régióink. S furcsa az is, hogy a szerző az 1944 előtti korszakból csupán egy magyar nyelvű szakirodalmat sorolt fel. Így nem meglepőek a 86 oldalas könyvecske záró, köszönő sorai: „Vétenénk az igazság ellen, ha elmulasztanánk köszönetet mondani dr. V. Mescsenkónak, az orvostudomány kandidátusának, a háború utáni időszak

egyik nagy tudású és tevékeny Kárpátalja kutatójának. Az ő nevéhez fűződik a kötetben szereplő adatok nagy részének feldolgozása és értelmezése.”³⁷

„Annyian és annyifélet írtak már Kárpátaljáról, valós és valótlan képet festettek ismert és ismeretlen tények birtokában az itt élő emberek életéről...”, erőszakosan beavatkoztak „vallási-erkölcsi felfogásába, szellemi és tárgyi kultúrájába”, hogy vissza kell adni „a hitet”, amelyhez szükségünk van „hagyományaink felidézésére, az igazság felderítésére”.³⁸ Ilyen szerzői koncepció alapján íródott, a szerzői szándék szerint, a tiszaháti nemzetiségek életét bemutató kiadvány, amely azonban a megmentett „titokban éltetett” népszokás autentikusságát hangsúlyozva, másfél – kétoldalas terjedelemben inkább csak a figyelemfelkeltés szintjén szól az aknazslatinai románok, az ungvári svábok, cigányok, ruszinok, zsidók, rahói, nagydobronyi, csongori, beregsomi, bátyúi magyarok népéletének egy-egy kiragadott jelenségéről. E tájnak és lakóinak, az itt élő népeket évszázadok alatt ért kihívásoknak a tekintetében lényegesen jobban eligazít az előző kiadvánnyal egy időben megjelentetett *A tettenérhető történelem* című kötet, amelynek műfaja „inkább esszé, mint veretes tanulmány, s amely egy hosszabb irodalomjegyzék közlésével „egy alapfokú honismereti bibliográfia szerepét is szeretné betölteni.”³⁹ A folklór kutatásának tekintetében a *Vannak ringó bölcsők*⁴⁰ emelkedik ki, amely az 1967–71 között működő Forrás Stúdió alapgárdájának gyűjtése mellett egy szélesebb kitekintésű, a ruszin népi kultúra értékeire is figyelő, néprajzi kutatástörténeti összefoglalást⁴¹ is elének tár. Ugyanebben az évben jelent meg a 45 legismertebb kárpátaljai magyar történeti és helyi mondát – közöttük olyanokat is, amelyek az itt élő ruszinok folklórkincsébe is megtalálhatóak – tartalmazó, tudományos utószóval és jegyzetekkel ellátott gyűjtemény,⁴² 1993-ban pedig *Tűzoltó nagymadár*⁴³ címen népmesegyűjtemény. Irodalmi téren a korszak terméséből adattár jellegű, a kötetek végén található értékelő, nemzeti kisebbségünk jelenével és sorskérdéseivel foglalkozó tanulmányok, valamint a mellékelt kronológia miatt a *Sugaras utakon* (1985)⁴⁴, a *Vergődő szél* (1990)⁴⁵, a *Kisebbségi ének a beregi rónán* (1992)⁴⁶ és az *Extra Hungariam* (1992)⁴⁷ című antológiák emelhetők ki. Hasonlóan említést érdemel az *Irodalmi barangolások a Kárpátok alján* (1993)⁴⁸, amely vidékünket öt régióra osztva teszi közé múltunk és kultúránk nagy alakjainak helyi kötődéseire, itt-létük emlékeire vonatkozó, évtizedek óta aprólékos munkával összehordott művelődési és kultúrtörténeti adatait.⁴⁹ A kötet megjelenéséig szülőföldünk hagyományait ilyen tekintetben feldolgozó mű – irodalmi „útikalauz” – nem állt az érdeklődők rendelkezésére. Hagyományainkból, irodalmi örökségünkől merít az *Ezer évig nem volt itt semmi?*,⁵⁰ amelynek címe egy korábbi korszak kultúrpolitikai felfogásával rímelve, az arra való emlékeztetés céljából íródott, s nyilván annak végleges elutasítása is egyben.

1992 és 1993 azok az évek, amikor a kárpátaljai magyarság történetének legnagyobb tragédiája, az 1944 novemberében kezdetét vevő „malenykij robot” évtizedekig tabunak számító eseményei a tudományos érdeklődés fókuszába kerültek. A meghurcolás, a megaláztatás időszakát megörökítő visszaemlékezések,⁵¹ lágerversek, levelek, imák,⁵² koncepciók perek⁵³ anyagai, illetve a 40-es, 50-es évek sorsdöntő változásait rögzítő kordokumentumnak szánt gyűjtött

vallomások⁵⁴ mellett egy kötet immár 1956 kárpátaljai⁵⁵ hatását is dokumentálja, illetve a résztvevőket és az emiatt elítélteket kikérdezve interjúk formájában rekonstruálja a múltat. A korra vonatkozó rendkívül fontos és értékmentő adatok publikálása mellett az 1989–93 közötti mozgalmas időszakot dokumentumok alapján kronológiai résszel megtoldva további forráspublikáció mutatja be, középpontba állítva a régió első érdekvédelmi szervezete, a KMKSZ történetét.⁵⁶ A forrásközlések között kell említenünk a *Levéltári kalászatok* (1993) című művet is, amely az anyagát a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegéből hozza a felszínre, bár a fondokból kiaknázott adatok egy részét tanulmány formájában hasznosítja a szerző. A kötetben közölt rövid levéltártörténet és az archívum Mohács előtti dokumentumainak tételes kimutatása⁵⁷ sok használható, korábban ismeretlen tudnivalót közvetít a kutatók számára. Egy új irány – a falumonográfia – első biztató jele a *Nagydobrony* című kötet.⁵⁸

A jelzett időszakban egy új, a már említett kiadványokhoz képest „jóval rendeztebb és szubjektívebb, ám kétségkívül eredetibb módja”⁵⁹ is megjelenik a kárpátaljai magyarság bemutatásának: az interjú és önvallomás. A *Mezsgyén állva* című interjúkötet Kárpátalja 8 településéről 11 értelmiségit szólatlat meg egyeztetett szempontok alapján, miközben a szerzők és a szerkesztők is állást foglalnak önvallomásaikban a kisebbségi sors múltbeli és jövőbeli alakulása tekintetében. A mű összeállítója és szerkesztője már a bevezetőben egyszerre jelez és üzen: „Korántsem egyértelmű a megítélése annak... a hivatalos Magyarország bel-és külpolitikája inkább védi-e vagy sérti bizonyos döntéseivel, határozataival, szerződéseivel a kárpátaljai magyarságot”.⁶⁰

Az 1985–93 közötti évek tudományos, tudományközeli produktumának felvullatása mellett, hogy teljesebb legyen a kép, mindenképpen szólnunk kell a jelzett időszak további, a könyvkiadást is befolyásoló eseményeiről. A megváltozott politikai és társadalmi környezet – a peresztrojka – által kiváltott általános gazdasági válság egyik következménye az lett, hogy összeomlott az 1957-ben kezdetét vevő magyarországi napilapok, folyóiratok, könyvek behozatala. Ez 1990/91 fordulójától élénken foglalkoztatta a közvéleményt, felkerült a lapok címloldalára, sőt, az egyetlen érdekvédelmi szövetség, a KMKSZ akkori elnöke egyenesen az anyaországtól való elszakadás veszélyét látta benne.⁶¹ Mindez egybeesett a Szovjetunió könyvkiadásának és könyvpiacának válságával, amely elérte a magyar könyvek kiadására állami monopóliummal rendelkező Kárpáti Kiadót is. Közben a Gorbacsov nevével fémjelzett nyíltság éveiben az is nyilvánvalóvá vált, hogy a kárpátaljai magyarságnak újjászületéséhez, talpra állásához szükség lesz Magyarország anyagi és erkölcsi segítségére. A politikai káosz, a gazdasági krízis – benne az állami könyvkiadás válsága – közepette a Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériuma pályázatot hirdetett a határon túli magyar kiadók részére, jelentős pénzüsszegeket szánva a támogatott kéziratok megjelentetésére. Ezek összességében lényegesen érintették és megváltoztatták a kiadói viszonyokat, beindították a magánkönyvkiadást, könyvkiadó vállalatok jöttek létre, amelyek elsősorban anyaországi támogatásból jelentették meg a régió íróinak, költőinek műveit, illetve kultúrtörténeti, néprajzi műveket adtak ki. Így alakult meg 1991-ben az 1944 utáni Kárpátalja első magánki-

adója, az ungvári Galéria Kiadó, illetve egy évvel később egy amerikai-magyar-ukrán vegyes vállalat bázisán, szintén Ungváron, az Intermix Kiadó, de könyvkiadásra vállalkozott az 1990 végétől megjelenő Tárogató című élclap szerkesztő-gárdája is.⁶² A peresztrojka hozta politikai változások szinte első, lágy fuvallata természetesen új lehetőséget teremtett a folyóiratalapítási kísérletek terén is. 1987-ben *Évgyűrűk*⁶³ címen a József Attila Alkotóközösség évente egyszer megjelenő almanachja látott napvilágot a Szovjetunió Írószövetsége kárpátaljai szervezetének magyar csoportja, illetve a Kárpáti Kiadó gondozásában. 1988 második felétől a Kárpáti Igaz Szó hétvégi mellékleteként az *Új Hajtás*, majd 1989-ben létrejött az 1944 utáni Kárpátalja első önálló irodalmi folyóirata, a *Hatodik Síp*, amelynek bázisán a régiókra szakosodó Új Mandátum Könyvkiadó és a lap ungvári szerkesztősége már 1991-ben elindította a *Hatodik Síp* Könyvek című sorozatát. Az 1993-ban megjelent *Pánsíp* viszont már azzal büszkélkedhet, hogy nemcsak alapítója Kárpátalja első irodalmi folyóiratának, hanem életrehívója, főszerkesztője, sőt egyben kiadója is, elindítva ezzel a többességet, a sokszorozódást.⁶⁴ A korszak irodalmi életének kiváló ismerője e tekintetben arra hívja fel a figyelmet, hogy a 90-es évek eleje „még magába foglalta az eufórikus önszerveződés mindenre kiterjedő figyelmét”, azonban a „kárpátaljai magyar irodalom intézményesülési folyamatait meghatározó és leginkább befolyásoló tényezői, az ideológiai és hatalmi (kanonikus)⁶⁵ együttgondolkodás után hamarosan a tőke mozgatta kanonizálódás világába kényszerültek.”

A tőke megjelenésével a hazaiak mellett magyarországi kiadók is hozzájárultak a kárpátaljai szerzők műveinek kiadásához. E tekintetben fordulópont 1993, amikor közel félszáz könyv került az olvasó asztalára, annyi, mint az állami kiadó fennállása óta összesen.⁶⁶ A látszólagos pezsgést mutatta, hogy 1993. február 6-án Ungváron megrendezésre kerülhetett a kárpátaljai magyar könyvek bemutató napja.⁶⁷

A fórumteremtés, az intézményesülés s e példátlan könyvrobbanás fölötti örömben azonban már elég korán öröm is vegyült. Egy 1993 telén a könyv- és lapkiadás témában összehívott értelmiségi találkozó során számos aggály megfogalmazódott. Az egyik résztvevő nemcsak azt tette szóvá, hogy az ő kiadójához képest a magyarországi minisztériumi kiírás legfőbb pályázója és díjazottja „az állami struktúrát megkerülő” Kárpáti Kiadó magyar szerkesztősége, amely mögött annak „invenciózus szerkesztője”, egyben egy nyugati, magyarországi és ukrainai érdekeltégű Kft. bázisán létrejött Intermix Kiadó ungvári vezetője áll, hanem azt is, hogy aggályok merülnek fel magával a támogatási rendszerrel. Úgy látta, hogy „egy kárpátaljai társadalmi szervezet részéről egyfajta kisajátítási törekvés tapasztalható”, s „az anyaország segítő jobbát ez a szervezet egy-maga szeretné megfogni”. Ezt az aggályát megtoldotta egy másikkal, s így eljuttott annak óvatos megfogalmazásáig, „vajon a kedvező megjelenési feltételekkel eddig korántsem elkényeztetett kárpátaljai szerzők rendelkeznek-e annyi jó kézírral, illetve képesek-e annyi nívós új mű megírására, amennyi a most megfutott lehetőségekkel arányban áll? Mert ha igen, akkor a robbanás – mint egy kőbányában – újabb és újabb értékeket emelhet a felszínre. Ha viszont nem...: akkor a muníció fölösleges pocsékolását tapasztaljuk majd és a látványos tüzi-

játék rövid mámore után nem marad más, csak füst, bűz és szemünk beteges káprázása”.⁶⁸

A támogatáspolitikai, a kedvezményezett kiadók, a kiadhatóság problémái a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban szervezett egyik tanácskozáson is előjött elég heves, konkrét kifogásokat megfogalmazó bírálatok formájában. Budapesten a pályázatokat elbíráló kuratóriumi tagok, a pályázatokat benyújtó határon túli kiadók és érdekvédelmi szervezetek jelenlétében az érintettek egész sor sérelmet adtak elő: „ahelyett, hogy valóban támogatná a könyvkiadást, a magyar állam pénzén egykori pártállami, vagy új, gátlástalanul nyereségorientált kiadókat hoznak kiváltságos helyzetbe”. A megfogalmazott kritika szerint a támogatott könyvek egy részének megjelenítése egyenesen káros, míg esetenként más kiadásra érdemes könyvek nem kapnak támogatást, a megjelentett könyvekben „kírívóan sok a tárgyi tévedés, a nyelvhelyességi vétség”, a „kéziratokat nem lektoráltatják”, az ajánlásokon az ajánló nevét annak tudta nélkül aláírták. Summa summarum, az a vád is megfogalmazódott, hogy a „minisztérium a megfelelő garanciák kiépítése hiányában közvetetten egy magánvállalkozó vagyont érkező és politikai tőkét gyarapította azzal a pénzzel, amelyet valójában a kárpátaljai magyarságnak szántak”.⁶⁹ Közben, a régió magyar nyelvű sajtójában, egyre-másra jelentek meg nemcsak a könyvkiadásra szánt összegek és a könyvek tematikájának tételes ismertetései, hanem immár egy-egy kötet minősége is előtérbe került.

Bátortalan kezdeményezések, majd adattárak, gyűjtemények, monográfiák, forrás- és tanulmánykötetek, támogatáspolitikai elvtelenség, állami- és magánkiadók, folyóirat-alapítások, elfogult és elfogulatlan kritikák, mind-mind a kárpátaljai magyar könyvkiadás, a szakirodalom, a tudományosság egy-egy állomáshelei, jövőjének útjelzői is. A direkt elnyomás megszűnése után, a Gorbacsov névéhez köthető nyíltság éveiben lehetőség adódott ugyan a kárpátaljai magyarság újjászületésére, azonban mindenekelőtt a korábbi években elszenvedett veszteségei miatt intézményesülése rendkívül vontatottan, felemás módon vette kezdetét, s kerékkötője lett egy valós kibontakozásnak és fejlődésnek. Így például az egyik legfőbb pillére, az oktatási rendszere mellett a megjelent kiadványok ellenére foghíjas maradt a könyvkiadása is.

A mérleg. Gyorsjelentés

Nem véletlenül tettük meg 1993-at egyfajta „korszakhatárnak”. Adataink azt mutatják, hogy a jelzett évben jelent meg eddig, kiugró jelleggel, a legtöbb mű, köztük a tudományos, vagy ahhoz közel álló kötetek. A jegyzékünkbe felvett kiadványok esetében szigorúan ragaszkodtunk az elvárásokhoz a tekintetben is, hogy csak a régióban kiadott munkákkal foglalkoztunk. Kivételt abban az esetben tettünk, amikor a mű ún. kettős státusszal bírt (a kiadás helyeként ilyenkor „Ungvár–Budapest”, „Budapest–Beregszász” stb. van feltüntetve) illetve egy-két esetben, amikor a Kárpátalján élő, vagy onnan elszármazó szerző valahol régiónk határain kívül jelentette meg írását. Rendkívül nehezítette munkánkat egy a rendszerváltástól napjainkig a publikációkat felvonultató bibliográfia hiánya, an-

nak ellenére, hogy tudunk az Intermix Kiadó 2000-ben megjelentetett háromlappos, 103 kiadványt jegyző könyvkatalógusáról,⁷⁰ illetve a Hatodik Síp Könyvek és a folyóirat repertóriumáról (1989–1998).

Dolgozatunk előző részében a rendszerváltás időszakában kibontakozó kárpátaljai magyar könyvkiadás első termései alapján érzékeltettük annak irányvonalát, sajátosságait. A napjainkig megjelentetett, általunk jegyzékbe vett könyvek azt mutatják, hogy összességében több kategóriát állíthatunk fel közöttük.

Mindenekelőtt azt regisztrálhatjuk, hogy rendkívül foghíjas az eligazodást, tájékozódást szolgáló Lexikonok, bibliográfiák és egyéb mutatók kategóriája. A korábban már említett két-három kiadványon kívül klasszikus értelemben csupán egy művel⁷¹ dicsekedhetünk. A kötet Kárpátalja művelődési hagyományai tekintetében, életrajzi lexikon formájában, a vonatkozó irodalom közlése segítségével tájékoztatja elsősorban azokat, akik „érdeklődnek e tájhoz fűződő magyar, rutén (ruszin, ukrán) történelmi, irodalmi események, az itt született, vagy munkásságuk révén ide kapcsolódó személyiségek iránt”. Szerzője az anyaggyűjtés tekintetében két szempontot vett figyelembe: „a kötetbe csak olyan személyek adatai kerültek, akik már nem élnek, tehát munkásságuk lezárt”, ugyanakkor nehézséget okozott számára a területi elv – a mai Kárpátalja határaihoz igazodás –, hiszen vidékünk határai és maga az országhatár is, többször változtak.⁷² Szinte kéziratum lezárásával egy időben jelent meg egy színvonalas katalógus, amely történelmi Magyarország területéről származó s jelenleg 7 ukrainai múzeum anyagában fellelhető 555 régészeti leletek téra. A kötet a leletek pontos leírása, a feltárás körülményei, a kormeghatározás, a kulturális hovatartozás, az őrzési hely, az adatok forrásai mellett a tárgyak rajzos vagy fényképes ábrázolását is tartalmazza.⁷³

A kutatások alapjául szolgáló forráskiadványok tekintetében bizonyos szempontból jobb a helyzet, bár itt is egyfajta egyoldalúságot figyelhetünk meg. Számszerűen kimutatható és magyarázatra nem is igazán szorul, hogy e kategórián belül a sztálinizmus áldozataival kapcsolatos adatok közlése dominál. A már említettek mellett további kiadványok láttak napvilágot, amelyek a túlélőket vagy az áldozatok hozzátartozóit szólaltatják meg,⁷⁴ az önéletírás⁷⁵ eszközehez is nyúlnak, illetve a „malenykij robot” 60. évfordulója alkalmából újraközlnek⁷⁶ a mártírok falvankénti névsorát. Külön csoportot képeznek a Csatáry György történész, korábban gyakorló levéltáros által, elsősorban a beregszászi archívumból a Rákóczi-szabadságharc⁷⁷ és 1848/49-es forradalom időszakával⁷⁸ kapcsolatban feltárt anyagok, valamint a Bercsényi,⁷⁹ a Lehoczky⁸⁰ és Gálocsy⁸¹ hagyatékek közzététele, legújabbán pedig az 1917-ben még elveszettnek hitt, 1865-ben Zágonyi Á. Károly szernyei lelkész által összeállított beregi egyházmegyei emlékkönyv⁸² közreadása. A szlovákiai Fórum Kisebbségkutató Intézet Fontes Historiae Hungarorum sorozatában pedig a kárpátaljai magyarság 1918–1944 közötti történetére vonatkozó iratgyűjtemény⁸³ jelent meg.

A korban megjelenik a napló is, mint forrás. Előbb Czébely Lajos, Visk szorgos kutatója vezet ilyen az 1976–1989 közötti évekről,⁸⁴ majd ennek megjelenése után három évvel Brenzovics László történész a Magyar Országos Levéltár anyaga alapján rendezte sajtó alá a Kárpátalja 1938–41 közötti történetében

igen jelentős szerepet játszó Kozma Miklós jelentős forrásértékkel bíró naplóját.⁸⁵

A legtöbb mű a lokális és regionális munkák, a honismeret és helytörténet kategóriájába sorolhatóak be. Nincs itt terünk ezek tételes ismertetésére, inkább a publikálásuk révén megfogalmazható jelenségről szólnunk. A kárpátaljai magyarság történetéről, mai helyzetéről általános képet nyújtó, részben korábban már idézett kötetek mellett rendelkezésre áll a vidék múltját, a honfoglalástól 1994-ig kis ívben összefoglaló, az események kronológiáját is mellékelő kötet,⁸⁶ illetve az autonómia-törekvéseket központba állító és esetenként dokumentáló kiadvány⁸⁷ mellett egy honismereti olvasó⁸⁸ és kézikönyv⁸⁹ is. Ung és Máramaros megye esetében egy külön kötetben található a vonatkozó, 1944-ig megjelent honismereti írásokat.⁹⁰ A 90-es évek közepétől különböző főcím alatt, elsősorban P. Punyó Mária szervezésében és szerkesztésében *Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok* sorozata vette kezdetét,⁹¹ amely további kötetekkel kiegészülve jelzi a kárpátaljai magyar folklorisztika hirtelen megélénkülését, súlyát.

A leíró néprajzi- honismereti gyűjtemények mellett, egy-egy korszakra vonatkozóan, átfogó jelleggel a kárpátaljai származású moszkvai történész, Zseliczky Béla,⁹² illetve a régiónk tekintetében sokat publikáló, Budapesten élő Botlik József műveit,⁹³ illetve az 1938–41-es események ukrán és magyar megítélésének teret biztosító kötetet⁹⁴ emelhetjük ki.

Új jelenség a nyelv, az oktatás, a politika összefüggéseinek, a kárpátaljai magyar nyelvhasználat jellegzetessége vizsgálatának erőteljes jelentkezése, első eredményeinek monografikus és kollektív feldolgozása. Előbb a második világháború utáni magyar nyelvű oktatás helyzetét, az oktatási rendszer fejlesztésének lehetőségeit regisztrálta vonatkozó dokumentumok tükrében Orosz Ildikó műve,⁹⁵ majd Csernicskó István *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című sorozatban jelentette meg történeti, szociolingvisztikai elemzését⁹⁶ Trianon nyelvi következményeiről, rámutatva a kétnyelvűség hatásaira, a magyarországi magyarok és a határon túliak közti nyelvi azonosságokra és különbségekre. A témában – főleg empirikus adatok alapján – további eredmények születtek,⁹⁷ s külön tanulmánykötet látott napvilágot az idegen nyelv oktatásról kisebbségi környezetben is.⁹⁸ A kárpátaljai magyar irodalom tekintetében a XX. század második felének termését tette mérlegre Eperjesi Penckófer János monográfiája.⁹⁹ Balla László Kárpátalja képzőművészeinek három nemzedékét mutatja be tudományos hivatkozások és képmellékletek segítségével, legújabbban pedig Molnár József és Molnár D. István végezték el a kárpátaljai magyarság etnodemográfiai leírását¹⁰⁰ a legutóbbi népszámlálási és népmozgalmi adatok alapján. Visk¹⁰¹ és a Száz magyar falu könyvesháza sorozatban megjelenő Gát történetét bemutató¹⁰² munkákon kívül igazából nincs folytatása a megkezdett falumonográfiáknak, amin a *Guti körkép*¹⁰³, a ráti szociográfia¹⁰⁴, és a Hömölcs lábánál elterülő települések figyelemfelkeltő leírása¹⁰⁵ sem változtat.

Feltűnő az is, hogy a kárpátaljai egyházak közül, valószínűleg hanyatttartott sorsa miatt, a görög katolikus egyház múltja került előtérbe. Történetét az ungvári uniótól a 1997-ig a *Hármas Kereszt alatt*¹⁰⁶ című kiadvány tartalmazza, de ismerjük az egyházmegyéhez tartozó lelkészségek, a parókiákon működő lelké-

szek névsorát a legrégebb időktől 1949-ig,¹⁰⁷ tudunk az egyházmegye szerepéről az 1848–49-es szabadságharcban¹⁰⁸ és a második világháború után meghurcolt papjainak helytállásáról is.¹⁰⁹ A református egyházat illetően az egyik gyülekezet története,¹¹⁰ illetve egyházainak és templomainak rövid leírása¹¹¹ olvasható.

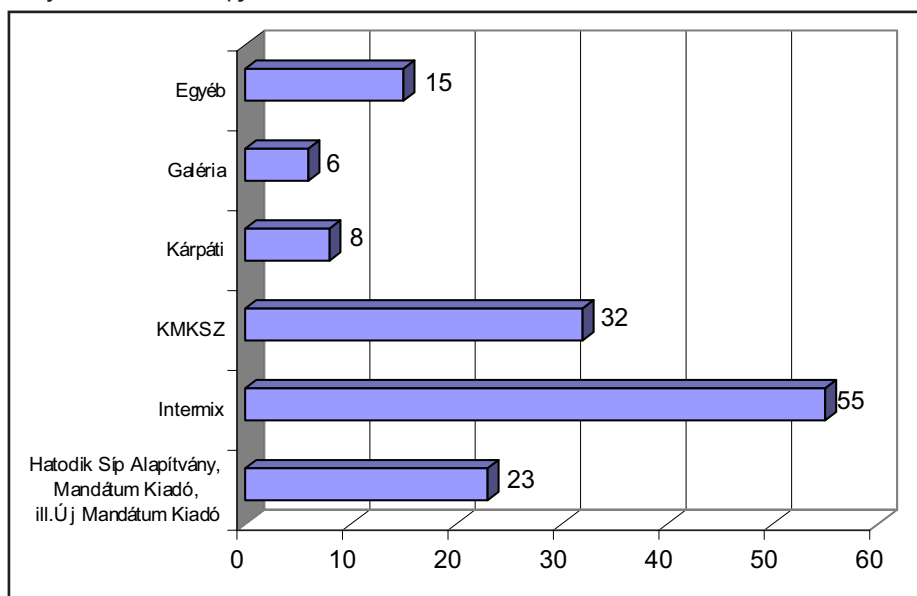
A szovjet éra szerény tudományos termése és az 1944 előtt keletkezett művek megsemmisítése és zárolása következtében igény is volt rá, a szabadabb társadalmi légkör pedig lehetővé tette a XIX. század második felében vagy azt követően keletkezett művek újraélesztését. Így jelentős számban vannak jelen a kor tudományos irodalmában a reprint kiadások. Elsősorban Lehoczky Tivadar (1830–1915) régész, történész, néprajzos művei élik reneszánszukat. Szinte valamennyi jelentősebb írását¹¹² újra megjelentették, sőt monumentális, eredetileg Ungváron 1881–82-ben Pollacsek Miksa nyomdájában napvilágot látó, háromkötetes monográfiáját két ízben is kiadták. Először, ragaszkodva az eredetihez,¹¹³ igaz, négy könyvben, majd 1996-ban egy vastag – 719 oldalas – kötetben,¹¹⁴ sajnos hozzányúlva a XIX. században keletkezett monográfia szerkezetéhez és nyelvezetéhez is. Az adattárában páratlan, persze megfelelő kritikával kezelendő Lehoczky-hagyaték mellett más megyékre vonatkozó, korábban keletkezett leírásokat is kiadtak,¹¹⁵ Fényes Elek ismert geográfiai szótárából pedig kimentsették a jelenlegi Kárpátalja településeire vonatkozó részt.¹¹⁶

Az általunk vizsgált időszak termésének legtöbb kiadványa mégiscsak ún. felemás tanulmánykötet, részben történeti és néprajzi, részben pedagógiai, nyelvészeti, szociológiai, politológiai, forrásközlések vegyítése. Egy-egy téma monografikus feldolgozásával viszont alig találkozunk. A mostani vizsgálódás határain kívül esnek ugyan, de jeleznünk kell, hogy természetesen Magyarországon is íródtak nagyszámban Kárpátaljával foglalkozó könyvek, ezekről azonban akárcsak a régió folyóiratairól és tartalmukról hely- és időkorlátok miatt itt most érdemben nincs módunkban szólni.

A kiadók

Az előzőekben említett Kárpáti Kiadó, majd a rendszerváltás következtében létrejött Galéria és Intermix Kiadó és a Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség mellett később további kiadók is létrejöttek. Az általunk földolgozott kötetek azt mutatják, hogy az említettek mellett könyvek megjelentetését vállalta a Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum, illetve az Új Mandátum Kiadó és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. A legutóbbi időkben könyveket jelentett meg a közel tíz éve létrehozott, immár II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, illetve egy-egy kiadványt a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség, a Bereginfo hetilap szerkesztősége és az ungvári hungarológiai központ. Az említett kiadók zöme – Galéria, Intermix, Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum, illetve az Új Mandátum Kiadó – úgy néz ki, kettős vagy többes státussal bírtak, így a kiadás helyeként gyakran „Ungvár–Budapest”, „Beregszász–Budapest”, „Budapest–Beregszász” jelenik meg, míg a többiek esetében egy helyszín van feltüntetve a kiadás helyeként.

1. ábra: Kiadók szerepe a kárpátaljai könyvek megjelenítésében a kiadott könyvek száma alapján

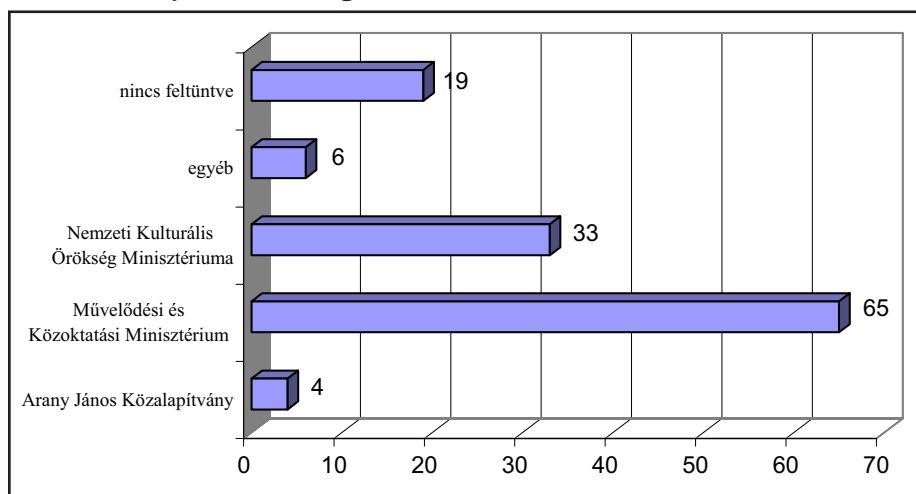

Az 1. ábra mutatja, hogy az említett kiadók nem egyenlő súllyal vannak jelen a munkák megjelenítése terén. Ami a tematikát illeti, az állami Kárpáti Kiadó egyedül vagy közös gondozásban a vizsgált időszakban a korábban már általunk kimutatott profil mellett elsősorban a kárpátaljai magyarság 1944–85 közötti helyzetét ismertető, első próbálkozó leírásoknak, a régió magyar irodalmát bemutató antológiájának adott teret.

Az első magánkiadók – Galéria, Intermix – a korszakból adódóan bátrabban vállalkoztak, így kiadványok témaköre jelentősen széles volt: a helyzetleírás mellett foglalkoztak forrásközlések – elsősorban a meghurcolt magyarok visszaemlékezései –, honismereti, helytörténeti, néprajzi tanulmányok, szociográfiai és szociológiai vonatkozású írások, adattárak, levéltári kalászatok és irodalmi antológiák kiadásával. A Galéria emellett még Pánsíp néven folyóiratot is megjelentetett. A Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum, illetve az Új Mandátum Kiadó által publikált kötetek tematikája főbb vonalaiban egyezik az előbb ismertetett kiadók tevékenységével, annyi különbséggel, hogy előtérbe helyezik az egykori monumentális vármegyei monográfiák – Bereg, Ugocsa, Máramaros, Ung – anyagának válogatáson átment megjelenítését, sőt néhányat reprint formájában is megjelentettek. Ugyancsak ennek a kiadónak a termése az 1944 utáni Kárpátalja első irodalmi folyóirata, amelyről már korábban szoltunk. Még erőteljesebben jelentkezik ez a tendencia a KMKSZ által megjelentetett kiadványoknál. Elsősorban Lehoczky Tivadar, Komáromy András, Fincicky Mihály, Hodinka Antal korszakos jelentőségű írásainak újraközlésével, illetve azokból való válogatással találkozhatunk náluk, noha igazából a forrásközlések dominálnak.

A tanulmányunk első részében már jeleztük, nagyon korán kiderült, a kárpátaljai magyarság újjászületése, értékeinek felmutatása elképzelhetetlen az anyaország segítsége nélkül. A könyvek megjelenetésének támogatását kezdetben a magyarországi oktatási minisztérium vállalta magára, majd ez a lehetőség tovább bővült, illetve módosult. A minisztériumok és közalapítványok mellett egyéb, alig kimutatható támogatók is jelentkeztek. A 2. ábra az általunk jegyzékbe felvett könyvek támogatásának alakulását mutatja.

2. ábra: A könyvkiadás támogatói

Össességében megállapíthatjuk, hogy a kárpátaljai tudományos könyvkiadás rendkívül nehéz körülmények között – a nulla pontról vagy inkább a mínuszról indulva – bontakozott ki. Az elszenvedett veszteségek és a veszélyek felmérésének módszeres elemzése csupán 1985 után vehette kezdetét. A kiadók egy része a korábbi évek szerény tudományos produktuma miatt kénytelen visszanyúlni a főleg XIX. század második felében keletkezett publikációkig, s azokra építkezve vizsgált egy-egy kérdést, így a tudományos könyvkiadás zöme tanulmánykötet, míg a szakmunkák száma elenyésző. Foghíjas a mutatók, de a kutatást elősegítő források közlése is. A kiadók nem egyenlő súllyal vannak jelen a tudományos munkák megjelenítése terén, és bizonyos tekintetben eltéréseket mutatnak a kéziratok előnyben részesítése terén is.

Jegyzetek

- 1 Ld. erről bővebben Soós Kálmán: *A kárpátaljai magyarság anyaországgépének változása. 1944–1991.* – In: *Magyarország és a magyar kisebbségek. (Történeti és mai tendenciák).* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest., 2002. 97–110.
- 2 Eperjesi Penckófer János: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében.* Magyar Napló – Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség, Budapest, 2003. 49.

- 3 A Kovács Vilmos segítségével életre hívott egykori Stúdió tagok valamennyi vélekedését és önértékelésüket alapul véve Eperjesi Penckófer János 6 személyt – Balla Gyula, S. Benedek András, Vári Fábián László, Fodor Géza, Füzesi Magda, Zselicki József – tekint megfogalmazásában valódi Forrás-tagoknak. Ld.: Eperjesi Penckófer János: *Tettben... i.m.* 39–40.
- 4 S. Benedek András: *Árvíz után, vízár előtt... (Tanulmányok, esszék, kritikák)*. Minerva Műhely, Budapest–Beregszász, 2001. 77.
- 5 Uo. 8.
- 6 Balla Gyula: Immár nem terra incognita! Bevezető sorok Botlik József és Dupka György könyvéhez. – In: Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon...* Budapest – Szeged, Mandátum–Univerzum, 1991. 6.
- 7 M. Takács Lajos: Két évtized magyarországi és kárpátaljai magyar irodalma és filológiai kapcsolatairól. *Kárpátalja*, 2 (1991), 16. sz. 5.
- 8 Balla Gyula: I. m. 6.
- 9 M. Takács Lajos: I.m. 5.
- 10 Deschmann Alajos: *Kárpátalja műemlékei*. Budapest, 1990. 7.
- 11 A Társaság történetét levéltári források tükrében illetve a Hajnal-Zorja repertóriumát Id. Csatáry György: *Múltunk írott ereklyéi (tanulmányok, dokumentumok)*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1995. 205–229.; Uó. (szerk.): *Çid’/Hajnal. A Kárpátaljai Tudományos Társaság (1941–44)*. Beregszász–Budapest, 1995.
- 12 Halála körülményeiről és a többi tagok elítéléséről, meghurcolásáról, illetve a Bibliográfia keletkezéséről, sorsáról sokáig elveszettnek hitt levelezés alapján Id.: Падяк В.: Трагічна доля фундаментальної бібліографічної праці Підкарпаття: Огляд віднайдених архівних матеріалів. – In: *Загальна...Kárpátalja Általános Bibliográfiája*. Факсимільне видання. Ужгород, 2000. 187–212.
- 13 A szóban forgó bibliográfia 56 évvel első kiadása után jelenhetett meg faksimile kiadásban Ungváron
- 14 Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon...i.m.* 60.
- 15 S. Benedek András: *A megmaradás esélye. Tanulmányok, esszék, kritikák*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1996. 104.
- 16 A második világháborút követő szellemi élet indulásáról és alakulásáról jó áttekin-tést ad S. Benedek András: *A megmaradás...i.m.* 6–11, 12–16, 54–60.; Ld. még Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon...i.m.* 58–102.
- 17 Horváth Anna: *Megtört csend*. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1965. 37–39. A könyvek, könyvtárak sorsáról Id. S. Benedek András: *A megmaradás...i.m.* 90–117.; Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon...i.m.* 90–95.
- 18 S. Benedek András: *A megmaradás...i.m.* 91.
- 19 S. Benedek András: *Árvíz után...i.m.* 78.
- 20 Uo.
- 21 Eperjesi Penckófer János: *Tettben...i.m.* 31, 41.
- 22 Kovács Vilmos–Benedek András: Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában. *Tiszatáj*, 1970/10.
- 23 *A boldogság felé. Kárpáton túl vázlatos története*. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1975.
- 24 Хунгарология в Ужгородском государственном университете. Библиографический указатель. *Hungarológia az Ungvári Állami Egyetemen. Bibliográfia*. Ужгород, Ungvár, 1990.
- 25 A helytörténeti kutatómunka terén S. Benedek András a kivételek közé sorolja még Neupauer Kamiill munkásságát is, aki Najpaver néven számos ilyen írást publikált Kárpátalján, azonban az Akadémiai Kiadó gondozásában 1989-ben megjelent *Mária*

- Terézia úrbérrendezése Bereg, Máramaros, Ung és Ugocsa megyékben c. fő művét a marxizmus-leninizmus metodológiáját alkalmazó szemlélete miatt el is marasztalja. Ld. ezt S. Benedek András: *A megmaradás...i.m.* 57.
- 26 Váradi-Stenberg János: *Utak és találkozások (Tanulmányok az orosz-ukrán-magyar kapcsolatok történetéből)*. Kárpáti Könyvkiadó, Budapest–Uzshorod, 1971.; Uő: *Századok öröksége. Tanulmányok az orosz-magyar és az ukrán-magyar kapcsolatokról*. Gondolat Kiadó–Kárpáti Kiadó, Budapest–Uzsgorod, 1981.
- 27 Dupka György–Horváth Sándor: *Múltunk s jelenünk. Balogh Edgár nyomában Kárpátontúlon*. Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1987.
- 28 Balogh Edgár: *Tíz nap Szegényországban*. Magvető Kiadó, Budapest, 1988.
- 29 Dupka György–Horváth Sándor: *Múltunk...i.m.* 6.
- 30 Uo. 29.
- 31 A szóban forgó mű értékelését ld. még: Eperjesi Penckófer János: *Tettben...i.m.* 57.
- 32 Rotman Miklós történész, Balla László író és Mikola Szemenyuk, a területi pártbizottság titkárának cikkeiről van szó.
- 33 Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán: *Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1990. Ismertetését a sajtóban ld. Czébely Lajos: *Aggódás és bizakodás. Kárpátalja*, 2 (1991), 7. sz. 4.
- 34 Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán: *Sorsközösség...i.m.* 3.
- 35 Botlik József és Dupka György korábban már idézett könyvének ismertetését ld. Balla Gyula: *Immár nem terra incognita! Kárpátalja*, 1 (1990), 16. sz. 20–21.
- 36 Dupka György (közreadásában): *Kárpátalja magyar személyi és intézmény – adattára*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.
- 37 Dr. Szabó László: *Kárpátaljai demográfiai adatok*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993. 80.
- 38 Árpai István: *A tiszaháti nemzetiségek életéből (Pillanatképek múltunkból)*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993. 5.
- 39 S. Benedek András: *A tettenérhető történelem. Kárpátaljai nemzetiség- és kultúrtörténeti vázlat*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993. 5.
- 40 Vári Fábián László: *Vannak ringó bölcsők (Kárpátaljai magyar népballadák)*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.
- 41 Uo. 5–30.
- 42 Keresztyén Balázs: *Rákóczi virágai. Kárpátaljai történeti és helyi mondák*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. Ismertetését ld. Bagu Balázs: *Mondáink* nyomában. *Kárpátalja*, 4 (1993), 6. sz. 18.
- 43 P. Punykó Mária: *Tűzoltó nagymadár*. Hatodik Síp Alapítvány, 1993. Korábban, 1973-ban „Három arany nyílvesző” címen a Móra Könyvkiadó és a Kárpáti Kiadó segítségével napvilágot látott már a kárpátaljai népmesekincset reprezentálni hivatott, a régió magyar tudományossága hivatalos műhelye, az Ungvári Állami Egyetem magyar tanszéke munkájának eredményeképpen. Azonban a gyűjtemény hitele többszörösen megkérdőjelezhető, szakmai-minőségi okok miatt a meseszövegeket „a szó legszorosabb értelmében” átírták. Ld. ezt: S. Benedek András: *Vissza a Forráshoz*. Fejezetek a kárpátaljai magyar néprajzkutatás történetéből. In: *Kárpátaljai Minerva*. I. köt., 1. füzet. Budapest–Beregszász, 1997. 117.
- 44 *Sugaras utakon. A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom antológiája (1945–1985)*. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1985.
- 45 *Vergődő szél. A kárpátaljai magyar irodalom antológiája. 1953–1988*. Magvető Könyvkiadó, Kárpáti Könyvkiadó, Budapest–Ungvár, 1990.

- 46 *Kisebbségi ének a beregi rónán. Kárpátaljai írók antológiája (1919–1944)*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.
- 47 Balla D. Károly (összeáll.): *Extra Hungariam. A Hatodik Síp antológiája*. Hatodik Síp, Budapest–Ungvár, 1992. lsm. ld. Bagu Balázs: *A Hatodik Síp antológiája. Kárpátalja*, 3 (1992), 13. sz. 7.
- 48 Keresztyén Balázs: *Irodalmi barangolások a Kárpátok alján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.
- 49 A könyv ismertetését ld. Bagu Balázs: *Könyvespolcunkra*. Kárpátalja, 5 (1994), 5. sz. 12.
- 50 Gortvay Erzsébet: *Ezer évig nem volt itt semmi? Irodalmi publicisztika*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.
- 51 [Sz.n.]: *„Élő történelem”. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944–1992)*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.; Dupka György: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt*. Patent–Intermix, Ungvár–Budapest, 1993.; Balogh Sándor: *Sorsüldözötték*. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.; Dr. Ortutay Elemér: *„...Holnap is felkel a nap”. Emlékeim*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.; Nagy Jenő: *Megaláztatásban*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.
- 52 Dupka György: *Istenhez fohászkodva... Versek, levelek, imák a sztálini légerekből 1944–1957*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.
- 53 Dupka György: *Koncepciós perek magyar elitéltjei*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.
- 54 P. Punykó Mária: *Reggelt adott az Isten. A szenvedés évei kárpátaljai elbeszélésekben*. Debrecen, 1993.
- 55 Dupka György–Horváth Sándor: *'56 Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.
- 56 Dupka György: *A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.
- 57 Csatáry György: *Levéltári kalászatok*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993. 5–29.
- 58 Móricz Kálmán: *Nagydobrony*. Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász, 1993. Második kiadás, 1995.
- 59 Papp István: *Itt a hazám – hol a hazám? Kísérlet a kárpátaljai magyar értelmiségi közérzet feltérképezésére*. *Pánsíp*, 94/4.
- 60 Balla D. Károly (Összeáll. és szerk.): *Mezsgyén állva. A kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén (interjúk)*. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993. 5.
- 61 A probléma sajtóvisszhangjáról ld. Soós Kálmán: *Adalékok a magyar-magyar kapcsolatok alakulásához a kárpátaljai kisebbségi sajtó tükrében (1985–1992)*. *Kisebbségkutatás*, 8 (1999), 1. sz. 14.
- 62 A kiadók megalakulásáról ld. Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 44–45.
- 63 Az Évgyűrűk c. műről ld. Botlik József–Dupka György: *Ez hát a... i.m.* 93–94.; S. Benedek András: *A megmaradás... i.m.* 15.
- 64 1989–93 között a *Hatodik Síp* szerkesztője az ungvári Balla D. Károly író volt. Ezt követően a beregszászi Penckófer János vette át a lapot, Balla viszont 1993-ban *Pánsíp* címmel indított új folyóiratot.
- 65 A szerző, Eperjesi Penckófer János értelmezésében a magyar nemzeti eszme a „kánon”. Ld. Eperjesi Penckófer János: *Tettben... i.m.* 31.
- 66 Az állami Kárpáti Kiadó évente mindössze 1–2 eredeti művet tudott megjelentetni, átfutási ideje 5–6 év is lehetett. Ide nem számítottuk a jobbára magyarországi ki-

- adókkal közösen gondozott ún. fordításos műveket, illetve a pártkongresszusok és a kolhoznépszerűsítések anyagait.
- 67 Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta ... i. m.* 45.
- 68 Találkozó az anyanyelvünk és kultúránk megőrzéséért. *Kárpátalja*, 4 (1993), 2. sz. 19.
- 69 Kacsur Gusztáv: Hogyan támogatják a határon túli magyar könyvkiadást? *Kárpátaljai Szemle*, 1993/7. 8–9.
- 70 Dupka György: *Intermix Kiadó kiadványai. Katalógus. 1992–2000.* Ungvár, Intermix, 2000.
- 71 Keresztyén Balázs: *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon.* Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 2001.
- 72 Uo. 5–6. Ismeretes még az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelven beszélő tudósait tömörítő társaság kiadványa, amely 77 tagjáról közöl kétnyelvű szócikket, ugyanitt furcsa módon közölve az alakuló ülés jegyzőkönyvét, a társaság alapszabályát, elnökökének felszólalását stb. Ld. ezt *Kárpátaljai Tudományos Társaság. Életrajzi lexikon. Закарпатське Угорськомовне Наукове Товариство. Біографічний довідник.* Ungvár–Ужгород, 1995.
- 73 Kobály József: *Magyarországi régészeti emlékek ukrajnai közgyűjteményekben.* Ungvár, 2004.
- 74 Bagu Balázs: *Életutak.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004.
- 75 Gulácsy Lajos: *Mélységből a magasba. Bizonyágtétel az elmúlt időkről. Gulácsy Lajos önéletrajza.* KRE Sajtóosztálya, Beregszász, 2004.
- 76 Dupka György: „Keressétek fel a sírom...” *Szolyvai emlékkönyv.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004.
- 77 Csatáry György: *Rákóczi-emlékek és emlékhelyek Kárpátalján.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002.; Uő: *A Máramarosi öt koronaváros a Rákóczi-szabadságharc idején 1703–1711.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2003.
- 78 Uő: *Szabadságharc a végeken. Anno 1848–49.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999. Ld. még Uő: *Múltunk írott ereklyéi...i.m.*
- 79 Uő: *Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2004.
- 80 Uő: *A Lehoczky-hagyaték.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2001
- 81 Gálócsy Zoltán: *Ung vármegye főispánjai és tisztviselői a legrégebb kortól 1867-ig.* Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 2000.
- 82 Zágoni Á. Károly: *A nagytiszteletű beregi egyházmegye emlékkönyve.* A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények, 34. Nyíregyháza, 2005.
- 83 Fedinec Csilla: *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Tények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok.* Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2004.
- 84 Czébely Lajos: *Napló 1976–1989.* Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1996.
- 85 Brenzovics László (szerk.): *Kozma Miklós. Kárpátalja visszavétele. Napló.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999.
- 86 Móricz Kálmán: *Kárpátalja sorsfordulói.* Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.
- 87 Dupka György: *Autonómia-törekvések Kárpátalján.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004.
- 88 S. Benedek András (összeál. és a jegyzeteket írta): „Itt élned, halnod kell...” *Kárpátaljai honismereti olvasókönyv.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994.

- 89 Dupka György: *Kárpátalja magyarsága. Honismereti kézikönyv.* A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2000.
- 90 S. Benedek András (összeál., szerk. és az előszót írta): *Ung megye. Honismereti írások Ung megyéről 1944-ig.* Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1998.; Uő: *Máramaros megye. Honismereti írások Máramaros megyéről a Monarchia korából.* Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1997.
- 91 P. Panyakó Mária (szerk.): „Szem látta, szív bánta...” *Kárpátaljai honismereti tanulmányok.* Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1996.; Uő: „Hét kereszt alatt felkelek” *Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok.* Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1997. Uő: *Madarak voltunk... Kárpátaljai néprajzi írások.* Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1999. E tekintetben ld. még: S. Benedek András (szerk.): *A Tisza bölcsője. Kárpátaljai honismereti és néprajzi írások a reformkortól 1945-ig.* Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1996.
- 92 Zseliczky Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945.* Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.
- 93 Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez.* Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000.
- 94 Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés.* Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004.
- 95 Orosz Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján (Dokumentumgyűjtemény).* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1995.
- 96 Cserniczkó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján).* Osiris Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 1998.
- 97 Cserniczkó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a magyar nyelvhasználatba.* [h. és é. n.]; Beregszászi Anikó–Cserniczkó István–Orosz Ildikó: *Nyelv, oktatás, politika.* Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2001.; Beregszászi Anikó–Cserniczkó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról.* Ungvár, 2004.; Beregszászi Anikó–Cserniczkó István. ... *Itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról.* [h. n.], 2004.; A figyelemfelkeltés szintjén szólnak a kárpátaljai oktatásügyről Veress Gábor és Popovics Vladimir: *A nemzetiségi iskolák Kárpátalján 1919–1991.* Beregszász, 1999.
- 98 Huszti Ilona (szerk.): *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben.* [h. n.], 2004.
- 99 Eperjesi Penckófer János: *Tettben...i.m.*
- 100 Molnár József–Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* KMP SZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa, Beregszász, 2005.
- 101 Czébely Lajos: *Visk története.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002.
- 102 Botlik József: *Gát.* Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest, 2000.
- 103 Zubánics László: *Guti körkép.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2000.
- 104 Horváth Sándor: *Rát. Szociográfia.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1999.
- 105 György Horváth László–Lajos Mihály: *A Hömlöc lábánál. Salánk, Feketepatak és Verbóc történetéből.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1998.
- 106 Botlik József: *Hármas Kereszt alatt.* Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum Kiadó. Budapest, 1997.
- 107 Bendász István: *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 1999.; Bendász István–Udvari István: *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása.*

- Vasvári Pál Társaság Füzetei 3. Nyíregyháza, 1990.; Bendász István–Koi István: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészsképeinek 1792.évi katalógusa*. Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola. Nyíregyháza, 1994.
- 108 Bendász István: *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 1997.
- 109 Bendász István–Bendász Dániel: *Helytállás és tanúságtétel*. Galéria–Écriture, Ungvár –Budapest, 1994.
- 110 Horváth László: *A benei református gyülekezet története*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 2001.
- 111 Ivaskovics József–Palkó István–Kohán László: *Kárpátaljai Református Templomok*. Tárogató, Ungvár–Beregszász, 2000.
- 112 Lehoczky Tivadar: *Adatok Hazánk archeológiájához, különös tekintettel Bereg megyére és környékére I–II*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2001.; Uő: *Munkács város új monográfiája I–II*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.; Uő: *A bereg megyei görögszertartású katolikus lelkészsképek története a XIX. század végéig*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999.; Uő: *Bereg megye és a munkácsi vár 1848–49-ben*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 2000.
- 113 Még a betű típusa is a korabeli, viszont valamilyen oknál fogva nem tüntették fel a hasonmás kiadás évét, csak a nyomda (Patent) szerepel, illetve a megrendelés száma.
- 114 Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1996.
- 115 Szabó István: *Ugocea megye*. Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1994.; Komáromy András: *Ugocea vármegye a történelemben*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2001.; Hodinka Antal: *Adalékok az ungvári vár és tartománya és Ungvár város történetéhez*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999.; Fincicky Mihály: *Polgármesteri jelentések Ungvár város közállapotáról*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2001.
- 116 Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára (Kárpátalja)*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

GEROLD LÁSZLÓ

JUGOSZLÁVIAI MAGYAR
IRODALMI LEXIKON
(1918–2000)

FORUM

múltunk
könyvek

FORRÁSOK
ÉS STRATÉGIÁK

múltunk
könyvek

A TÖBBSÉG
KISEBBSÉGE

Biró A. Zoltán

TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS ERDÉLYBEN 1989 UTÁN

Tanulmányomban az erdélyi magyar könyvkiadás 1989 utáni helyzetének fölvázolására vállalkozom. A konferencia szervezőinek felkérése alapján a bemutatás a humántudományok terén folyó könyvkiadásra összpontosít. A humántudományok különböző területeit átfogó 1989 utáni könyvkiadás Erdélyben mennyiségi szempontból igen gazdag, tartalmi és műfaji vonatkozásban pedig sokféle. Ennek a könyvkiadási gyakorlatnak, a hozzá kapcsolódó intézményrendszernek, a széles termékkálának a felsorolásszerű áttekintése is terjedelmes tanulmányt igényelne. S mindez még csupán a tárgyalt témakör szűk értelemben vett leírását jelentené. A leíró jellegű bemutatáson túl még feltétlenül érdemes lenne elemezni a tudományos könyvkiadás társadalmi vonzatait. Így például a könyvkiadás szakmai feltételrendszerét, társadalmi szerepét, az egyetemi képzésben vállalt feladatait, a publikációk révén szerveződő szakmai kapcsolatokat, a tudományos kutatás és intézményrendszer fejlődésére gyakorolt hatását stb. Jelen áttekintés keretében természetesen nem lehet érinteni mindezeket a kérdéseket. Elsősorban arra vállalkozom, hogy röviden jelezzem az 1989 előtti könyvkiadási gyakorlat egy olyan elemét – a kisebbségi identifikációs folyamatnak a tudományos könyvkiadásra gyakorolt hatását –, amelynek megítélésem szerint különlegesen nagy szerepe volt az 1989 utáni könyvkiadási gyakorlat alakításában. Második lépésben pedig az elmúlt másfél évtized tudományos könyvkiadási gyakorlatának néhány olyan mozzanatát mutatom be, amelyet meghatározó jellegűnek tartok. A választott elemzési-bemutatói szempontok kiválasztása, az egyes témák elemzési módszere és mélysége természetesen vitatható és továbbgondolható. Az ebben a tanulmányban fölvázolt gondolatmenetek és megállapítások talán arra is alkalmasak lesznek, hogy az egyes rész-kérdésekről érdembeli vita alakuljon ki az erdélyi magyar tudományos könyvkiadás szereplői és elemzői körében.

Egy fontos előzmény

Az erdélyi magyar tudományos könyvkiadás az 1920-as évektől kezdődően 1989-ig hol megerősödött, hol pedig teljesen háttérbe szorult vagy – átmenetileg – egyenesen felszámolódtott. A kisebbségi helyzetet meghatározó politikai-ideológiai tényezők, valamint a többségi nemzeti és anyaországi támogatási politikák változása mentén jól leírhatók az erdélyi magyar tudományos könyvkiadásban jelentkező hullámcsúcsok és a hullámvölgyek. A közel hét évtizednyi

időintervallumban az 1930-as évek, valamint az 1970-es és 1980-as évek jelentettek olyan időszakot, amelyeknek tudományos könyvtermése jelentősnek mondható. Ugyanakkor ennek a két időszaknak a könyvkiadási szemlélete/gyakorlata az 1989 utáni időszakra is jelentős hatással volt. Csak jelzésszerűen említek néhány gyakran hangoztatott, s a könyvkiadásban folyamatosan előtérbe helyezett „elvet” és célkitűzést: a szociográfiai-néprajzi leírások fontossága, a művelődéstörténeti munkák előtérbe helyezése, az ismeretterjesztés elvének érvényesítése, az adatgyűjtések és adatközlések ösztönzése, a kisebbségi helyzet filozófiai-etikai értelmezésének fontossága. Ezek az elvek és célkitűzések természetesen igen szoros összefüggésben voltak azzal, hogy adott időszakban a kisebbségi léthelyezethez milyen öndefiníciós igény kapcsolódott, a központi román hatalom egy-egy időszakban milyen mértékben tűrt vagy támogatott romániai kisebbségi magyar identifikációs folyamatokat.

Alapos szakmai elemzésre vár az a kérdés, hogy a kisebbségi identifikációs folyamatba szándékosan belehelyezett vagy önkéntelenül/kényszerűen belekerülő szakmai munkák aktuális társadalmi szerepe miként és milyen arányban oszlott meg a kisebbségi ideológia építése, a kisebbségi közösségi identitás erősítése, illetve a hétköznapi szakmai feladatvállalások között. Különösen érdekes lehet majd ez a kérdés az 1970-es évekre vonatkozóan, amikor közel egy évtizedig a magyar nyelvű tudományos könyvkiadás számszerűen nagyon jelentőset produkált. Az tény, hogy a tudományos kiadványok jelentősebb része belekerült ebbe a felemás helyzetbe, és egy-egy szakmai munkának jóval nagyobb volt az esélye a megjelenésre, ha a fentebb említett elvek és célkitűzések figyelembevételével készült. Természetesen a kisebbségi könyvkiadás számára fölállított, a központi hatalom által ellenőrzött szigorú intézményi és ideológiai korlátok ezen a téren is működtek, ezért jóval kevesebb munka jelenhetett meg, mint amennyi elkészült, és jóval kevesebb készült el, mint amennyi a szerzők szakmai potenciálja alapján elkészülhetett volna.

Jóval kevesebb tér jutott azoknak a szakmai munkáknak, amelyek nem voltak kapcsolhatók (vagy csak nagyon áttételesen) a kisebbségi identifikációs folyamathoz. Ennek több oka volt. Egyrészt az, hogy az amúgy is szűkre szabott kisebbségi könyvkiadási keretben a helyek nagy részét a kisebbségi identifikációs folyamathoz kapcsolódó tudományos kiadványok lefoglalták. További okként említhető, hogy a magyar nyelvű felsőfokú társadalomtudományi képzés az 1970-es években nagyon szűkkörű volt, majd gyakorlatilag megszűnt (a szociológiai képzést országos léptékben is felszámolták). Nem kedvezett a tudományos könyvkiadásnak a túlpolitizált, túlideologizált romániai szellemi környezet sem, amely a nyolcvanas években már minden tudományos publikációt ideológiai feltételekhez kötött, a nemzetközi szakmai kapcsolattartás pedig majdnem teljesen megszűnt. Országos léptékben is kedvezőtlen volt a helyzet a kimondottan szakmai munkák megjelentetésére. De joggal mondhatjuk, hogy a kisebbségi identifikációs folyamathoz nem kapcsolódó szakmai könyvkiadást maga a kisebbségi közélet és intézményrendszer is visszafogta. Miközben ilyen munkára jelentős társadalmi kereslet volt. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a szakmai folyóiratokban és nem könyv jellegű tudományos kiadványsorozatokban (Ko-

runk, Korunk évkönyvek, TETT, Hét évkönyvek) jóval nagyobb számban jelentek meg a kisebbségi identitásépítéshez közvetlen módon nem kapcsolódó szakmai publikációk, s ezen kiadványok iránt is folyamatosan nagy volt az érdeklődés.

Az 1989-es változás után a romániai magyar társadalom igen erőteljes etnikai rehabilitációs folyamatba kezdett, amelynek központi eleme a kisebbségi identifikációs folyamat fölerősítése volt. Nem véletlen, hogy ebben a folyamatban az 1989 után „felszabadult” tudományos könyvkiadás is jelentős szerepet vállalt. A tudományos könyvkiadási gyakorlat átvette és fölerősítette azt az 1989 előtti „hagyományt”, amely a szakmai publikáció fontos feladatává a kisebbségi identitás prezentációját tette. Természetesen nem csupán az elv öröklődött, hanem annak néhány, korábban begyakorolt felemás következménye is. Többek között az a meggyőződés, hogy mindent, amit kisebbségi „ténynek”, „adatnak” gondolunk, azt ki kell adni, sok esetben a minőségi kritériumok mellőzésével is. E szemlélet szerint nem a szakmai tevékenység jelenti a kiadvány tudományos értékét, hanem a benne foglalt feltárt „nemzetiségi” tény, adat. További kellemetlen örökségként említhető az, hogy a tudományos kiadványoknak - a közéleti elvárás szerint - elsősorban a kisebbségi létezést kell igazolniuk, vagy föl kell hívniuk a figyelmet a kisebbségi lét veszélyeztetettségét tükröző adatokra. A kisebbségi aktuálpolitika szemszögéből semleges témák (vagyis amelyek a „megmaradás” igazolásával, illetve a „fogyással” nem foglalkoznak) nem igazán érdekesek, azok mellőzhetőek. Ily módon a kutatásban és a szakmai publikálásban néhány kiválasztott téma folyamatosan jelen van, és más témákhoz képest indokolatlanul felülreprezentált. A kisebbségi identifikációs folyamatnak a tudományos könyvkiadást beszűkítő, torzító szerepe mintegy bűvópatakként él tovább az 1989 utáni gyakorlatban is. Ugyanakkor érdemes hangsúlyozni azt, hogy a kisebbségi identifikációs folyamat által hordozott folytonosságnak egész sor pozitív következménye is volt. Ilyennek tekinthető az egyes kisebbségi intézmények szellemiségének folytonossága, a tudományos munkavégzést és a tudomány társadalmi szerepét támogató szimbolikus mező erősége, korábban megkezdett és kényszerű szünet után újratekített publikációs munkák, korábbi időszakok szellemi termékeinek aktualizálása stb.

A kisebbségi identifikációs folyamatnak a tudományos könyvkiadásban játszott tartós és központi szerepe alighanem olyan kérdés, amelyet az erdélyi magyar könyvkiadás társadalmi hasznosságával és versenyképességével kapcsolatos problémák elemzésében, vagy a magyarországi támogatással összefüggő kérdésekben már nem lehet megkerülni. Az nyilván nem vitatható, hogy a kisebbségi tudományművelés, ehhez kapcsolatosan pedig a tudományos könyvkiadás szerepet játszik a kisebbségi identifikációban. De ha a kisebbségi identifikációs folyamat nem csupán profitál a tudományos könyvkiadásból, hanem – alapvetően nem szakmai szempontok szerint – alakítja és meghatározza azt, akkor a helyzet – a jövőre nézve – igencsak elgondolkodtató.

Tudományos könyvkiadás 1989/90 után

Romániában a magyar nyelvű tudományos könyvkiadás 1989 után alig néhány hónap alatt sokszereplőssé, és szinte áttekinthetetlenül eklektikussá vált. Egyik napról a másikra szűnt meg a könyvkiadás központosított irányítása, a cenzúra, változott meg a jogi és adminisztratív környezet, lehetőség nyílt a szabad intézményalapításra és könyvkiadásra. Az 1989-es változás után azonnal, sorban jelentkeztek az erdélyi magyar tudományos műhelyek. Egy részük korábban is létező szervezetek jogutódként jelentkezett (jellegzetes példája az Erdélyi Múzeum Egyesület), mások új intézményként definiálták magukat (jellegzetes példája a csíkszeredai KAM). Jellemző, hogy nem kapcsolódtak az országos román intézményhálózathoz, és nem kapcsolódtak az egyetemi képzéshez sem. Ez a „független” létforma a mai napig meghatározó jegy.

Könyvkiadók, folyóiratok a rendszerváltás után azonnal létrejöttek, azonban a fiókokban nem voltak érdemleges mennyiségben kéziratok, és a potenciális szerzők száma is nagyon kevés volt. Kéziratok nem voltak, mert az 1980-es évek második felére a romániai magyar könyvkiadás gyakorlatilag megszűnt, s kiadási remény híján nem születtek kéziratok. Kutató is nagyon kevés volt, hiszen az 1970-es évek végétől a fiatal generáció már nem juthatott be szakmai intézményekbe, így ők részben tanári pályát választottak, részben kivándoroltak. Az 1989-es fordulat után több mint 10 évet kellett várni arra, hogy a humántudományok terén új, publikáló generáció jelentkezzen. Ezért a kilencvenes évek romániai magyar könyvkiadását - az 1989 előttről „megmaradt” igen kevés számú középgenerációs szakember szereplése mellett - a középszer, rosszabb esetben a szakmai dilettantizmus uralta. Ennek oka az is, hogy az újonnan alakult kiadók nem tudtak és nem is kívántak a tudományos könyvkiadásban szakmai szempontokat érvényesíteni, a magyarországi finanszírozási források megszerzése és elköltése mindig fontosabb volt, mint a szakmai kiadványok minősége, valamint nem működött és ma sem működik nyilvános szakmai kritika. Az okok még sorolhatók.

Mindez felfogható a társadalmi átmenet természetes folyamányaként is. Az azonban tény, hogy ebben a meglehetősen eklektikus és változó értékű „tudományos” könyvhalomban nehéz beazonosítani a tudományos könyvkiadás szakmai funkcióinak tényleges hatásköreit. Nem az a gond, hogy magukat tudományosnak nevező dilettáns könyvek sokasága került és kerül kiadásra. Még csak az sem, hogy a kisebbségi identifikációs folyamatok kiszolgálása jó indokot és védelmet ad szakmainak nevezett finanszírozásokra. Komolyabb problémának azt látom, hogy a jelenlegi, immár másfél évtizedes következetlen és súlypontok nélküli könyvkiadási, finanszírozási, forgalmazási gyakorlatban a tényleges tudományos könyvkiadás társadalmi paraméterei megfoghatatlanul „fölldődnek”. Gondolok itt mindenekelőtt az egyetemi és posztgraduális szakmai képzésben vállalt szerepre, a nemzetközi szakmai kapcsolatépítés eredményeire, a közgondolkodás formálására, a kutatásoknak és publikációknak a társadalmi átmenetben való hasznosulási módozataira. Minderről csak feltételezéseink, legfeljebb eseti jellegű információink lehetnek. Holott ezeknek az információk-

nak a hiányában érdembeni szakmai könyvkiadást továbbra sem lehet elgondolni.

Természetesen nagyon sok kiváló munka, szakmai adatszolgáltatái kezdeményezés, könyvsorozat, könyvtár született. De a legjobb kezdeményezés, a leginkább professzionálisnak tűnő elgondolás mögött is ott van az egész rendszer eklektikusságának kézjegye, erőforráspazarló és önös elképzeléseknek gazdag játékkeret kínáló strukturális dilettantizmusa. Minden szereplőt jóhiszeműnek nevezhetünk, minden újabb kezdeményezést a jó szándék hívja életre, de ennek ellenére a rendszer a versenyképes szakmai teljesítményigény számára alapvetően kontraproduktív.

Ezt a sok szereplőt mozgató, gazdag termésű rendszert egészében minősíteni nem lehet, s talán nem is lenne célravezető ilyesmire vállalkozni. Ha jól belegondolunk, akkor ezt a rendszert bemutatni sem könnyű. Nem könnyű, mert egy szemléletes bemutatáshoz először talán magát a tudományos tevékenységet, annak intézményi és egyéni szereplőit kellene megismertetni, hiszen ezeknek a tevékenysége eredményezi a szakmai kiadványokat. Ebben a bemutatásban föltehetően az lehetne a kiindulópont, hogy a romániai magyar tudományos munkavégzésnek az „intézményrendszere” semmilyen szempontból nem rendszer, az „intézmények” csak metaforikus értelemben nevezhetők intézményeknek, a szakmai teljesítmény – akár a minőségi, akár a mennyiségi kritériumokat vesszük alapul – meglehetősen véletlenszerűen alakul. Ez a véletlenszerűség és képlékenység természetesen a szakmai könyvek készítésében és megjelenésében is visszatükröződik. Többek között ezért van az, hogy szinte lehetetlen egyértelmű határt vonni egyazon kiadó szakmailag értékes és értéktelen „tudományos” kiadványai között, a kisebbségi identifikációban felkapott kiadványok szakmai és politikai funkciói között. Amit jelen pillanatban tehetünk, az az egész rendszer néhány fontosabb szereplőjének (még pontosabban: a szereplők típusainak) a bemutatása, valamint a rendszer szereplőjéhez való hozzáférés csatornáinak jelzése.

Célszerű lenne a tudományos könyvkiadást kizárólag a termékek szemszögéből vizsgálni. Ennek legfontosabb akadálya az, hogy a tudományos munkát végzőkről, illetve a könyvkiadásra vállalkozókról még megközelítőlegesen képünk sincsen. Nem rendelkezünk a kiadványok teljes listájával sem, a szakmai véleményezések, recenzálások, kritikák nyilvános rendszere pedig nem működik. Ezért mondhatjuk azt, hogy a bemutatás egyik járható útja lehet, hogy bemutassuk a rendszer tipikus szereplőit, azok működésének fontosabb jegyeit. Az egyes típusok bemutatása nem jelent értékelési sorrendet.

Könyvkiadók, amelyek tudományos könyvkiadással is foglalkoznak.

A tudományos könyvek nagyobb részét olyan kiadók adják ki, amelyeknek kiadói tevékenységében az Erdélybe irányuló magyarországi könyvkiadási támogatások évek óta fontos szerepet játszanak. Nem csupán tudományos könyveket adnak ki, hanem minden mást, amire támogatást tudnak szerezni, vagy amelyet a könyvpiacra el tudnak adni. A terjesztéssel és a reklámozással is igyekeznek

foglalkozni, rendszeresen megjelennek könyvvasárokon, könyvkiállításokon. Igyekeznek egy-egy szerzővel tartósabb kapcsolatot kialakítani. Időnként könyvbemutatókat is szerveznek. Arra törekednek, hogy a szakmai könyvkiadás terén sorozatokat indítsanak be. A kiadványok szakmai értékével általában nem foglalkoznak, megelégednek azzal, hogy az illetékes szakmai kuratórium támogatást ad az adott kiadványnak. Szakmai szempontból minden kiadványukat azonos szinten kezelik. Egy-egy városban, térségben igyekeznek kialakítani a tartósabb együttműködést a szerzőkkel, illetve a szakmai műhelyekkel. Jelen pillanatban ezek a kiadók a tudományos könyvkiadás legjelentősebb szereplői. Mivel mindannyian piaci szereplők, gazdasági tevékenységükben a csak kevés példányszámban értékesíthető tudományos kiadványok nem játszanak meghatározó szerepet. Igen kevés kivételtől eltekintve akkor adnak ki tudományos könyvet, ha magyarországi forrásból arra támogatást kaptak.

a/ Csak adminisztratív kiadói szerepet vállaló könyvkiadók

Ezek a kiadók alkalmyszerűen foglalkoznak könyvkiadással, inkább a nyomdai szolgáltatásokra összpontosítanak. Ha kerül egy-egy szerző, aki könyvet akar kiadni és van pénz a nyomdaköltségre, akkor ehhez adnak ISBN számot és adják a könyvhöz a kiadó nevét. Reklámmal, könyvterjesztéssel, forrásszerzéssel nem foglalkoznak, mindez a szerzőre hárul. Természetes, hogy ezek a kiadók szakmai mércéket nem működtetnek, amire a szerzőnek pénze van, azt megjelentetik. A szerzőkkel való tartós kapcsolatra nem törekednek.

b/ Kizárólag tudományos könyvkiadással foglalkozó kiadó

Jelen pillanatban a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Scientia Könyvkiadója az egyetlen képviselője ennek a típusnak. Akkreditált könyvkiadó, amely pontosan rögzített szakmai véleményezési rendszert működtet. A kiadónak saját költségvetési kerete van, ebből fedezi a kiadás költségét. A könyvkiadási munka elsődleges célja az egyetem oktatói szakmai curriculumának fejlesztése. A piaci tényezőkre nem kell tekintettel lennie. Egyelőre teljesen különleges és egyedi jelenség a romániai magyar tudományos könyvkiadás szerkezetében.

c/ Tudományos kiadványt alkalmi módon megjelentető egyesületek, alapítványok, önkormányzati intézmények, egyházi intézmények, iskolák

A felsorolt intézmények kiadványai rendkívül sokfélék, konferenciaanyagokat, tanulmánygyűjteményeket, monográfiákat, néprajzi gyűjtéseket egyaránt találhatunk köztük. Ezek a kiadványok a szó szoros értelmében véve alkalmi jellegű termékek. A kiadás anyagi keretét egy-egy kiadási alkalomra hozza össze – mindig más és más módon – a mögöttes intézmény. A terjesztés és reklámozás általában egyszeri (a könyv bemutatása valamilyen rendezvény keretében), a továbbiakban protokoll ajándékként osztogatják a könyvet, amely sokszor a szóban forgó intézmény szekrényében marad. Ezek a kiadványok nem kerülnek be a könyvtárakba, a szakmai körforgásba, nagyrészüik még a könyvesboltokba sem. A könyv készítését általában nem kíséri szakmai véleményezés, sőt, a szakmai munka még az összeállítás során is gyakran hiányzik. Mindez nyilván nem jelen-

ti azt, hogy ne jelennének meg ilyen módon igen értékes, információgazdag kiadványok.

d/ Könyvkiadással nem foglalkozó szakmai műhelyek

A magukat szakmai műhelynek nevező kisebb-nagyobb csoportok általában nem foglalkoznak könyvkiadással. Esetenként azért, mert nem is intézményesültek jogi formában. Más esetekben azért, mert megalakulásuk idején ezt a tevékenységet nem is kívánták felvállalni. A rendszeresen dolgozó szakmai műhelyek általában egy-egy nyomdával is rendelkező kiadót kerestek maguknak, és azzal igyekeznek tartósabban együttműködni. Az együttműködés több szinten is kimutatható. A kiadó és a szakmai műhely neve egymást erősítheti a magyarországi támogatások elosztására irányuló pályázatokon. Ugyanakkor a szakmai műhely neve adott esetben növelheti a kiadó presztízsét. Erre utal az a tény, hogy a szakmai műhely neve egyre gyakrabban megjelenik a kiadó termékein, a szakmai műhely az adott kiadónál könyvsorozatot indít be. A szakmai műhely és a kiadó közösen lép fel a nyilvános rendezvényeken, a szakmai műhely indirekt módon részt vállal a könyvek terjesztésében (reklám, szakmai kapcsolatok, egyetemi képzés, konferenciák szervezése stb.). Ez az együttműködési gyakorlat jól mutatja, hogy a jogszerűen könyvkiadással nem foglalkozó intézményi szereplők – adott esetben – aktívabb alakítói a tudományos könyvkiadási gyakorlatnak, mint a könyvkiadók nagy része.

e/ Könyvkiadással is foglalkozó szakmai műhelyek

Ennek a típusnak jellemző példája az Erdélyi Múzeum Egyesület vagy a Kriza János Néprajzi Társaság. Az ilyen intézmények vagy szakmai műhelyek pontosan meghatározott szakmai területen tevékenykednek, és rendszeresen jelentetnek meg szakmai munkákat az adott területeken. Intézményi integritásukhoz szorosan kapcsolódik az a törekvés, hogy a romániai magyarság reprezentatív intézményeként jelenjenek meg a választott szakterületen, s ehhez – más követelmények mellett – a saját könyvek/kiadványok megjelentetése is hozzátartozik. Az intézmény és a saját könyv szorosan kapcsolódik egymáshoz az intézményi menedzsmentben, a nyilvános prezentációkban, a forrásszerzésben. Nem piaci, hanem sokkal inkább „akadémiai” szereplők kívánnak lenni. Az ilyen intézmények a választott szakterületeken tudatosan és programszerűen vállalják a tudományos könyvkiadás minőségét követelményeinek teljesítését és képviselést.

f/ A tudományos könyvkiadás egyéni szereplői

Az erdélyi magyar könyvkiadásnak nagyszámú egyéni szereplője is van. Elsősorban falvakon élő értelmiségiek tartoznak ebbe a csoportba, de vannak köztük városban élők is, akik nem kerültek szakmai műhelyek, kiadók vonzáskörébe. Elkészítenek egy-egy kéziratot, és nehezen felgöngyölíthető módon eljutnak a kiadásig. A támogatások megszerzésének módjára nincsen modell, ezt is ők maguk intézik, az esetek nagy többségében informálisan. A szerző foglalkozik a terjesztéssel is, egyéni eladás-osztogatás formájában, elsősorban a számára fon-

tos társadalmi körben. A kiadványok kisebb része egy-két könyvesboltban is megjelenik, többnyire a szerző lakhelyén. A terjesztés-árusítás másik módját a nagyobb nyilvános rendezvények, ünnepek jelentik. Ezek a kiadványok kizárólag a szerző szakértelmére alapozódnak, mind a tartalom, mind a szerkesztés vonatkozásában. Elsősorban helytörténeti anyagok, családtörténetek tartoznak ebbe a csoportba, nem egy esetben gazdag tartalommal.

g/ A tudományos könyvkiadás és tudományos munka web alapú megjelenítései
Szakmai műhelyek és könyvkiadók már egyaránt törekednek arra, hogy weblapjaikon hírt adjanak a publikációkról. A web alapú szakmai publikálás azonban egyelőre a kezdeteknél tart. Ahány műhely és ahány kiadó, annyiféle módon oldja meg a feladatot, szakmai szempontból meglehetősen következetlenül és nagyon váltakozó színvonalon. Van, amelyik csak címet közöl és árat, van amelyik tartalomjegyzéket, a másik rövid ismertetést, a harmadik a kiadás technikai paramétereit. A teljes szövegközlés még a kezdeteknél tart. Tulajdonképpen azt lehetne mondani, hogy a web alapú kísérletek halmaza a tudományos könyvkiadás egyik sajátos szereplője, amely a maga során egyelőre épp olyan magányos és egyéni szereplő – a maga minden esetlegességével és jó szándékú kísérletezgetésével – mint a tudományos könyvkiadás minden más tipikus szereplője. Ezen a téren a Jakabffy Alapítvány és a Transzindex portál közös tudományos adatbázisépítési kezdeményezése mondható újszerűnek.

h/ Könyvtárak

A könyvtáraknak nagyon kevés esélyük van arra, hogy a tudományos könyvkiadás terén jelentős szereplők legyenek. Az intézményes beszerzési gyakorlat egyszerűen nem érvényesíthető, hiszen csak megközelítőleg lehet tudni, hogy ki, hol, mit publikált. Ha a sehol nyilván nem tartott kiadó az éppen soros tudományos kiadványát nem küldi el a könyvtárba, akkor a könyvtárnak nincs honnan tudnia, hogy mikor, hol, kinél keresse a könyvet. Jellemző adat: a Hargita Megyei Kulturális Központ házi könyvtárában szinte minden székelyföldi vonatkozású tudományos kiadvány megtalálható, miközben a társadalomtudományi képzéssel foglalkozó EMTE Sapientia csíkszeredai könyvtárában a térségre irányuló kutatásokat tartalmazó könyvek nem kerülnek be. A magyarázat egyszerű: az előbbi intézmény személyes és folyamatos „gyűjtést” végez terepen, üzletekben, rendezvényeken stb., az Egyetem pedig hivatalos beszerzést katalógusok alapján válogat. Természetesen vannak olyan könyvtárak, ahol a tudományos kiadványok nagyobb része föltehetően megtalálható (Krizsa János Néprajzi Társaság Könyvtára, Jakabffy Könyvtár, KAM könyvtára, a magyarországi támogatásból kiadott könyvek az OSZK-ban), de ennek ellenére a könyvtárak nem nevezhetők az erdélyi magyar tudományos könyvkiadás jelentős szereplőinek.

* * *

A bemutatott rövid áttekintésből az látszik, hogy az egyes szereplők eltérő módon és eltérő mértékben érdekeltek a tudományos könyvkiadásban, akik pedig

egyértelműen érdekeltek (kutatóműhelyek, csak tudományos kiadók, egyetemi könyvtárak), azok nagyon egyéni működési módot választottak. Nem az okozza a problémát, hogy a könyvkiadás világa sokszereplős, hanem a szereplők működésének és érdekeinek sokfélesége, illetve egymáshoz nem kapcsolódása. A sok szereplő sokféle magatartása között a tudományos könyvkiadás rendszere van is, nincs is. Van, mert évente tudományos könyvek sokasága kerül kinyomtatásra, nincsen, mert a könyvek útja és szakmai/társadalmi szerepe az esetek nagy többségében nyomon nem követhető módon alakul. Egy kis túlzással azt lehetne mondani, hogy az erdélyi magyar tudományos könyvkiadási gyakorlatban nincsen két olyan könyv, amelynek elkészítése, a kiadás szakmai előkészítése, finanszírozása, terjesztése, reklámja, szakmai hasznosítása hasonló modell szerint történne. Az egyéni „könyv-utak” sokfélesége pedig nem csak roppant költséges és időigényes szórakozás, hanem – kimenetében – bizonytalan is. Sosem lehet előre tudni (utólag még kevésbé lehet rekonstruálni), hogy egy-egy szakkönyv a saját életútján miért, hol akadt el. Ez nemcsak a magyarországi támogatások hasznosulása szemszögéből fontos kérdés, hanem a fiatal kutatók szakmai szocializációja, az egyetemi képzés, vagy a társadalomfejlesztési programokban való hasznosítás szempontjából is. Tudományos könyvek vannak, azonban a tudományos könyvkiadási rendszer fentebb bemutatott jellegzetességeiből, az egyes szereplők által választott utak sokféleségéből adódóan ezeknek a kiadványoknak a társadalmi szerepe csak kismértékű és nagyon behatárolt lehet.

Mivel a tudományos intézményrendszer és a tudományos munka a szó szoros értelmében véve szervezetlen és esetleges, a tudományos könyvkiadás sem nagyon lehet más. Azt lehet mondani, hogy a tudományos könyvkiadás jelenségköre a kisebbségi „önszerveződés” tipikus jelensége: párhuzamosan több ponton indul el, a szereplőket nem a társadalmi feladatokban való egyetértés vagy a szakmai feladatokat illető munkamegosztás hozza össze, hanem a területfelosztási játszma. Az intézményesülés során a szakmai szempontjai csak igen kis szerepet kapnak, a magyarországi anyagi támogatás nagyon fontos szerveződési keretfeltételt jelent, ugyanakkor a rendszer működése értelemszerűen rezervátum jellegűt vesz fel. A szakmai kritériumok helyett a kisebbségi identifikáció kritériumai a meghatározóak, a szakmai hasznosulás (felsőoktatás, fiatal kutatók nevelése) a versenyképesség, a rendszer szakmai továbbépítése, a piaci szempont nem kerül előtérbe.

A jelenlegi diffúz és véletlenszerűségek alapján működő rendszer sokféle terméket hoz létre, nagyon változó és ki nem számítható színvonalon. Ebben az értelemben – miközben a magyarországi támogatás fontosságát a tudományos könyvkiadás terén nem lehet eléggé hangsúlyozni – a rendszer egésze a szakmai tevékenységet inkább korlátozza, mintsem segítené.

Kapcsolódási pontok: Az erdélyi magyar tudományos könyvkiadás fontosabb szereplői (ábécé sorrendben)**Erdélyi Múzeum Egyesület** www.eme.ro

Ez a tudományos intézmény nem csupán a humán tudományok terén publikál. Jelenetösebb *könyvsorozatai*: Erdélyi Tudományos Füzetek, Erdélyi Történelmi Adatok, Romániai magyar bibliográfiák. Időszaki folyóiratai: *Erdélyi Múzeum*, *Múzeumi Füzetek*. A nem sorozatszerűen publikált kiadványok száma szintén jelentős.

Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely www.hrmuzeum.ro

A Haáz Rezső Múzeum szakmai tevékenységéhez kapcsolódó kiadványok (Múzeumi *Füzetek* sorozat) történelmi, helytörténeti, néprajzi, művelődéstörténeti, muzeográfiai témákkal foglalkoznak.

Hargita Kiadóhivatal (Csíkszereda) www.hargitakiado.ro

A Kiadó adja ki a *Székelyföld* című lapot, amelyben rendszeresen jelennek meg társadalomtudományi tanulmányok. A folyóirat teljes tartalomjegyzéke elérhető, lapszámanként néhány szöveg online letölthető, a honlap keresési lehetőséget is kínál. A Kiadó a Hargita Megyei Tanács intézménye, 2000-től ad ki könyveket. Tudományos kiadványai társadalomtörténeti jellegűek. Könyvsorozata a *Biblioteca Moldaviensis*. A honlapon minden kiadványról rövid ismertetés is olvasható.

Jakabffy Elemér Alapítvány www.jakabffy.ro

Az Alapítvány szakkönyvtárként és saját weblap működtetésével van jelen a tudományos könyvkiadás szereplői között. Három fontos adatbázis típusa hasznosan segíti a társadalomtudományi tájékozódó, információgyűjtő munkát (kéziratgyűjtemény, könyvtárkatalógus, hírlapkatalógus). A weblapon elérhetőek Meister Róbert társadalomtudományi bibliográfiai (1946 és 1989 év közti időszak válogatása, az 1990 és 1999 közti időszak anyaga). Ez utóbbiak a Transindex portálon is megtalálhatók (lásd alább).

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Csíkszereda

www.kam-wac.ro

A KAM elsősorban a kulturális antropológia, a társadalomtörténet, a szociológia tudományterületén jelentet meg könyveket, a Pro-Print Könyvkiadóval együttműködésben.

Könyvsorozatai: *Helyzet könyvek*, *Térség könyvek*. Folyóirat: *Antropológiai Műhely*.

Kríza János Néprajzi Társaság

Az intézmény elsősorban kutatóhelyként ismert, ugyanakkor a romániai magyar etnográfia kutatóit fogja össze szakmai hálózatba, s szakmai rendezvényszervező munkája is nagyon jelentős. Az Intézmény több könyvsorozatot

ad ki, az *Évkönyv* sorozatban és a különböző szakmai sorozatokban jelentős mértékben biztosít publikációs teret az 1990 után végzett fiatal kutatóknak, nem csupán a szűk értelemben vett néprajz területén.

Koinónia Kiadó, Kolozsvár www.koinonia.ro

A kiadó elsősorban teológiai munkák kiadását helyezi előtérbe. Több sorozatot ad ki (*Areopágosz könyvek*, *Communio sanctorum*, *Erőtér*, *Életjel*, *Sermó*, *Puritán tanítók*, *Patientia et fides*, *Praxis pietatis*)

Komp-Press, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár www.korunk.org

Legfontosabb szakmai kiadványsorozata az Ariadne könyvek. Ebben a sorozatban elsősorban az aktuális társadalmi problémákat tárgyaló könyvek kerülnek kiadásra, elemzések és esszék formájában. A *Korunk* folyóirat a legnagyobb múltú romániai magyar társadalomtudományi periodika, tematikus számokban elemzi – tanulmányok, esszék, recenziók formájában – korunk aktuális kérdéseit.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest – Kolozsvár www.kriterion.ro

A mai Kriterion az 1969-ben alapított Kriterion intézményi utódja. A Kiadó 1969-1989 között megközelítőleg 3000 magyar könyvcímet adott ki, ennek jelentős része tudományos könyv. 1999 óta magánkiadó. Fontosabb tudományos könyvsorozatai: *Gordiusz könyvek*, *TÉKA*, *Közelképek*, de sok tudományos könyv jelent meg a sorozatokon kívül is.

Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda www.pallasakademia.ro

A könyvkiadó tevékenységének csak egyik részét képezi a tudományos könyvkiadás. Legfontosabb sorozata a *Bibliotheca Transylvanica* könyvsorozat, ebben elsősorban történelmi, eszmetörténeti, irodalomtörténeti munkák jelennek meg. Jelentős ugyanakkor a nem sorozatszerűen megjelent szakmai munkák száma is. A Kiadó ugyanakkor a tudományos ismeretterjesztést is főlvállalja.

Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda www.proprint.ro

A gazdasági társaságként működő romániai magyar könyvkiadók körében a Pro-Print Könyvkiadó az, amely következetesen és programszerűen foglalkozik tudományos könyvkiadással. Könyvsorozatai átgondolt szakmai tartalmi tervezésről és külső szakemberek rendszeres közreműködéséről tanúskodnak. Fontosabb sorozatai: *Múltunk könyvek*, *Kaláka könyvek*, *Helyzet Könyvek*, *Térség könyvek*, *Lustra könyvek*, *Magyar Kisebbség Könyvtára*, *Források a magyar kisebbség történetéből*. A Kiadó egyedi vállalkozása Varga E. Árpád erdélyi népszámlálásokat bemutató könyvsorozatának kiadása. Jelentős a nem sorozatszerűen kiadott munkák száma is.

Scientia Kiadó, Kolozsvár www.emte.ro

A Kiadó a Sapientia Alapítvány keretében működő Kutatási Programok Intézetéhez tartozik. A 2001-ben létrehozott kiadó feladata az, hogy az Erdélyi Magyar Tudományegyetem és a Partiumi Keresztény Egyetem tankönyveit, jegyzeteit, szakmai munkáit megjelentesse.

Scripta Kiadó, Nagyvárad www.scripta.ro

A Kiadó sajátos egyéni feladatvállalása az *Erdélyi Magyar Ki Kicsoda?* Rendszeres megjelentetése. Ezenkívül elsősorban társadalomtörténeti, művelődéstörténeti kiadványokat jelentet meg.

Státus Kiadó, Csíkszereda www.status.com.ro

A Kiadó tevékenysége elsősorban történelmi, művelődéstörténeti, társadalomtörténeti, egyháztörténeti könyvek kiadását tekinti feladatának. Legfontosabb sorozatai: *Státus tanulmányok*, *Szemtanú könyvek*, *Restitutio*.

Transindex portál www.adatbank.transindex.ro

A portál társadalomtudományi tartalmú Erdélyi magyar adatbankot működtet. Ebben elsősorban demográfiai, népszámlási statisztikák szerepelnek, kisebbségtörténeti kronológia, kisebbségtudományi bibliográfiák, kisebbségi intézményi kataszterek, valamint néhány online olvasható szakkönyv és egyéni kutatói oldalak. Témánk szempontjából a legfontosabb a Meister Róbert által készített két romániai magyar társadalomtudományi bibliográfia, amely az 1989 és 1999 közti időszak szakmai publikációit, illetve az 1946 és 1989 közötti időszak adatait dolgozza fel.

Megjegyzések:

A tudományos könyvkiadásnak természetesen számos további résztvevője is van, amelyek közül néhány – weben nem elérhető – tovább fontosabb intézményi szereplőt is felsorolunk: Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely; Polis Könyvkiadó, Kolozsvár; H-Press Kiadó, Sepsiszentgyörgy; Erdélyi Gondolat Kiadó, Székelyudvarhely; Stúdium Kiadó, Kolozsvár T3Kiadó, Sepsiszentgyörgy; Impress Kiadó, Marosvásárhely).

Az erdélyi magyar tudományos könyvkiadás további fontos szereplői – közvetlen vagy közvetett módon - a humántudományok oktatásával foglalkozó egyetemi tanszékek (Babes-Bolyai Tudományegyetem, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Partiumi Keresztény Egyetem és más egyetemek keretében), Bolyai Társaság, Max Weber Szakkollégium, tudományos folyóiratok (Erdélyi Társadalom, WEB és mások), a *Romániai Magyar Évkönyv* évente megjelenő sorozata.

A tudományos könyvkiadás szempontjából nélkülözhetetlenek Meister Róbert kiadványai (*A romániai magyar társadalomtudományi irodalom válogatott bibliográfiája. Cikk, tanulmányok 1946-1989*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002; *A romániai magyar társadalomtudományi irodalom bibliográfiája*.

Tanulmányok, cikkek 1990–1999. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2004.) A két könyv elektronikus adatbázis formájában elérhető a Transindex hírportálon, erdélyi magyar adatbank jelzés alatt (www.transindex.ro), valamint a Jakabffy Alapítvány honlapján is (www.jakabffy.ro).

Az Erdélyi Magyar Tudományegyetem keretében működő Scientia Kiadó két-kötetes kiadványban tette közzé a romániai magyar tudományosság 1990-2002 közti eredményeit. A szerzőcsoportok vagy egyéni szerzők által készített alapos és magas szakmai színvonalú áttekintések egyben gazdag bibliográfiai anyagot is kínálnak. Ezek a majdnem teljes körűnek nevezhető szakmai bibliográfiák azért is értékesek, mert nem csupán az adott területen közölt könyveket sorolják fel, hanem a hazai és külföldi szakmai periodikákban közölt anyagokat is. Néhány területen ez igen fontos jelzés, hiszen vannak olyan tudományterületek, ahol a szakmai publikációk jelentősebb része nem könyvek, hanem szakkikkek formájában került megjelentetésre. Ezek az anyagok egy olyan tanulmányban, amely kizárólag a könyvkiadásra összpontosít, értelemszerűen háttérben maradnak. A konferencia szervezőinek kérésére összeállított, jelen tanulmányhoz csatolt bibliográfia csak „mutatvány”, illusztráció az erdélyi magyar tudományosság 1989 utáni gazdag és sokszínű terméséből. Nem tartalmazza a szakfolyóiratokban közölt nagyon jelentős mennyiségű anyagot, a szakdolgozatok és konferenciaelőadások igen jelentős volumenű anyagát, s természetesen a tudományos könyvek halmazából is csak jelzésértékűen és – tegyük hozzá azonnal – véletlenszerűen válogat. Arra talán mégis alkalmas, hogy felhívja a figyelmet az Erdélyben folyó tudományos munka sokféleségére, s a fentebb megadott elektronikus keresési lehetőségekkel kiegészítve vélhetően arra is jó lesz, hogy az érdeklődő kutatók számára fölkinálja a szakmai tájékozódáshoz, a szakmai kooperációhoz feltétlenül szükséges kiindulópontokat.

A KMKSZ
TÖRTÉNETÉBŐL

Dokumentumok, tények, adatok

Karpatuljai
Magyar Könyvek

Kovács Attila

Földreform
és kolonizáció
a Lendva-vidéken
a két világháború
között

IRATOK A ROMÁNIAI ORSZÁGOS MAGYAR PÁRT TÖRTÉNETÉHEZ 1.

A VEZETŐ TESTÜLETEK JEGYZŐKÖNYVEI

...határozott ügy, a jegyzőkönyvet azonnal meg kell nyitni,
...a jegyzőkönyvet az az illető megírja, figyelembe véve a kérelmet,
...bizottság ülésén a szervezet elnöke által felkutatott adatai alapján
...tanácskozásairól kizárólag a központi pártbizottság adhat a nyilván-
...ra kiadott,

Intézkedésként az előterjesztett javaslatot elfogadjuk,

Több tárgyat nem tárgyalunk az ülésen,
...utak 1/2-4 frakciók bevonásával.

Euf.

Elnök,

Főtábornok,
jegyzőkönyv vezetője.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA
GYÖRGY BÉLA

EME – PRO-PRINT
2003

Gábrity Molnár Irén

A MAGYAR NYELVŰ TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS A VAJDASÁGBAN AZ UTÓBBI MÁSFÉL ÉVTIZEDBEN

Bevezető gondolatok

A vajdasági tudományos könyvkiadás áttekintése magába foglalja egy tucatnyi könyvkiadó és ugyanannyi tudományos intézet, vagy műhely, civil szervezet tevékenységét. A téma teljes körű feldolgozása éveken át tartó folyamatos csapatmunkát igényelne, amire a jelen esetben nem volt lehetőség. Ezért a jelen dolgozatot nem tekintem lezártnak, ugyanis folyamatosan fedezek fel újabb fontos tudományos kiadványokat és találok összefüggéseket a társadalmi történések és a publikációk megjelenése között. Ha időben és térben behatároltuk az elemzésünket, ez még nem jelenti azt, hogy nem kellett volna az 1990 éveket megelőző időszakról is beszélni, vagy pedig a délvidéki¹ könyvkiadást megfelelő összefüggésekbe hozni az anyaországi Vajdaságot érintő kiadványokkal. Ezt azért nem teszem, mert a dolgozatom célja nem ez, hanem csak az utóbbi 15 év humántudomány tárgyú és magyar nyelvű könyvkiadásának az áttekintése Vajdaságban. Kihangsúlyozom, hogy nem vállalom a reáltudományok területén megjelentett magyar nyelvű könyvek számbavételét sem.

Mivel csak a humántudományok területén jelentkező magyar publikációkat elemzem, ezúttal kimaradtak a regények, verseskötetek és egyéb szépirodalmi címszavak, sőt a tankönyvek és katalógusok is. Eredeti elképzelésemben szerepeltek a magyar érdekeltségű könyvtárak is, de utólag hely(és idő)szűke miatt ezek is kimaradtak. Teljesség igénye nélkül próbáltam összegyűjteni több ezer címszavat a behatárolt időszakra (1990–2005) vonatkoztatva. Erre az időszakra nézve nincs minden kiadónak teljes bibliográfiai kimutatása. Sokszor külön kellett kutatni egy-egy nyomda, vagy kiadó vezetőjénél a publikációk lajstroma után.

A legtermékenyebb magyar kiadóház a Forum bibliográfiáját ugyan feldolgozták² a bombázás évéig (1999), de úgy tartottam célszerűnek, hogy éppen a Forum kiadványok esetében a legújabb 2000–2005 éves időszakot elemezzem. A humán tudományok tárgykörébe tartozó publikációkat a legnagyobb számban a vajdasági magyar nyelvi és irodalmi kiadványok képviselik. Ezeket szorgalmasan és rendszeresen I. Csapó Julianna³ dolgozza fel. A témérdek címszó szakmailag áttekinthető és kitűnően feldolgozott, de ezúttal csak egy reprezentatív időszak címszavai, az 1998–99 években publikáltak kerültek be a dolgozatomba. Az iro-

dalmi kiadványok közül kimaradtak a szépirodalmi és nem tudományos jellegűek, valamint a határeseteknél egyeseket megemlítek mások lemaradtak.⁴ A kiadók által prezentált bibliográfiai adatokat szelektáltam; (például a JMMT és az Életjel könyveket 1990–2003 között elemeztem) válogatásom a társadalomtudomány területén a számomra legizgalmasabb publikációkat tartalmazza. Annyiban szubjektív a válogatás, hogy elsősorban azokat a könyveket említem, amelyeket ismerem, vagy olvastam róla. A tanulmányhoz és a hozzá tartozó bibliográfiához az alábbi módon folytattam adatgyűjtést:

- Feldolgozott bibliográfiák elemzése; részleteinek mellékelése⁵
- interjúk kiadóházak és civil szervezetek vezetőivel (élőszóban és e-mail útján)⁶:
- lexikonok, évkönyvek elemzése⁷:
- tudományos forrásmunkák konzultálása⁸
- magyar nyelvű, társadalomtudomány jellegű könyvek, folyóiratok tanulmányainak és sajtóbeli kritikák elemzése⁹
- könyvtári olvasó látogatások (Szabadkai Városi Könyvtár) adatgyűjtés céljából.

1. Előzmények

A vajdasági magyarok kulturális és tudományos életének a körülményeit befolyásoló tényezők 1990–2005 között igen specifikusak. Míg a környező országok a reálszocializmusból a rendszerváltásnak köszönve elindultak Európa felé, a széthullott Jugoszlávia volt tartományában a lakosság Szerbiával együtt a diktatúra és a háború felé sodródott. A Jugoszláv/Szerb történelmi-politikai tényezők egymásra hatását a következőképpen taglalom:

– A titói időszakban a nyugati támogatásoknak köszönhetően, a vajdaságiak viszonylagos jólétét eredményezte; ugyanakkor az ország nyitottsága, öngazdálkodás és reformtörekvések légkörében, a magyarok esetében azt eredményezte, hogy kialakult egy jellegzetes regionális tudat (büszkén vallották magukat vajdasági magyarnak), az értelmiségi alkotásvágy részben kielégíthető volt állami támogatással is, persze ha lojális volt a rendszerhez;

– A Milošević-időszakban a háborús, nacionalista eufóriában Szerbia reformkészsége nehézkes volt, a világutazáshoz szokott, vállalkozóhajlamú vajdasági magyarok elszegényedtek. Különösen sok értelmiségi és szakember vándorolt el külföldre. A középréteg életszínvonala a létminimumra csúszott le, a kreativitás a tudomány és művelődés terén beszűkült, új módokat, utakat követelt magának. Hiányos állami támogatások mellett ekkor a civil (non profit) szervezetek is kivették részüket a kulturális és tudományos kezdeményezésekből;

– A Đinđić-kormány idején az volt tapasztalható, hogy az egyéni alkotásvágy nőtt, a magánkezdeményezések is beindultak, de ezek egyelőre helyzetfelmérésre és a konszolidálásra korlátozódtak. Még nem valósult meg a vajdasági magyar értelmiségiek autentikus önszerveződése, hiszen a tudományos intéz-

mények és műhelyek vagy az anyaország támogatására vagy Szerbia lendülete-sebb reformtörekvéseire várnak.

Szerbiában és Vajdaságban is lezárult egy nehéz másfél évtized. A magyarok, a megmaradás érdekében fordulnak továbbra is saját intézményeik (pártok, civil szervezetek, egyház) felé. Talpra szeretnék állítani és önállóítani könyvkiadó tevékenységüket, médiahálózatukat, oktatásrendszerüket (Szabadkán folyamatban van az önálló magyar Tanítóképző regisztrálása). A szerb politikai körök ezt gyakran bezárkózásnak és szeparálódásnak, sőt nacionalizmusnak minősítik.

1.1. Vajdasági tudományos eredmények – magyar szempontból

Tudományos tevékenység a Vajdaságban, a szerbiai állami oktatási rendszer keretében, vagy magán felsőoktatási intézményekben, valamint önálló tudományos intézetekben és műhelyekben zajlik. A Délvidéken kisebbségben élő magyarok formálisan elnyerték a nyelvhasználati jogot az általános, közép- és részben a felsőoktatásban is, sőt művelődési és a tudományos intézményeket is létesíthettek – főleg a szerbekkel együtt –, persze multikulturális együttérzéssel. Önálló magyar felsőoktatási intézmény a Vajdaságban még nincs. Az egybeolvasztott (szerb-magyar) oktatási és művelődési intézményeken keresztül évtizedeken át tart a kisebbségi értelmiségiek csendes asszimilációja. Karriert igazán csak az a kutató ember futhatott be, aki környezetének teljesítményét jóval felülmúlta és nem akadékoskodott, sőt ha elvárták tőle, bizonyította is lojalitását a mindenkori hatalom felé. Sajnos, a magyar értelmiség egy része így olyanira elidegenedett a nemzeti közösségtől, hogy nem tartotta és most sem tartja szívügyének a magyar anyanyelvű oktatást, vagy a nemzeti identitástudat ápolását, inkább szakmai érvényesülésüket és anyagi boldogulásukat hajszolják. Újabban a magyar tudósok egy része határozottan kinyilvánítja politikai vagy nemzeti érzéseit, és munkájuk során, ha tehetik, kimutatják a magyar származásuk iránti elkötelezettségüket, vagy azt, hogy szívügyük a magyar szellemiségű és anyanyelvű oktatás az óvodától az egyetemig.

Jelenleg a vajdasági magyar tudomány új önszerveződésének folyamatában vagyunk, hiszen a társadalmi közéleti feltételek is dinamikusan változnak az országban. A változó társadalmi értékek és csüggedés időszakában a minden korábbinál nagyobb szükség van a tudós elit pozitív magatartásformájára és új megoldási javaslatokra. Vajdaságban az utóbbi néhány évtizedben a magyar tudományosság és publikálás irodalom- és nyelvközpontú. A titói világban is közhelynek számított, hogy ha kisebbségi tudományosságról van szó, akkor az a nyelvtudomány, nyelvápolás. A többi humántudomány területén a kisebbségi nyelveken nem folyhatott felsőfokú képzés, sem pedig önálló tudományos kutatás. Ezért Vajdaságban kevés a szociológus, politológus, de a pszichológus, pedagógus, történész is, aki e tudományok területén és anyanyelvén publikál.

2. A vajdasági magyar társadalomtudományok művelői

2.1. Irodalom és nyelvtudományok

Az irodalom és nyelvtudományok művelése az újvidéki egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Tanszéken 1959-ben indult. Ma a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken az alábbi személyek dolgoznak és publikálnak: Bányai János (az irodalomtörténet és esztétikatörténet témakörben tanít. A kilencvenes években kritikai gondolkodásáról adott tanúbizonyságot a *Kisebbségi magyaróra* (1996) és a *Hagyománytörés* (1998) c. prózaműveiben.); Bosnyák István (rég Magyar irodalom), Csáky S. Piroska (szakirodalmi tájékoztató, könyvtárтаносként publikált *Könyvek világában* címmel (2005); Gerold László (a XIX. század magyar irodalma); Jung Károly (népköltészet, etnológia, akinek 2004-ben jelent meg az *Elbeszélés és éneklés* c. könyve a Forum Kiadó által); Káich Katalin (a magyar nép története, művelődéstörténet); Láncz Irén (bevezetés az általános és magyar nyelvészetbe, a beszédszövegek szemantikai és pragmatikai dimenziója); Molnár Csikós László (fonetika, mondattan); Utasi Csaba (a 20. század magyar irodalma); Bagi Ferenc (mai magyar nyelv, a magyar nyelv és irodalom tanításának módszertana); Cseh Márta (szókészlettan és alaktan, mai magyar nyelv); Papp György (nyelvművelés és helyesírás, kontrasztív nyelvészet); Andrić Edit (mai magyar nyelv, a magyar mint idegen nyelv); Csányi Erzsébet (Világirodalmi *kontúr* címmel 2000-ben a Forum publikálta a könyvét); Danyi Magdolna (a nyelvvizsgálat mai módszerei); Rajsli Ilona (a magyar nyelv története, dialektológia); Hózsza Éva (irodalomtörténet, irodalomelmélet, összehasonlító irodalomtudomány); Katona Edit (nyelvművelés); Faragó Kornélia (irodalomelmélet); Csorba Béla (mai magyar nyelv, lektor); I. Csapó Julianna (szakirod. tájékoztató); Szikora Judit (módszertan); Harkai Vass Éva (2000-ben publikálta a Forumban *A művészregény a 20. századi magyar irodalomban* című könyvét, majd 2005-ben a *Rétegek és korosztályok* címűt); Pásztor Kicsi Mária (nyelvész) és a tehetséges tanársegédek, Utasi Csilla (irodalomelmélet), Bence Erika (irodalom).

Bori Imre akadémikus tanulmányait halála után is publikálja a Forum ház: *Az élet és halál ősfája alatt, és Ezredéve itt* (2004).

Élőnyelvi írásokat főleg a Tanulmányok-Studije folyóiratban publikálnak. Szociolingvisztikai kutatásokat az anyaország támogatásával a civil tudományos szervezetek keretében is végeznek, a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) és a Szociográfiai Műhely (Magyarkanizsa) kutatócsoportja: Papp György, Rajsli Ilona, Silling István, Molnár Csikós László, Andrić Edit. Papp György szerkesztésében és a Szociográfiai Műhely munkájaként jelent meg a *Nyelvünkről – nyelvünkért, Adryantól Adorjánig [1–2.]* című kiadvány. Az MTT 9. könyvsorozatában *Mi ilyen nyelvben élünk* címmel nyelvészológiai és korpuszvizsgálatokat tartalmazó írások jelentek meg. A magyar nyelv délvidéki rétegei, az oktatási nyelvhasználat, a kétnyelvűség problémája aktuális kutatási téma. A vajdasági magyarok települések nevének eredetéről újabb munkák jelentek meg, hiszen a helységnevek többnyelvű kiírása kapcsán hosszú vita folyt a tör-

ténelmi településnevek hivatalosításáról. A Magyar Nemzeti Tanács végül döntött a magyar helységnevekről.

Sinkó Ervin kiadatlan művei mellett a JMMT kiadásában több nyelvészeti kötet is megjelent: Silling István: *Kupuszinai tájszótár* (1992, Újvidék: Asograf); Pataky András: *Baranya titkokat rejtegető földrajzi nevei* (1992, Újvidék: Asograf); Molnár Csikós László: *Böngészések nyelvhasználatunk eszköztárában. Nyelvművelő írások* (1993, Újvidék, Verzál); Farkas Zsuzsanna: *Nyelvörökkel, nyelvőrészen. Interjúk* (1994, Újvidék, Verzál Nyomda); Molnár Csikós László: *Nevek és szavak nyomában* (2001, Szabadka, Grafoprodukt) és Katona Edit: *Nyelvművelés kisebbségben, tanulmányok a délvidéki magyar nyelvhasználatról* (2003, Szabadka, Grafoprodukt).

Szótárirodalmunk régóta, de megszakításokkal gyarapodik. Kiadták a *Szerb-magyar közigazgatási- és jogi szótárt* (Orosz János jogász, a Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és nemzeti Kisebbségi Titkárság munkatársa, Kiadó: Magyar Szó Újvidék, 2005), ami mintegy 5000 címszót tartalmaz..

2.2. A tudomány és kultúra általában – adat- és címtárak

A kilencvenes évek gazdasági krízis okozta értelmiségi elvándorlása után a szülőföldjükön maradók és a tudományt magyarul is művelők érdekében fontossá vált a délvidéki magyar értelmiség talpra állása. A bombázások után a legtöbb magyar érdekeltségű tudományos civil szervezet adattárat, címtárat készített. A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság az újvidéki Atlantis Kiadó gondozásában sorozatfüzetekben jelentette meg ezeket: *A reáltudományok jugoszláviai magyar művelői* (1999, szerkesztő Ribár Béla); *A társadalomtudományok jugoszláviai magyar művelői* (2000, szerkesztő Csehák Kálmán, Szalma József); *A reál- és társadalomtudományok jugoszláviai magyar művelői* (2002, sorozatszerkesztő Ribár Béla, szerkesztő Mészáros Szécsényi Katalin és Szalma József).

A szekszárdi székhelyű Babits Kiadó gondozásában készül a XX. századi magyarság 16 kötetesre tervezett lexikona, amelynek vajdasági címszavait Balázs–Arth Valéria gyűjti és írja meg. A JMMT kiadta sorozatban a Jugoszláviai Magyar Exteriorika I–V köteteket: *Hírünk a világban. Jugoszláviai magyar exteriorika [I.–V. kötetben], 1945–1990. Az ország határain kívül megjelent primer közlések s a jugoszláviai magyar szellemi élet külföldi recepciója*. A vajdasági Magyar Tudományos Társaság adta ki Gulyás Gizella: *Kortárs vajdasági magyar művészek* lexikona c. művét (2003). Legújabb kiadványként megjelent a *Ki kicsoda 2004 – Vajdasági magyar közéleti lexikon* (Hódi Éva – Hódi Sándor, A Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet kép- és adattára, Logos, 2005).

2.3. Helytörténeti munkák, néprajz, népi vallásosság

A Délvidéken a helytörténeti, néprajzi és levéltári kutatások a hetvenes évektől mindmáig folyamatosak. Az utóbbi tizenöt évben ezek a munkák megsokasodtak. Nem csak a Bölcsészettudományi Kar tanárai foglalkoznak ezzel, de múze-

umok, a civil- és művelődési szervezetek is. Néprajzkutatásokkal jeleskedik a Kis Lajos Néprajzi Társaság (Szabadka), a Dudás Gyula Múzeumi Levéltár (Zenta), a Thurzó Lajos Művelődési Egyesület (Zenta), a Szociográfiai Műhely (Kanizsa), a Monográfiabizottság (Bácskossuthfalva) és még sokan. A tájak, népcsoportok feldolgozása a Kárpát-medencében a néprajzi társaságok szorgalmas munkája. A *Vajdaság néprajzi atlasza* CD-n (Papp Árpád és munkatársai), a Kis Lajos Néprajzi Társaság jóvoltából készült.

Jung Károly író a magyar és a komparatiztikus (délszláv) néprajzkutatással foglalkozik. A *Régiék kalendáriuma* című műve 2000-ben jelent meg a Forum gondozásában, és a népi hiedelmeket tartalmazza. A további kutatók közül mindenképpen említést érdemel a kupuszinai Silling István (nyelvjárások; a vajdasági magyarok népköltészete; Bácska művelődéstörténete; vallási néphagyomány), a tárgyi néprajzkutatásban Beszédes Valéria, Harkai Imre (népi építészet) és Csorba Béla (Temerin). Kalapis Zoltán, aki a letelepülőkkel, mesemondókkal, vásárosokkal foglalkozik, köteteiben egybekapcsolta a néprajzot a művelődéstörténettel, a szociográfiát a történelemmel. Nagy érték továbbá Penavin Olga hagyatéka és népi kalendáriuma.

A népi vallásosság tematikájú kiadványok viszonylag új keletűek és hiánypótlók a magyarok körében. Ide tartoznak Silling Istvánnak a vallásosságot elemző könyvei is: *Boldogasszony ablakában. Népi imádságok és rőolvasások Kupuszináról*. Agapé–Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1992; *Templomok, szentek, imádságok. Tanulmányok a vajdasági népi vallásosság tárgyköréből*. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék–Logos, Tóthfalva, 1994, *Kínján esék esete. Vajdasági archaikus népi imádságok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1995; *Kakasok szólnak, Máriát kiáltanak. Adalék a vajdasági magyar archaikus népi imádságok variálódási vizsgálatához*. Logos Grafikai Műhely, Tóthfalva, 1997; *Megszentelt jeleink. A 250 éves Kupuszina szabadtéri vallási emlékei*. Kupuszinai Petőfi Sándor Művelődési Egyesület, Kupuszina, 2001; *Vallási néphagyomány. Írások a vajdasági népi vallásosság köréből*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002; végül *Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük*. Forum, Újvidék, 2003.

Néprajz művelés területén az alábbiak a legfontosabb gyűjteményes könyvek:

A Jugoszláviai Magyar Népzene Tára (1982–1990) c. könyvsorozat. Az újvidéki Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete kiadásában megjelenő kötetek a népzene nagy gyűjtőegységének, Kiss Lajosnak gyűjtéseit tartalmazzák. A posztumusz kötetek Bodor Anikó kéziratgondozásában, ill. bevezetőjével, feldolgozásában, jegyzetelésében láttak napvilágot. Anyagi támogatás híján a sorozat 1990 után megszűnt. Kötetei: Kiss Lajos: *Gombos és Doroszló népzeneje*; Kiss Lajos–Bodor Anikó: *Az aldunai székelyek népdalai*; Kiss Lajos–Bodor Anikó: *A drávaszögi magyarok dalai*; Kiss Lajos–Bodor Anikó: *A szlavóniai szigetmagyarság népdalai*.¹⁰

További a témában megjelenő kötetek: Király Ernő: *Gyöngykalásis VI.* (Vajdasági Múzeum, Újvidék, 1991); Raj Rozália–Nagy István: *Bajkúti Szűz Mária, könyörögj érettünk!* (Logos Grafikai Műhely, Tóthfalva, 1993); Bodor Anikó: *Vajdasági magyar népdalok. I–II.* (Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1997); Borús Rózsa:

Bácskai lakodalmak (Grafoprodukt, Topolya, 1998); Csorba Béla: *Még azt mondják, Temerinben...* (Cnesa Kiadó, Kanizsa, 1997); Jung Károly: Régiek kalendáriuma (Forum, Újvidék, 2000); Raj Rozália–Nagy István: *Doroszlói népi textiliák. A nők és a tisztaszobák öltözete egy bácskai faluban 1900–1999.* (Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu 2001); Raffai Judit: *A mesélő ember. Szűcs László bácskai parasztember meséi* (Osiris Kiadó, 2001); Silling István: *Ismeretlen anyám – Kupuszinai népballadák és balladás dalok* (Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989); Burány Béla: *Ünnepek, szokások, babonák I–II.* (Forum, Újvidék, 2000, 2001); Jung Károly: *A pannóniai énektől a Mária-lányokig* (Forum, Újvidék, 2001); Papp Árpád: *Rossz vér* (Kiss Lajos Néprajzi Társaság Könyvtára, Szabadka, 2004)

A JMMT (Újvidék) kiadásában és előkészítésében is több néprajzi kötet jelent meg. Ezek közül a legjelentősebbek: Tripolszky Géza: *Nem bánom, hogy juhásznak születtem. A Tisza-vidék néprajzához és folklórához* (1992); Lábadi Károly: *Meg vagyok én búval rakva. Ács Gedeon élete és feljegyzései a XIX. századi drávaszögi népeletről* (1992); Tripolszky Géza: *Munkák, ünnepek, népszokások. A Tisza-vidék néprajzához és folklórához* (1993); *Bácskai magyar népviseletek* (szerk. Silling István; az előszó Beszédes Valéria 1994); Kovács Endre: *Doroszlói népi juhászata* (1995); Sinkovits Ferenc: *Bácskai magyar időjólás. Csantavér népi meteorológiája* (1997); Silling István: *Tegnap és ma. Adalékok Nyugat-Bácska néprajzához* (1998); Gleszer Norbert: *Kalászfekék zsolozsmája. Aratás és cséplés Óbecsén a XX. Században* (1999).

Matuska Márton a *Megtórlások Vajdaságban* címmel az 1944–45-ben ártatlanul kivégzett vajdasági magyarok sorsát írta meg és dokumentálta. A további történeti jellegű munkák: (Rémuralom a Délvidéken (2004); *Deák Ferenc a „haza bölcse”* (2004); *A Nagy Fejedelem szabadságharca* (2004) a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság kiadványai, mint konferenciakötetek.

Egyháztörténeti könyv a Sóti János által összeállított *Töröktopolyai kegyhely*, Miocs József pedig a szabadkai egyházmegye orgonáiról írt. Művelődéstörténeti publikációt a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság és a Magyarságkutató Tudományos Társaság is adott ki. Szöllősy Vágó László pedig 1994-ben *Népünkkel – népünkért* címmel a szabadkai Népkör krónikáját írta meg.

A helytörténeti könyvek közül, amelyek főleg a szabadkai, zentai és kanizsai kutatások eredményei, az alábbiakat választottuk ki: Pejin Attila: *Magyarkanizsa 1848–49-ben* (1999); Szekeres László–Riczy Péter: *Szabadka története a régmúltban* (1998); Boško Krstić: *A Városháza. A szabadkai csoda* (1999); Magyar László (szerk.): *Szabadka igazgatástörténetéből 1428–1918* (1996); Magyar László: *Szabadka története a kezdetektől 1918-ig*; Pejin Attila (szerk.): *Zenta 1848–49-ben* (1999); Urbán István-Gábor: *Zenta fényképészetének története*; Pejin Attila (szerk.): *A zentai Történelmi Levéltár zsidó vonatkozású anyagának áttekintése* (1999); Cs. Simon István: *Monostor – 770.* (2000); Balla Ferenc–Balla István: *Bezdán története* (2001).; Ökrész Károly: *A temerini plébánia története* (1993).

A JMMT helytörténeti publikációi közül az alábbiak emelhetők ki: Mojzes Antal: *Bajmok művelődési krónikája I. II.* (1992, 1993); Bosnyák István (szerk.): *Hogyan tovább a háború után? A JMMT és a Magyar Szó tribünciájának doku-*

mentumai 1992/93. (1993); Silling István: *Örökségünk nyomában. Levéltári jegyzetek a Bácskából* (1995); Bosnyák István (szerk.): *Honosságunk első félezer éve. Magyarok Dél-Magyarországon, 896–1526* (1997); Csáky S. Piroska: *Könyv, könyvtár, olvasó. Művelődéstörténeti tanulmányok* (1997); Virág Gábor: *Egy bácskai magyar népiskola krónikája. A kishegyesi római katolikus felekezeti iskola története (1770–1920)* (1999); Kis Margita: *A Magyar Biblia hőskora. A szerémi tragédiától a vizsolyi diadalig* (1999); Bosnyák István (szerk.): *A honfoglalástól Mohácsig. Millenniumi visszapillantás a délvidéki magyar kultúra első félezedére* (2002); Virág Gábor: *Kishegyes. Helytörténeti tanulmányok és dokumentumok* (2002).

Iskolatörténeti kiadványnak számítanak: *Gymnasium 1747–1997. A szabadkai gimnázium jubiláló évében* (1998); Virág Gábor: *Egy bácskai magyar népiskola krónikája* (1999). Művészettörténeti kiadvány Bela Duranci Farkas Béláról szóló monográfiája (1999), és Hallgató Imre dolgozata a feketicsi református templom történetéről. Említést érdemel még Németh Ferenc: *A bánáti fényképészet története* (Forum, 2002), valamint Bűn József–Radovan Krivokapic–Táborosi László: *A zentai atlétika 50 éve* (1998) című sporttörténeti műve.

2.4. Könyvek a kisebbségkutatások eredményeiről, anyanyelvű oktatásról

A kisebbségkutatás Vajdaságban sokáig a nyelvhasználat témájában mozgott. A kilencvenes években a nemzeti kisebbségek magatartásvizsgálata is előtérbe került. Gyűjteményes munkák, tanulmánykötetek bizonyítják, hogy szükségesek az empirikus szociológiai, jogi és politológiai kutatások is a kisebbségek helyzetéről, jogairól. A könyvek megjelenését főleg anyaországi forrásokból támogatták. Az ebbe a kategóriába tartozó kiadványok közül az alábbiakat kell említeni: *Kisebbségi autonómiák – önkormányzati törekvések* (1992); *A vajdasági magyarság és az autonómia* (2003); Tóth Lajos: *Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig* (1994); Biacsi Antal: *Kis délvidéki demográfia* (1994); Gábrityné Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Anyanyelvű oktatásunk* (1997); Csorba Béla (szerk.): *„Afelett sokszor harcolást töttek” Források a Délvidék történetéhez.* (1997); Gábrityné Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Vajdasági útkereső. Kutatások, tanulmányok, jelentések* (1998); Csorba Béla–Pál Tibor: *Árnyéka eltűnő nevemek... Források a Délvidék történetéhez 2.* (1998); Csorba Béla (szerk.): *S nem törődtek vele, a holnap mit öröl... Források a Délvidék történetéhez 3.* (1999); *Magyar tudomány a Vajdaságban* (1999); *Délvidéki/vajdasági magyar helységnevek* (2000); Gábrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Vajdasági marasztaló* (2000); Gábrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak* (2001); Gábrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Holnaplátók* (2002); *A magyar tannyelvű oktatás helyzete, kulcskérdései és távlatai a Vajdaságban* (2002); *A vajdasági magyarság és az autonómia.* (2003); Gábrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek* (2003); Ribár Béla: *Megmaradásunk záloga* (2004); Papp György (szerk.): *Mi ilyen nyelvben élünk* (2004); Gábrityné Molnár Irén és Mirnics Zsu-

zsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulása. Hatástanulmányok az anyaországi kutatásokról* (2005).

A fenti könyvsorozatokat azt bizonyítják, hogy a kisebbségkutatás, akár szociológiai, demográfiai, jogi, vagy politikai vetülete igencsak időszerű téma a Délvidéken az utóbbi évtizedben. Anyaországi támogatással sikeres tudományos kutatások folyhattak a következő témakörökben: a magyar nyelvű oktatáshálózat feltérképezése, a demográfiai és migráció-, szórványkutatás elmélyítése, valamint több ifjúságkutatás és magatartásvizsgálat empirikus elemzése, szociolingvisztikai kutatások.

2.5. Egyéb humántudományok¹¹

Sajnos kevés a pedagógiai publikáció (neveléstudományból eddig csak Tóth Lajos publikált). A pszichológiai kérdések keretében viszont új keletű szociológiai-lélektani tanulmányok már a hetvenes években meg jelentek Hódi Sándor tollából. A kilencvenes évek elején publikálta *A nemzeti identitás zavarai* (Forum), majd a *Kisebbségi létértelmezések* (Balaton Akadémia Könyvek, 1997) című műveket. Hódi 2000-ben publikálta pszichológiai esszéit *A lélek útvesztői* címmel, majd ugyanabban az évben a *Légüres térben* című több száz oldalas munkáját. *Magyarok a forrongó Szerbiában* címmel 2002-ben jelent meg újabb könyve, majd 2003-ban a *Nemzeti önkép* címmel a régiókutatás eredményeit publikálta.

Göncz Lajos egyetemi tanár több évtizede foglalkozik nevelés- és fejlődéslélektannal és a kétnyelvűség pszichológiájával, mely a magyar-szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata nyomán kutatható. Fontos könyve, amely újabban Vajdaságban jelent meg *A vajdasági magyarok kétnyelvűsége* (nyelvpszichológiai vonatkozások – MTT könyvtár 8, Szabadka, 2004).

A közgazdasági témájú kutatások zömét a szabadkai Közgazdasági Kar magyar tanárai és munkatársai végezték, de magyarul ritkán publikáltak. A gazdasági életet illető kutatások legtöbbször beleolvadt az állam által megrendelt projektumokba, így a témát érintő tanulmányok nem magyar nyelven íródtak.

Történéseink közül a bölcsészeti karon Györe Zoltán a magyar/szerb nemzeti megújulás időszakát, Pál Tibor pedig a középkori történelmet kutatja és írja. Ózer Ágnes: *Élet és történelem* címmel 2000-ben publikálta munkáját a Forumon keresztül. Ő Újvidék múltjával foglalkozik. A Szabadkai Városi Múzeum történése, Ricz Péter Szabadka történelmét kutatja szorgalmasan. Ugyanott a fiatal tudósokra is felfigyelhetünk, így Mészáros Zoltánra, aki jelentős számú esszével és tanulmányokkal hívta fel a figyelmet jelenkori (a titói időszak) szerbiai történésekre. *Úton a csók felé* című esszékötete 2002-ben jelent meg a Forum ház gondozásában.

A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (Újvidék) gondozásában jelent meg *A magyar államiság ezer éve* (2001) című tanulmánykötet.

Az utóbbi évek színháztörténeti írásai közül *Az újvidéki színház 30 éve* (Forum, 2003); Káich Katalin: *A becskereki magyar színjátszás történelme és repertoárja* (2002, 2003), és az *Írások a lélek...* (2002, Forum, Újvidék) című esz-

székötet kell kiemelni. Gerold László színháztörténeti könyve mellé színházkritikát publikált 2005-ben „*Itt állok a róna közepén*” (Forum, Újvidék) címmel.

Az életrajztörténetek írói közt legismertebb Kalapis Zoltán művei (*Lentségi arcképcsarnok és Életrajzi kalauz*), amelyek lexikon jellegűek. Élet- és Korrajzok sorozatában a JMMT jelentette meg az alábbi műveket: Szimin Bosán Magda: *Gálék. Gál László és Erzsébet kevésbé ismert élete* (1994); Bosnyák István: *Sinkóék. Sinkó Ervin és Rothbart Irma életútja, hang-, szín- és tévéjátékban elbeszélve* (1995); Gallusz László: *Az élet poklában. Bácskaiak vallomása az oroszországi hadifogságról* (1997).

Médiatörténeti kötetet a Forum publikált 2003-ban az újvidéki televízió történetéről, sajtótörténeti műként pedig Németh Ferenc: *A nagybecskereki sajtó története* (2004) érdemel említést.

A művelődéstörténeti munkák közé tartozik Bela Durancinak Petrik Pál festőről írt könyve (2004, Forum, Újvidék). Ugyanabban az évben publikálták Szeli István *Tájkép- és portrévázlatok Zenta honlapjára* című könyvét is. Raffay Endre az aracsi templomromról írt, Virág Gábor pedig a feketicsi református iskola történetét dolgozta fel.

A magyar nyelvű szociológiai tanulmányokat nem kimondottan diplomás szociológusok írják a Vajdaságban, hanem tudósok/értelmiségiek, akiket a jelenkor időszerű társadalmi szerkezete, mozgásai és konkrét problémái érdekelnek. A kilencvenes évek második felében a folyamatos migráció és az áldatlan társadalmi-gazdasági helyzet közepette a magyar értelmiséget igen izgatta a vajdasági magyarság szülőföldön marasztalása és identitástudatának megőrzése, az oktatásstatisztika, a szórványosodás. Mirnics Károly szociológus a demográfiai és népességi folyamatok kérdéseit elemezte. Önálló kötetei: *Kisebbségi sors* (Újvidék–Forum, 1993); *Kis-Jugoszlávia hozomány* (Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 1996). Gábrity Molnár Irén gazdaság- és oktatásszociológjával, emberi erőforrással és kisebbségkutatással foglalkozik, de nem az egyetemi munkahelyi lehetőségének köszönve publikál magyarul, hanem a Magyarságkutató Tudományos Társaság kutatójaként. Körülötte fiatal kutatók gyülekeznek: Szlávitý Ágnes, Diósi Viola, Dencs Tünde, Ódry Ágnes és a többiek. Losoncz Alpár jogász/közgazdászként dolgozik, de publikációiban főleg időszerű társadalomelméleti és filozófiai kérdéseket érint. *Az emlékezés hermeneutikája* című munkája (Forum, Újvidék) 1998-ban jelent meg, esszékötete *Európa-dimenziók* címmel pedig 2002-ben (Forum, Újvidék).

Szociográfiai munkát publikált Tari István *Akarsz egy Jugoszláviát* címmel 2002-ben (Forum, Újvidék). Papp Richárd és neje Hajnal Virág „*Mint leveleket a vihar...*” címmel szerémségi szórványkutatásaikat és a tömbben élők vallási magatartását vizsgálták (2004, Forum). Időszerű publicisztika a 2004-ben nyomtatott mű Burány N.–Dudás K.–Németh I.–Tari I.: *Szórványban* címmel. Szociográfiként jelent meg a JMMT gondozásában Burány Béla kötete *Emberek, sorsok, katonák. Így éltünk Dél-Pannóniában I. és II.* (1991 és 1993 Újvidék), azután Simon István, Cs.: *Sóvirág. Észak-Bánát szociográfiájához* (1993) és Gallusz László: *Földéhség. Szociográfiai portrék* (1996, Budapest: S. P. T. Kft).

A JMMT Kiskönyvtára, társadalmi és történelmi publicisztikaként jelentette meg Spira György *Hrabovszky altábornagy tévelygései Péterváradtól Alamóciig* c. kötetét (2001, Szabadka, Grafoprodukt), és a *Délvidék, negyvennyolc. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc a mai Vajdaság területén* című könyvet (szerk. Bosnyák István, 2000, Újvidék, Daniel Print). Szloboda János *Zentán történt '44-ben* c. könyve két kiadást ért meg (1997 és 1998, Újvidék, Daniel Print). Bosnyák István könyve a *Pörök, táborok, emberek. Kor- és kórtörténeti variációk az ezredvégről* (JMMT és Forum) 1997-ben jelent meg, a *Kis magyar balkáni krónika, 1962–1997.* pedig 1998-ban, két kötetben (Újvidék: Daniel Print). Pusztaszeri László az utolsó magyar királyfiról írt *Habsburg Ottó élete és kora* (1998, Újvidék, Daniel Print) címmel könyvet. Tóth Livia szerkesztette az *Ifjúság, köz-érzet. Vajdaság, anno Domini 1999/2000* kötetet (JMMT–Újvidék, 2001, Szabadka, Grafoprodukt). Történelmi publicisztika Szloboda János *Hadak útján* című könyve (2001, Szabadka, Grafoprodukt).

A jogtudományi írások több területet ölelnek fel: a legtöbb jogász a hazai jogrendszer sajátosságaival foglalkozik, de néhányan a nemzetközi jogismeretük által is hírnevet szereztek (Várady Tibor). A kisebbségi jogok, a nyelvhasználat kérdései, egyenjogúság, majd az autonómia kérdése a kilencvenes évek végén új kutatási területet nyitott a vajdasági magyar jogászok számára. A jogi kar tanárai közül Szalma József (kötelmi jog szakembere) 2004-ben publikálta az *Európai Unió – emberi és kisebbségi jogok* című könyvét (VMMT; Atlantis, Újvidék). Korhecz Tamás magánegyetemen tanít és a Tartományi Kisebbségi Titkári funkcióban dolgozik. Bozóki Antaltól a JMMT kiadványaként jelent meg az *Emberi és kisebbségi jogaink* című válogatott írások és dokumentumok (2001, Szabadka, Grafoprodukt). 2004-ben jelent meg Hornyák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–27* című kötete.

A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (Újvidék) jogi tematikájú konferenciakötetei: *Ingtatlan-nyilvántartás* (2002) és a *Vagyon-visszaszármaztatás és privatizáció a rendszerváltó országokban* (2005).

3. Tudományos publikációk lehetőségei (humántudomány az utóbbi másfél évtizedben)

Kreativitása érdekében egy vajdasági tudós többsikű szervezeti formákban vehet részt:

(1) A társadalomtudósok és a nyelvészek, ha a felsőoktatásban dolgoznak, részben kihasználhatják az állami intézményekben lévő, még mindig leszűkült, támogatáshiányos kutatási, publikálási lehetőségeket. A magyar értelmiségi és szakmai körök egy része a magyar önkormányzatokban (Szabadka, Zenta) működő városi múzeumok, levéltárak, könyvtárak és művelődési szervezetek kereteiben kutathat. Publikálási lehetőségeik magyarul munkahelyükön már szűkösek. A Forum Kiadó évtizedek óta az egyetlen magyar állami könyvkiadó/nyomda Vajdaságban.

(2) Ugyanakkor a magyar értelmiségi számára hiánypótló a civil tudományos szervezetek munkája, mert a beszűkült kutatási lehetőségek közepette alkotói esélyt nyújtva újultak meg a kilencvenes években. A korábban létező művelődési- és pedagógus szervezetek mellett új szervezatként jelentek meg az alábbiak: a Jugoszláv Magyar Művelődési Társaság (1990, Újvidék), a Magyarságkutató Tudományos Társaság (1991, Szabadka, elnöke Gábrity Molnár Irén), a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (1999, Újvidék, elnöke Ribár Béla akadémikus) és a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium (2001, Újvidék, elnöke Csányi Erzsébet). A hiányos infrastruktúra, pénzelési alapok, az akadozó kapcsolattartás a világgal megnehezíti a munkát. A civil szerveződések mégis eltökélten igyekeznek kialakítani a térség uniós jövőjére vonatkozó, megmaradásukat biztosító elképzeléseket. Reális helyzetfelmérés folyik az anyanyelvű oktatás, a szakemberképzés, a tájékoztatás, a művelődés, a gazdasági szerveződés, a demográfiai- és szociális helyzetelemzés terén.

Vajdaságban a könyvkiadás területén is elsősorban az irodalmi munkák és az esszék, tanulmányok száma jelentős. Gyűjteményekben és tudományos folyóiratokban jelennek meg. A következőken a tudományos folyóiratokról kívánok néhány adatot közétetni, majd a kiadók szerint végzek elemzést.

3.1. Tudományos folyóiratok

Tudományos/irodalmi folyóiratok jellegük és megjelenési éveik szerint¹²

	Folyóirat neve	Megjelenési éve	Alapítója – a szerkesztőség székhelye	Tartalmi jellege
1	<i>Létünk</i>	1971	Szocialista Szövetség Vajdasági Választmánya (Szabadka, majd Újvidék)	társadalomtudományi
2	<i>Híd</i>	1945	állami (Szabadkán, majd átvizsik Újvidékre - Forum)	irodalmi, művészeti, társadalomtudományi
3	<i>Üzenet</i>	1971	Szabadka képviselőtestülete (Szabadka Íróközösség)	irodalmi, művészeti, társadalomtudományi
4	<i>Symposion</i>	1993	Symposion Polgárok Egyesülete – Újvidék, az Új Symposion (1964-1992) utódja	Modern irodalom, kritika.
5	<i>Bácsország</i>	1998	szabadkai Népkör Magyar Művelődési Központ	Honismereti, történelmi
6	<i>Új Kép</i>	1995	Vajdasági Módszertani Központ Szabadka	Pedagógusok és szülők folyóirata
7	<i>Tanulmányok-Studije</i>	1969	Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék	Nyelv- és irodalomtudomány
8	<i>zEtna - Magazin a vulkán alatt</i>	1999	zEtna Polgárok Egyesülete működteti, alapítva a Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre védnökségével - Zenta	Irodalmi
9	<i>Aracs</i>	2001	Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka	közéleti folyóirat - magatartásvizsgálatok, polemizálások
10	<i>Kilátó</i>	1961	Magyar Szó napilap - Forum Újvidék	heti kulturális, irodalmi-művészeti melléklet,
11	<i>Orbis</i>	1996	Kanizsai Kör Művészeti Műhely	kétnyelvű irodalmi, művészeti, művelődési

Létünk (1971–): A társadalomtudományi folyóiratot a Szocialista Szövetség Vajdasági Választmánya alapította 1971-ben, a magyar nyelvű tudományos alkotó-

munka ösztönzéseként. Egy ideig Szabadkán szerkesztették, majd átkerült Újvidékre. A Forum adja ki. Néprajzi, demográfiai pályázatokat hirdet, humántudományi tanulmányokat jelentet meg elsősorban vajdasági írók tollából. Korunk társadalom-politikai, kisebbségjogi, nyelvhasználati kérdéseire összpontosít, antropológiai és néprajzi tanulmányai figyelemre méltóak. Főszerkesztői: Rehák László (1971–1990), Várady Tibor (1990–2000), Fehér Kálmán (2000–2005), Németh Ferenc (2005–).

Híd (1945–): Irodalmi, művészeti, társadalomtudományi kiadvány. 1934–40 között létezett, majd 1945-ben újraindul Szabadkán, majd két év múlva átvitték Újvidékre. Elsősorban ideológiai folyóirat volt, majd irodalmi jellegűvé vált. 1950-ben Új nemzedék hangja címmel indította el 15 fiatal író munkásságát. 1959-ben alapította a Forum a Híd Irodalmi Díjat. Terjedelmes kiadótevékenysége van (füzetsorozat Híd Könyvtár címmel). A 60-as évek óta antológiákat, külön kiadványokat jelentet meg. Ma is vezető szerepe van a vajdasági magyar irodalmi életben. Főszerkesztője Gerold László.

Üzenet (1971–): A folyóirat Szabadkán jelenik meg, irodalmi, művészeti, társadalomtudományi, kritikai írásokkal. Dér (Dévavári) Zoltán szorgalmazására a városi képviselő-testület alapította, később a Városi Könyvtár, majd a kilencvenes években a 7 Nap Lapkiadó Vállalat, ma pedig a Szabadkai Íróközösség vállalja a kiadását. Szellemi műhellyé alakult. A szerkesztőség mozgalmi jelleget szánt a lapnak. Főszerkesztői Biacsi Antal, Urbán János, Csordás Mihály, Dér Zoltán, ma pedig Lovas Ildikó. Eredetileg szabadkai írók igényét elégítette ki, majd egész Vajdaságból, sőt Magyarországról is publikálnak benne. Szépirodalmi, kritikai művek, hagyományápoló írások, fordítások, dokumentumok, riportok jelennek meg a folyóiratban. Tematikus számok szólnak ismert írókról, tudósokról, kiadókról, városi műemlékekről, irodalmi táborok munkáiból. 1998 tavaszától új szerkesztési felfogásban készül a folyóirat.

Symposion (1993–): A folyóirat az *Új Symposion* (1964–1992) utódja, a Symposion Polgárok Egyesülete kiadásában (kettős és négyes számok megjelenésével). A folyóirat érdeklődési köre gazdag és változatos, érdeklődést mutat a délszláv modern irodalom és a képzőművészet iránt is. „Nemcsak a hagyományos értelemben vett tanulmányt és kritikát kedvelték, hanem a pontosan körül nem határolható, időszerű témákat felölelő, vitatkozó hangú műfajokat, de szívesen írtak naplót, közöltek vitalevelet és reflexiót is.”¹³ Korábban szociográfia és irodalmi pályázatokat írt ki. A kilencvenes évek elején a korábban meghurcolt és 1989-ben rehabilitált szerkesztőségi tagok és rokonszenvezők köre, *Ex* címen évkönyvet adott ki. Könyvek zömmel a Symposion Könyvek sorozatban jelentek meg (1963–90). Főszerkesztők: Papp Tibor, Virág Gábor, Bakos Petra, (Szerb)Horvát György. Állandó munkatársai között van Tolnai Ottó esszéivel.

Bácsország (1998–): A honismereti folyóiratot Szabadkán adják ki. Tudományos folyóirat, amely történelemmel, kultúr-, város-, művészettörténettel, néprajzzal, embertannal, földrajzzal, régészettel foglalkozik. Mindenki számára érthető, sok illusztrációval díszített népszerű folyóirat, amit 1995–97 között a *Szabad Hét Nap* havi mellékleteként adtak ki, majd 1998 óta önálló és négy alka-

lommal színes magazinszerű. Alapítója a szabadkai Népkör Magyar Művelődési Központ. Főszerkesztők: Szekeres László (1995–98), Ricz Péter (1998–)

Új Kép (1995–): Pedagógusok és szülők folyóirata. Kiadója a Vajdasági Módszertani Központ Szabadkán. Hiánypótló pedagógus lap miután az *Oktatás és Nevelés* magyar nyelvű állami lap megszűnt. Tudományértékűek módszertani utasításai és a tanári mellékleti írások. A diákoknak rendszeresen versenypályázatokat hirdet. Készül a Grafoprodukt nyomdában, Szabadkán.¹⁴ Szerkesztőbizottság: Bori Mária, dr. Gábrity Molnár Irén, Hajnal Jenő magiszter, dr. Hózsa Éva (irodalmi szerkesztő), dr. Illés Tibor (Eötvös Lóránd Tudományegyetem), dr. Péics Hajnalka, Soós Edit (felelős szerkesztő), Szálas Tímea (kéziratgondozás), Szőke Anna, dr. Zsolnai Anikó (Szegeci Tudományegyetem), Beszédes István (műszaki és művészeti szerkesztő).

Tanulmányok-Studije (1969–): Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének rendszeres folyóirata. A Tanszék 1959-ben alakult, majd többszörös átszervezések után ma újra ezt a nevet viseli. A Tanulmányok 1969 óta jelennek meg, mint évkönyvek. Ezen kívül 35. éve már hogy a *Hungarológiai Közlemények* háromhavonta publikálják a Tanszék tanárainak tudományos írásait, közleményeit. Főszerkesztője: Gerold László.

zEtna – Magazin a vulkán alatt. 1999 óta működte a zEtna Polgárok Egyesülete Zentán. A Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre védnökségével alapították. Irodalmi írásokat, prózaantológiát, irodalmi CD-eket, versesköteteket, esszéket jelentet meg. A kiadóban nemrégiben a huszonévesek (Beke Ottó, Deissinger Ákos és Samu János Vilmos) közösen indítottak irodalmi folyóiratot DNS címmel, amelynek ez ideig négy száma jelent meg, s nyugodtan mondhatjuk, hogy avantgardizmusával a vajdasági magyar irodalmi életben az utóbbi néhány évben nagy eseménynek számított.

Aracs (2001–): A délvidéki magyarság közéleti folyóirata. Aktuális közéleti tematikáról írnak, magatartásvizsgálatokat, polemizáló írásokat publikálnak. Alapító az Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka (2001), kiadja a Logos Grafikai Műhely Tóthfaluban. Főszerkesztője Utasi Jenő, felelős szerkesztője Vajda Gábor.

Kilátó (1961–): A *Magyar Szó* heti kulturális, irodalmi-művészeti melléklete. Megjelennek benne nyelvészeti, kritikai, művészeti, művelődéstörténeti, színházi írások. A

Orbis (1996–): Évente négy alkalommal megjelenő kétnyelvű irodalmi, művészeti és művelődési folyóirat. Alapítója a Kanizsai Kör Művészeti Műhely. Szerkesztői: Pató Imre, Ljubomir Djukic, Túri Gábor.

4. Könyvkiadók

A vajdasági magyar kiadóházak között egy jelentős állami van, a Forum Könyvkiadó, hiszen a Tankönyvkiadó már megszűnt a Tartományban, amikor elvitték Belgrádba. Néhány lokális állami alapítvány jelentős még a magyar önkormányzatok jóvoltából: Szabadkán, Zentán, Kanizsán. A többi kiadót főleg magán vagy civil szervezetek alapították.

A vajdasági könyvkiadók megjelenésük évének sorrendjében¹⁵ (válogatás)

	Kiadó neve	Alapítási éve	Alapítója – a szerkesztőség székhelye	Jellege
1	Forum Könyvkiadó	1957	Állami. Forum Lapkiadó és Nyomdaipari Vállalat, Újvidék	Könyvkiadás (évente 20-30) terjesztés
2	Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre és Thurzó Lajos Közművelődési Központ	1961 és 1977	zentai önkormányzat	Helytörténet, néprajz, szépirodalom, levéltári kutatások
3	Életjel – Szabadegyetem Kiadó	1968	Életjel magyar irodalmi élőlítség 1958 (Dér Zoltán), Szabadka	Néprajz, irodalom, életrajz művelődés-, helytörténet, dokumentumkötet, szépirodalom
4	Agape Könyvkiadó	1977, 1991-től önálló	A zágrábi Kršćanska sadašnjost, Teológiai Dokumentációs- és Kutatóközpont Magyar Részlege, a szabadkai, majd újvidéki/szegedi központtal.	Vallási, történelmi és teológiai kiadványok
5	Logos Grafikai Műhely és a Széchényi Stratégiakutató Intézetet	1991-től nyomda 1995-től kiadó	a Szabadkai Püspökség tulajdona Tóthfaluban	egyházi, vajdasági vonatkozású művelődés- és helytörténet, szociográfia, társadalomtudomány
6	Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság	1991	Civil művelődési ernyőszerület, Újvidék	JMMT Kiskönyvtára, néprajz, művelődés- és helytörténet, szépirodalom
7	Magyarságkutató Tudományos Társaság	1991	Civil tudományos műhely, Szabadka Az MTA kutatóállomása	mtt könyvsorozat 1-10 – kisebbségkutatás, szociológiai, demográfiai nyelvhasználati könyvek
8	Cnesa Könyv- és Lapkiadó	1993	a Munkásegyletem, községi alapítású oktatási-művelődési intézménnyé alakult, Kanizsa	Néprajzi, helytörténeti, nyelvi
9	Grafoprodukt Nyomda	1994	Magánnyomda (1992) és kiadó (Ózveggy Károly), Szabadka	Helytörténet, néprajz, monográfia, szépirodalom
10	Bácsország	1998	szabadkai Népkör Magyar Művelődési Központ	Bácsország Könyvek honismereti, néprajzi, történelmi
11	Vajdasági Magyar Tudományos Társaság	1999	Civil tudományos műhely, Újvidék	Reál- és humántudomány művelői, jog, történelem, konferenciakötetek
12	Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium	2001	Civil tudományos műhely, Újvidék	Egyetemisták tudományos tanulmányai a VMTDK-ról
13	Argus Jugoszláviai Magyar Kisebbségjogi Civil Egyesület	2002	Civil szervezet, Újvidék	Dokumentumgyűjtemény, évkönyv

4.1. Forum Könyvkiadó – Újvidék, 1957

A Forum Könyvkiadó 1957-ben alapított állami könyvkiadó. A Forum Lapkiadó és Nyomdaipari Vállalat keretében működik. A jugoszláviai magyar könyvkiadás legjelentősebb intézménye. Létrehozásakor feladata volt a könyvterjesztés, a könyvbehozatal és könyvkiadás. Könyvsorozatai: Symposion Könyvek (1963), Gemma Könyvek (1976), Hagyományaink szépirodalmi sorozat, Forum Könyvtár (1979, művelődéstörténeti, néprajzi jelleggel).

„A kiadó virágkora az 1970-es évek közepétől az 1980-as évek végéig tartott. Az 1990-es évektől a délszláv háború és az állami támogatás csökkenése miatt működése válságba került, de nem állt le: magyarországi támogatásokkal évente 20–30 könyvet ad ki. A Forum Könyvkiadó több könyvsorozat elindítója: Symposion Könyvek (1963–1990), Kövek (1973-tól), Hagyományaink (1976-tól), Gemma Könyvek (1976-tól), Esszék, tanulmányok (1977–1990), Kismonográfiák

(1976–1990), Képzőművészeti monográfiák (1978-tól), Forum Kiskönyvtár (1979–1990), Jugoszláviai Magyar Regénytár (1981–1989), életműkiadások (1983-tól), Ifjúsági Regénytár (1984), Nyelvművelő Füzetek (1984–1993). A meghirdetett regénypályázatok díjazott és legjobb munkáit is sorozatszerűen adja ki (1968-tól). A *Híd* című irodalmi, művészeti (1957-től) és a *Létünk* című társadalomtudományi folyóirat kiadója (1971-től). A Híd Irodalmi Díj alapítója (1959). A Forum Könyvkiadó tevékenységébe tartozik a délszláv szerzők (Miroslav Krleža, Ivo Andrić, Danilo Kiš, Vasko Popa, Meša Selimović) műveinek magyar nyelvű kiadása, valamint a magyar írók, költők (Ady Endre, József Attila, Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Illyés Gyula, Déry Tibor, Móricz Zsigmond, Karinthy Frigyes, Kodolányi János, Veres Péter, Szabó Magda, Kolozsvári Grandpierre Emil) munkáinak szervhorvát, majd szerb nyelven való kiadása. A Forum Könyvkiadó főszerkesztői (egyben igazgatói): Steinitz Tibor (1957–1962), Németh P. István (1962–1967), Juhász Géza (1967–1975), Fehér Kálmán (1975–1983), Bányai János (1983–1987), Bordás Győző (1987–1995), Toldi Éva (1995-től).¹⁶

Az utóbbi 5 évben (2000–2005) a Forum 155 címszavat publikált. Tematika szempontjából legtöbb a verseskötet (18), utána az esszékötet (17), majd az irodalmi tanulmánykötetek (15), művelődéstörténeti könyvek (13), regény (13). Kilenc néprajz jellegű, 8 próza és novellakötet, 7 aktuálpolitikai és publicisztikai munka és 6 zene-ének illetve ugyanannyi egyetemi tankönyv látott napvilágot a Kiadó jóvoltából. A többi között van tanulmánykötet, életrajz, lexikon, szociográfia. A Forum viszonylag kevés jogi, történelmi, helytörténeti, művészeti publikációt jelentet meg. Az utóbbi években demográfiai, levéltári, szociológiai, pszichológiai, pedagógus, vagy politológiai könyv és időszerű társadalmi magatartás-vizsgálati tudományos elemzés nem is akad a címszavak között. Ezeket pótolják a civil tudományos műhelyek.

4.2. Életjel Szabadegyetem – Szabadka, 1968

Az Életjel magyar nyelvű irodalmi élőújságként indult még 1958-ban.¹⁷ Dér Zoltán indította Szabadkán. Célja irodalmi művek bemutatása, évfordulókról való megemlékezés, viták szervezése, tájékoztatás időszerű irodalmi eseményekről, színházi előadásokról, filmekről, képzőművészetről. Az Életjel évente tíz alkalommal havonta (nagyújsorokkal) ezen kívül még több rendkívüli számmal is jelentkezik. Az Életjel témáit igen sok területről vette: foglalkozik természetvédelemmel, a veszélyeztetett növényekkel, Mátyás királlyal, a karácsonyi ünnepkörrel. Az 1960-as évek közepén Horváth Emma tanárnő (és előadóművész) kapcsolódott be az Életjel tevékenységébe, s 1968-ban megalakította a Csáth Géza Művészbartói Kört (CSGMK), amelynek fiatal, tehetséges vers, és prózamonológok, színházi felkarolása volt a célja. Ettől kezdve előtérbe kerültek a tematikus számok (egy-egy író, költő születése, halála évfordulója kapcsán), szerzői estek, amelyeken a CSGMK tagjai szerepeltek. Az Életjel könyvkiadói tevékenysége keretében 1968 óta körülbelül 160 könyv látott napvilágot. Először az Életjel Miniatűrök című sorozatát jelenteti meg, 1973 óta pedig az Életjel Könyvek sorozatot is. Az Életjel tízéves jubileumára jelentette meg első évkönyvét, majd

ezt követte a többi, amelyek öt éves időszak műsorait, dokumentációját, az Életjellel kapcsolatos újságcikkeket, kritikákat, fényképeket, az Életjel kiadványait mutatják be. Halottaink fejezetében megemlékezik mindazokról, akik vagy személyesen vagy műveikkel szerepeltek az Életjel műsorában. Az Életjel könyvek szerkesztője Dér(Déavavári) Zoltán. Az Életjel megkapta Szabadka város Októberi Díját (1967), valamint a Szenteleky Kornél-díjat (1974).

4.3. Agapé Könyvkiadó – Újvidék, (1977) 1991

Az Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó magyar nyelvterületen a katolikus könyvkiadók közül évente a legtöbb címszóval és a legnagyobb példányszámmal dicsekedhet már évek óta. Az utóbbi tizenöt évben több mint száz bekötött/fűzött publikációval jelent meg Vajdaságban. A kiadó 1977-ben kezdte működését, majd 1982-től a zágrábi Kršćanska sadašnjost Teológiai Dokumentációs- és Kutatóközpont Magyar Részlege, előbb szabadkai, majd később újvidéki központtal. 1991-től pedig önállóan működik Újvidéken, megalapítva a szegedi rokonvállalatot is, ahol szintén készülnek kiadványok. Több száz kiadványuk a katolikus gyermek- és ifjúsági könyvektől, a vallási szépirodalmon és ferences lelkiségű könyveken keresztül, a vallási történelmi és teológiai kiadványokig terjednek. Teológiai, vagy történelmi, illetve művelődéstörténeti jelleggel az utóbbi 15 évben több tíz könyv látott napvilágot. A kiadónak saját havonta megjelenő katolikus lapja volt/van. 1977-től 1989-ig Agapé címmel (alapító: Harmath Károly OFM), majd ezután az 1963-tól létező Hitélet katolikus folyóiratot átvéve, mai napig is rendszeresen megjelenik. Újvidéken és Szegeden is korszerű nyomda és szerkesztőség várja az ügyfeleket, nemcsak a katolikus egyházból, hanem más történelmi egyházakból és nem vallásos területről is. Állandó ügyfeleik a Református egyház (Református élet), a Görög-katolikus egyház stb. A honlapjukon helyet kapnak a szabadkai Teológiai-Katekétikai Intézet, a Domus Pacis ferences lelkigyakorlatos és közösségi ház oldalai, mivel mindezek szorosan összetartoznak, és egységet képeznek.

Említésre méltó kiadványaik vajdasági szerzőktől és a régió olvasóinak szánva, teológia, helytörténet, történelmi, sőt irodalmi jellegűek.¹⁸

4.3. Logos – Széchenyi Stratégiakutató Intézetet – Tóthfalu, 1995

A Logos Önálló Grafikai Műhely nyomdaként 1991-től, kiadóként pedig 1995 óta működik. A Tóthfaluban felállított nyomdaépület a Szabadkai Püspökség tulajdona. Az egyházi kiadványok mellett vajdasági vonatkozású helytörténeti és szociográfiai könyveket is publikál. Több száz könyvből becslés szerint körülbelül száz a tudományos jellegű, a kiadványok 30%-a pedig szépirodalom. Ügyvezető igazgatója Utasi Jenő atya. 2001 őszén Utasi atyának és Hódi Sándor pszichológusnak, társadalomkutatónak és közírónak a kezdeményezésére a délvidéki magyarság szellemi életének erősítése céljából tudományos műhelyt hoztak létre. Az Intézet célkitűzése: a tudományos kutatómunka mellett szellemi ihletője, mozgatója, szervezője kíván lenni a délvidéki magyarság társadalmi felemelke-

désének, a régió fejlődésének, valamint a magyar-magyar és az európai integrációs törekvések erősítésének. Céljai megvalósítása érdekében az intézet tudományos kutatásokat végez, projektumokat dolgoz ki, tanácskozásokat, szemináriumokat, továbbképzési programokat szervez. Munkája során maga köré kívánja tömöríteni mindazon személyeket, egyesületeket, iskolákat, önkormányzatokat, akik, illetve amelyek szívügyüknek tekintik a fenti célkitűzéseket. A *Stratégiai Füzetek* öt kötete jelent meg eddig, a Tóthfaluban megtartott konferenciák előadásainak és felszólalásainak gyűjteményeként (szerkesztik: Hódi Sándor és Hódi Éva): *Nemzet és haladás, a magyarság helyzete a XXI. Században* (2002); *A Magyar Nemzeti Tanács* (2002); *Trianon a magyarság tudatvilágában* (2003); *A régiók Európája. A Duna-Körös-Maros-Tisza eurórégió jelene és jövője* (2003); *Volt egyszer egy ország. Jugoszlávia létrehozása és széthullása* (2003).

Grafoprodukt – Szabadka, 1994

A magánnyomda 1992-ben indult Szabadkán Özvegy Károly alapításával. A kiadótevékenység 1994-ben kezdődött, s a katalógusok és prospektusok mellett évente átlagosan 20 könyvet adnak ki. A kiadó arculatát művelődés- és helytörténeti, néprajzi, szépirodalmi kiadványok, monográfiák jellemzik.

Jugoszlávai Magyar Művelődési Társaság – Újvidék, 1991

A JMMT civil szervezet 1990-ben alakult, és egy évre rá kezdte kiadói tevékenységét. Tagjai írók, tudósok, újságírók, társadalomtudományi és műszaki szakemberek, fordítók, könyvtárosok. A JMMT a régióbeli művelődési- és tudományos egyesületeinek hagyományát folytató asszociáció. Elnöke Bosnyák István (1990–2000), Bálint Sándor (2000–).

A JMMT Kiskönyvtára (1992) terjedelmes könyvsorozat. Tematikája: élet- és korrajzok, esszé, irodalmi közírás, irodalomtörténet, kritika, bibliográfia, néprajz, nyelvészet, műfordítás, kapcsolattörténet, jog stb. Felelős sorozatszerkesztő: Bosnyák István. A sorozatban 1990–2003 között 73 könyvet publikáltak.

A JMMT két évkönyvet jelentett meg: 1. *Önmagunk nyomában. A JMMT évkönyve 1990–1993* (szerkesztette Bosnyák István, a bibliográfiát készítette Csapó Julianna, 1993)

2. *Önmagunk nyomában. A JMMT jubiléris évkönyve 1990–2000* (szerkesztette dr. Bosnyák István, a bibliográfiát készítette Csapó Julianna, 2000).

4.6. Magyarságkutató Tudományos Társaság – Szabadka, 1991

A Magyarságkutató Tudományos Társaság azzal a céllal alakult, hogy tudományos – szociológiai, pszichológiai, demográfiai, néprajzi, jogtudományi, történelmi és más társadalmi jellegű – kutatásokat folytasson Vajdaságban, szakirodalmat gyűjtsön, szakmunkákat jelentessen meg, külön tanulmányköteteket publikáljon, tanácskozásokat, képzéseket és előadásokat szervezen. Tagjai egyetemi tanárok, tudományos kutatók, értelmiségiek, újságírók, közéleti személyek. Elnöke Gábrity Molnár Irén egyetemi tanár (1995 óta). A Társaság a következő kutatási témákkal foglalkozott: nemzeti és vallási azonosságtudat, kisebbségi

életfelfogások, emberjogi és kisebbségjogi kérdések, anyanyelvű oktatás, a vajdasági iskolahálózat feltérképezése, a felsőoktatás elaborálása, a vajdasági magyarság migrációja, demográfiai, történelmi és helytörténeti, szociolingvisztikai, pszicholingvisztikai kutatások, az értelmiség, a szórványban élők és az ifjúság magatartásvizsgálata, cím- és adattárak összeállítása a vajdasági magyarokról, életrajzi mutatók stb. A Társaság tagjai a tudományos kutatások eredményeit vajdasági és külföldi (főleg magyarországi) szaklapokban publikálják. A Magyar Tudományos Akadémia a Társaságot 2002-ben a vajdasági kutatóállomásának nevezte ki. Főleg az anyaországban megpályázott támogatások segítségével a kisebbségi autonómiák, önkormányzati törekvések, iskolastatisztikák, demográfiai vizsgálatok, a szórványhelyzet és a magatartásvizsgálatok tanulmány- és dokumentumgyűjteménye a Társaság kiadványaként jut el az olvasóhoz. Hét külön kiadványa mellett az mtt könyvsorozatból tizenegy kötet van.

4.7. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság – Újvidék, 1999

A Magyar Tudományos Társaság megalakulását 1997-ben indítványozták az Újvidéki Egyetem magyar egyetemi tanárai. Célkitűzése a vajdasági magyar tudományos élet fejlesztése és szervezése, tudományos konferenciák és publikációk támogatása, az oktatói és fiatal káderek továbbképzése, tankönyvbeszerzés. A tagságát a vajdasági reál- és humán tudósok, egyetemi tanárok alkotják. Több mint száz tagja van, és évente több tudományos konferenciát szervez, főleg anyaországi támogatással. Elnöke és sorozatszerkesztő: Ribár Béla akadémikus. A könyvek kiadója az Újvidéki Atlantis Kiadó, nyomdája az újvidéki Verzál Nyomda. A könyvek tematikusak, zömmel tudományos tanácskozáson elhangzott tudományos referátumok és felszólalások szövegeit tartalmazzák. A társadalomtudományi kiadványaik túlnyomó többségben vannak, mert nagyobb része kisebbségi közösségünk kérdéseivel foglalkozik: a vajdasági magyarság autonómiája, a vajdasági magyar oktatás helyzete, a történelemtanítás, helységneveknek, a délvidéki atrocitások. A vajdasági kortárs magyar társadalomtudomány és reáltudomány művelőiről, valamint a kortárs magyar művészekről szóló kötetek adatszerűek, nem mindig szigorú értelemben vett enciklopédiai jellegűek.

4.8. A Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium – Újvidék, 2001

A Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium olyan tudományos-oktatási intézmény kíván lenni 2001 óta, melynek célja a vajdasági magyar tudományos utánpótlás tervszerű nevelése. A felsőfokú tanintézmények keretein belül igyekszik felkutatni és felkarolni a legtehetségesebb magyar egyetemi hallgatókat, egyengetni útjukat tanulmányaik során – egy fiatal értelmiségi elit kialakítása érdekében. A cél kinevelni Vajdaságban egy nyitott gondolkodású, európai értékrendet valló, szerbül is tudó magyar értelmiségi elitet, a leendő magyar egyetemi tanárokat, és be is juttatni őket a megfelelő egyetemi munkahelyekre. A kollégium tagsága többreűt: diákok (kollégisták – nyertes ösztöndíjasok), tanárok, kutatók (Professzorok Tanácsa), szakmai tanácsadó tagok és támogató tagok. A Pro-

fesszorok Tanácsán belül tudományterületek szerinti szakkollégiumok alakulnak. Az elnökség a nyertes pályázóval egyetértésben és szükség szerint a Professzorok Tanácsának illetékes szakkollégiumával konzultálva jelöli ki a leendő tutort. A VMFK eddig három tudományos diákkonferenciát szervezett (Szabadka, Újvidék, Zenta), és néhány antológiában publikálta a fiatalok dolgozatait.

4.9. Bácsország – Szabadka, 1996

Kiadja a Bácsország Könyveket és a honismereti folyóiratot (főszerkesztő: Ricz Péter szabadkai muzeológus). A Könyvek 1996 óta jelennek meg, elsősorban Szabadka és környéke múltjával foglalkoznak.

4.10. A Cnesa Könyv- és Lapkiadó – Kanizsa, 1993–94

A korábbi Munkásegyletem községi alapítású oktatási-művelődési intézménnyé alakult. Hatáskörébe került a Kanizsai Író Tábor szervezése, 1994-ben megindult az *Új Kanizsai Újság*, beindította a Veszendő Értékeink nyomában Középiskolások és Egyetemisták Nyelvjárási- és Néprajz-kutató Táborát. A könyvkiadásban a környékbeli írókra számít, főleg magyarországi támogatással. Eddig a több tíz publikációból 21 tudományos könyvet jelentettek meg. 1994-től szerkesztői bizottsága: Hulmann László, Papp György és Utasi Jenő. Szerzőik között vannak szabadkaiak, bajmokiak, topolyaiak, temeriniek, zentaiak, itabéiak, újvidékiek, csókaiak, a Vajdaságból elszármazott magyarországiak. A Kiadó műfaji szerkezete változatos: líra, epika, szociográfia, helytörténet, néprajz, nyelvészet, építészeti, biológia, pedagógia, vízrajz és vízépítészeti, várostörténet, mese, közélet. A Kiadó a 95–98-as időszakban, évente 10 könyvet jelentetett meg. A Cnesa publikálási szoroson összefüggenek az Ozoray Árpád Magyar Művelődési Egyesület és a Szociográfiai Műhely kutató tevékenységeivel. Elnöke Papp György. A Szociográfiai Műhely 1996-ban alakult meg a Kanizsai Író Tábor kezdeményezésére, majd bővült ki szociolingvisztikai műhellyé.

4.11. Thurzó Lajos Közművelődési Központ – Zenta, 1977

A zentai önkormányzat alapította a Városi Könyvtár, a Munkásegyletem Művelődési Ház és a mozi működtetése céljából. Gazdag magyar szellemiségű művelődési élet folyik benne Hajnal Jenő vezetésével. Művelődési tevékenységük nyitott, kapcsolataik az anyaországgal kitűnőek. Évente tízszer megjelennek a *Programajánló füzetek* (1988–), de a helyi szerzők szépirodalmi és helytörténeti köteteit is publikálják (Beszédes István, Beder István, Pejín Attila stb.) a Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Körével (alapítási éve: 1961) együtt. A múzeum tájjellegű gyűjteményéről és levéltáráról híres, amely gazdag helyismereti anyaggal rendelkezik. Vezetője: Pejín Attila, elnök; Kapcsolattartó: Fodor István, titkár. A Zentai Monográfiai Füzetek sorozat 1960-ban indult és ma is él.

4.12. Árgus Jugoszláviai Magyar Kisebbségjogi Civil Egyesület – Újvidék, 2001

Tartalmas gyűjtőmunkát végez. Évkönyvet jelentetett meg 2001-ben és 2002-ben is. Dokumentumszerűen felöleli a vajdasági magyar kisebbség körüli történeéseket, nyilatkozatokat, sajtókivonatokat. Vezetője Gaál György elnök, kapcsolattartója Bozóki Antal, az intézőbizottság elnöke. Az intézmény alapítási éve 2001.

4.13. Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék (1965–1994)

A Tartományi Pedagógiai Intézetben megalakult tankönyvkiadó arra specializálódott, hogy nyelv-, olvasókönyveket, házolvasmányokat adjon ki 5 nyelven, közte magyarul is. A Milošević-időszakban centralizálták a belgrádi kiadóval.

4.14. Rubikon

Az első magánkiadó. Hász Róbert író alapította (1990–92) Temerinben, majd Lengyel László vett át (1994–2000?). Azzal a céllal jött létre, hogy hiánypótló könyvritkaságokat jelentessen meg.

5. Finanszírozási kérdések, terjesztés

A vajdasági magyar tudományos könyvkiadás pénzelése már másfél évtizede problematikus, hiszen válságos gazdaságban és háborús társadalmi környezetben kellett ezt megoldani. A leggyakoribb támogatási formák: szerb állami, vagy tartományi forrás; magyar állami forrás, alapítványi támogatások (legtöbb külföldi), önerő (meghirdetett elővétel), egyéb.

A civil szervezetek és kiadók megalakulásuk óta rendkívüli nehézségekkel küszködnek, hiszen folyamatos állami támogatásuk nincs. Enyhítésképpen a magyarországi közalapítványokhoz nyújtanak be pályázatokat. Könyveiknek megjelentetését elsősorban az anyaországi közalapítványi és intézményi támogatásoknak köszönhetik (Arany János Közalapítvány, Magyar Kulturális Örökség Minisztériuma, Illyés Közalapítvány, Apáczai Közalapítvány, MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság). A Vajdaságban csupán szerény eredményrel pályázhatnak a tartományi kisebbségügyi és oktatásügyi titkárságoknál. Az a gond, hogy működtetésüket, tevékenységüket, könyvkiadásukat csupán ad hoc pályázatok által tudják biztosítani.

A magyar könyvek terjesztése Vajdaság-szerte gonddal jár. A tudományos könyveket könyvbemutatókon, konferenciákon juttatják el az olvasóhoz, mivel nincs könyvkereskedés, amely folyamatosan vállalhatja könyvek terjesztését, amelyek ugyan néhány magán-könyvkereskedésben is megvásárolhatók.¹⁹ A délvidéki magyar könyveket a régióban rendszeresen szervezett művelődési programok kereteiben is terjesztik: a Könyvhónap alkalmából, az Ünnepi Könyvhéten (Budapest) és egyéb könyvkiállításokon (Újvidéki Vásáron, fél évszázada a Belgrádi Könyvvásáron, a Frankfurti Könyvvásáron stb.). A Vajdasági Magyar Ünnepi

Játékok keretében megrendezik a vajdasági magyar könyvkiadók közös kiállítását, valamint kiosztják a Szép Vajdasági Magyar Könyv elismerést.

Összefoglalás

A vajdasági magyar nyelvű tudományos publikációs tevékenység mind kevesebbet támaszkodhat a szerbiai állami kiadói rendszerre (támogatást még részben élvezhet a tartományi tikárságok jóvoltából), így magánnyomdákban és magyar érdekeltségű művelődési/tudományos intézményekben és műhelyekben zajlik a kiadói tevékenység.

Az utóbbi másfél évtizedben Vajdaságban a magyar humántudományos kiadványok (ha nem számoljuk a szépirodalmi műveket és az egyetemi tankönyveket) nem érik el az ezres címszavak számát. A legtermékenyebb kiadóház, amely a magyar humántudomány területén publikált a Forum Könyvkiadó Újvidéken. Utána következnek a JMMT kiadványok, a Logos és az Életjel könyvei. Nem sokban marad le a Grafoprodukt és az Agape sem. Kifejezetten társadalomtudományi jellegűek a tudományos civil műhelyek aktuális kiadványai: MTT, VMTT. Fontosak a helyi jellegű nyomdák is, mint a Cnesa, Thurzó Lajos, Bácsország.

A Délvidéken 4 jelentősebb állami műhely (egy tartományi szinten a többi önkormányzatok támogatásával), 6 civil tudományos műhely és 2 egyházi kiadó működik. Ezen kívül magánkiadók is publikálnak tudományos kiadványokat

A tematika szempontjából legtöbb a magyar nyelv- és irodalmi kiadvány. Még ha nem is számolom a regényeket, a vers-, novellaköteteket, daloskönyveket, tankönyveket, akkor is vezetnek az esszéköteteket, irodalmi tanulmányok, művelődéstörténeti, néprajzi és helytörténeti könyvek. Viszonylag kevés a pszichológiai, szociológiai, pedagógiai, jogi publikáció, aktuálpolitikai elemzés. A humán tudósok szakmabeli orientációja Vajdaságban azt mutatja, hogy legtöbb a nyelvész-irodalmár, az értelmiségiek nagy része költészettel, esszéírással, néprajzzal és helytörténettel foglalkozik.

Három tudományos műhely (civil szervezetként bejegyezve) mutatkozik ma a magyar tudományos kutatások és rendezvények jelentős mozgatóerejeként a Délvidéken: a Magyarságkutató Tudományos Társaság (1991, Szabadka), a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (1999, Újvidék) és a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium (2001, Újvidék).

Jelenleg és a közeljövőben nincs mód állami segítséggel kiépíteni Vajdaságban egy önálló magyar tudományos kiadótevékenységet. Az alkalmas időpontra várva anyagi ösztönzőkkel és megfelelő stratégia kidolgozásával a Magyar Nemzeti Tanácsban, törekednünk kell szoros kutatási projekteken keresztül bekapcsolódnunk az európai és magyarországi publikációs életbe. Ezzel a magyar tudományosság csak nyerhet határon innen és túl is. Fontos lenne közös regionális koordinációs kiadóirodát nyitni (Budapest-Szeged-Újvidék-Szabadka-Zenta hálózatban), amelynek feladatai az adatbázisok létrehozása, vándorkonferenciák szervezése, kutatói kapcsolatteremtések, közös pályázatok kiírása és közös publikációk lennének.

Felhasznált irodalom:

- Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1998.
- Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom. Bibliográfiai füzetek 1–33*. Újvidék, Magyar Tanszék – Forum Könyvkiadó, 1990–1999.
- Csáky S. Piroska: *Forum – bibliográfia*. Újvidék, Forum, 2000.
- Életjel Évkönyv 8*. Szabadka, Szabadkai Szabadegyetem, 2005
- Hungarológiai Közlemények, Létünk, Üzenet, Híd*
- Gábrity Molnár Irén előadása az MTA szegedi nemzetközi konferenciáján, ISIRR–8, 2005. április 19–21, A határon túli tudományosság a Tisza-Maros-Körös régióban című szekcióban: Vajdasági tudományos eredmények – magyar szempontból (publikálásra vár a *Debreceni Szemle* MTA DAB folyóiratában).
- Gerold László: *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)*. Újvidék, Forum, 2001.
- Révai Új Lexikona*. Szekszárd, Babits Kiadó, 2000–2005.
- Honlapok: www.agape.org.yu, www.zEtna.org.yu, www.ujkep.or.yu, Tudományos társaságok: www.mtt.org.yu, www.vmtt.org.yu, www.felkol.org.yu Akadémiák: www.mta.hu, www.sanu.ac.yu, www.vanu.org.yu. Egyetemek: www.ns.ac.yu
10. Konzultált folyóiratok: *Létünk – társadalomtudományi folyóirat*, *Híd*, *Üzenet*, *Új Symposion*.
11. Lapok: *Magyar Szó*, *Hét Nap*.

Jegyzetek

- 1 Megjegyzem, hogy a tanulmányban használt Vajdaság és Délvidék fogalmakat külön célzás nélkül váltogatva használom és ugyanazt a területet értem alatta.
- 2 Lásd Csányi S. Piroska 2000-ben kiadott bibliográfiai gyűjteményét
- 3 Lásd Ispánovics Csapó Julianna bibliográfiai sorozatát: *Bibliográfiai füzetek 1–33*, Kiadja a Magyar Tanszék Forum Könyvkiadó, a legutolsó 2005-ben jelent meg.
- 4 Ezúttal kérek elnézést azoktól a szerzőktől, akik megérdemelték volna, hogy említést tegyek a könyvükről, de helyszűke, esetleg elemzésem időbeli korlátai miatt, sőt nem szándékosan, de felületességem okánál fogva kimaradtak.
- 5 Ebben nyújtottak pótolhatatlan segítséget: Ispánovics Csapó Julianna, Balázs-Arth Valéria, Csáky S. Piroska, Szabó Jutka, Papp György. Köszönet érte.
- 6 Külön elbeszélgettem, vagy leveleztem a következő fontos személyekkel, szerkesztőkkel: Dévavári Zoltán, Ribár Béla, Harmath Károly, Szabó Judit, Balázs-Arth Valéria, Özvegy Károly.
- 7 *Révai Új Lexikona*. Szekszárd, Babits Kiadó, 2000–2005.; Gerold László: *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)*, *Életjel Évkönyv 8.*, 2005.
- 8 Ilyen például Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1998.
- 9 A magyar tanszék kiadványai: *Hungarológiai Közlemények*, *Létünk*, *Üzenet*, *Híd tanulmányok*, valamint a *Magyar Szó*, *Hét Nap* cikkei.
- 10 Gerold László: *Jugoszláviai magyar ... i.m.* 138.
- 11 Gábrity Molnár Irén előadásából az MTA szegedi nemzetközi konferenciáján: Vajdasági tudományos eredmények – magyar szempontból (2005).
- 12 A felsorolás sorrendje véletlenszerű.
- 13 Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1998. 190.

- 14 Az Új Kép az Interneten is megtalálható: ujkep.tippnet.co.yu
- 15 Az alapítás éve szerint nem pedig a kiadványok évi átlagszáma alapján
- 16 *Révai Új Lexikona*. 7. kötet, Szekszárd, Babits Kiadó, 2000. 541.
- 17 Lásd a *Révai Új Lexikona*. 8. kötet, Szekszárd, Babits Kiadó, 2000.
- 18 A kiadó teljes bibliográfiáját Szabó dolgozta fel.
- 19 Így például Danilo Kiš Könyvesház, Szabadka, Szabadság tér, Gutenberg Könyvesház, Zenta.

A MARIBORI MAGYAR INTÉZET KIADVÁNYAI

*Az anyanyelv
a kétnyelvűségben*

Szerkesztette:

BOKOR JÓZSEF

Maribor-Lendva
1999

HELYZET

KÖNYVEK

Egy más mellett élés

*A magyar-román,
magyar-cigány kapcsolatokról*

KAM - Regionális és Antropológiai Kutatások
Központja

Lábadí Károly

A HORVÁTORSZÁGI MAGYAROK ÉS KÖNYVKIADÁSUK (1990–2005)

A horvátországi magyar tudományos könyvkiadás az elmúlt másfél évtizedben számos gátló tényező miatt nem bontakozhatott ki olyan mértékben, mint a Kárpát-medence többi, magyarok által is lakott országában, ahol többé-kevésbé 1989/90-től jó irányba vezető jelentős rendszerváltó társadalmi-politikai és gazdasági változások következtek be. A horvátországi magyarságnak 1991-ig egyetlen érdekképviseleti szerve volt: a Horvátországi Magyarok Szövetsége (HMSZ), amely kizárólag csak a művelődési egyesületek programjainak szervezésében érhetett el eredményeket.

Az 1991-es évszám sorsfordulót mutat a horvátországi magyarság életében, ugyanis évekig elnyúló tragikus eseménysorozat kezdetét jelzi. Ekkor indult a Horvátország elleni szerb agresszió, amelynek eredményeként a horvátországi magyarlakta területek hét évig tartó szerb megszállás alá kerültek. Az évekig tartó kilátástalanságban minden jel arra mutatott, hogy a magyarság felmorzsolódik, kultúrája végképp megsemmisül, s a népcsoport túlélőit a teljes szétszórtatás veszélye fenyegeti. A szerb fegyveres erők már 1991 őszén befejezettek tekintették a Drávaszög „felszabadítását”, ahol a horvátországi magyarság kétharmada élt. Gyakorlatilag teljessé vált a terület fegyveres megszállása, miáltal a Drávaszögben élő magyarság életterét leválasztották a függetlenségét nyilvánító Horvátországról. A megtorlástól való félelem tízezreket kényszerített menekülésre, az otthon rekedt öt-hatezres lélekszámú közösség pedig saját szülőföldjén hét esztendeig fogolyként élt a katonailag ellenőrzött „gettóban”. Intézményrendszere visszafejlődött, alig működött, kisebb-nagyobb megszakításokkal csak az általános iskolákban folyt tanítás a kisszámú otthonmaradt gyermek számára. Az értelmiséghez tartozók közül néhány tanító és tanár maradt a megszállt területen, a többiek elmenekültek. Csupán a szabad részeken, elsősorban Eszéken, Zágrábban, valamint az anyaországban élő, illetve menedéket találó horvátországi magyar értelmiségiek tettek-tehettek kísérletet az intézményrendszer újbóli életre keltésére és az érdekképviselet megszervezésére.

Könyv- és lapkiadást felvállaló érdekképviseleti szervezetek

A háború előtt a Horvátországi Magyarok Szövetségének működése gyakorlatilag művelődési rendezvények szervezésére, valamint évkönyv és néhány egyéb, főleg tankönyvfordítás megjelentetésére korlátozódott. Erőnlétét meghaladta a horvátországi magyarság teljes érdekképviselete, amelyre törvényes keret sem adódott. A háborús események során a szervezet irányítója és az elnökség kö-

zötti kapcsolat is megromlott, s megszületett az elhatározás, hogy megszüntetik az egyéni célokat és ambíciókat segítő HMSZ-t, s helyette a horvátországi magyarság teljes körű képviselőjét felvállaló civil társadalmi szerveződést hoznak létre.

A Horvátországi Magyarok Szövetségének ideiglenes elnökségének és a horvátországi magyar értelmiségiek kezdeményezésére Zágrábban 1993. április 6-án megalakult a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége. A Horvát Igazságügyi és Közigazgatási Minisztérium 1993. május 17-én végzést hozott, amelyben megállapította, hogy az alapítók eleget tettek a törvényes követelményeknek, s a szervezetet bejegyezte a Horvát Köztársaság polgári társulásokat tartalmazó nyilvántartásába.

Az alapítók azt deklarálták, hogy a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK) egységes, demokratikus, pluralista és pártok feletti szervezet. A Horvát Köztársaság magyarságának, társadalmi szervezeteinek, egyháza-inak önkéntes nemzetiségi társulása, amely kulturális, gazdasági, szociális, azaz teljes körű érdekképviselői szervezetként tevékenykedik.

Működésének alapjául azt tűzték ki, hogy az új formáció megőrzi és fejleszti a horvátországi magyarság nemzeti identitását. Szervezi és összehangolja az alkotótevékenységet a kultúrában, az oktatásban, a gazdaságban és az élet egyéb területein. Küzd azokért a jogokért, amelyek a köztársaságban élő magyarok számára szavatolják az egyenrangúságot. Meg kívánja őrizni a horvátországi magyarság integritását. Gondot visel a magyarság alkotmányos és jogi helyzetéről. Síkraszáll az anyanyelv megtartásáért, ápolásáért és alkalmazhatóságáért. Az anyanyelvi tájékoztatás érdekében hetilapot, évfolyamot, naptárt jelentet meg s egyéb kiadói tevékenységet folytat, valamint szorgalmazza az elektronikus tájékoztatási eszközök magyar műsorainak bővítését és fejlesztését. Támogatja és szervezi az etnikum hagyományainak, életének, helyzetének tudományos kutatását. Segíti az öntevékeny művelődési, hagyományápoló törekvéseket. Kiemelt fontosságot tulajdonít az anyanyelvű óvoda- és iskola-hálózat szavatolásának, működésének és fejlesztésének. Céljainak megvalósítása érdekében a köztársaság törvényeivel összhangban gazdasági vállalkozásokat kezdeményez, humanitárius szervezetekkel működik együtt. Hazai és nemzetközi szervezetekhez csatlakozik, amelyek a kisebbségek érdekében munkálkodnak. A működéséhez, céljainak megvalósításához szükséges anyagiakat állami támogatásból, gazdasági tevékenységből, pénzadományokból, alapítványi eszközökből és a tagdíjból teremti elő. Székhelyül Eszékot választották.

A HMDK alapvető célkitűzései megvalósításának érdekében, elsősorban az anyanyelvű tájékoztatás érdekében, létrehozta a HunCro Lap- és Nyomdaipari Kft-t, melyet az eszéki Kereskedelmi Bíróság 1996. április 22-i határozatával vett nyilvántartásba. Ezt megelőzően a Budapesten az 1994-ben létrehozott Drávaszög Alapítvány jelentett meg kiadványokat a horvátországi magyarság részére, melyeket a szabad horvát területeken élők mellett különféle csatornákon igyekezett a megszállt területeken élő magyarságnak is eljuttatni. Az alapítvány küldetésének megfelelően céljai közé sorolta a horvátországi magyarság anyanyelve és kultúrája megőrzésének, megmaradásának, szellemi megújulásának

segítségét, a más népekkel közös érdekeinek feltárását, egyeztetését. E célok szellemében kulturális, politikai, illetve gazdasági programok szervezését és támogatását, az anyaországi és a határon túli magyarsággal kapcsolatok elősegítését, elsősorban a tudományos kutatás, az oktatás, a művelődési élet, a hitélet terén; az e cél érdekében történő anyagi források gyűjtését, hasznosítását, a tevékenység tárgyi és személyi feltételeinek biztosítását és javítását.

Még a szerb megszállás idején, 1996. január 27-én a fővárosban, Zágrábban megalakult a Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság. A 65 tudományos fokozattal rendelkező alapító tag a társaság céljául és rendeltetéséül azt tartotta a legfontosabbnak, hogy egybegyűjtse a tudományok, a technológia, a művészetek és a közművelődés területén tevékenykedő horvátországi magyar alkotókat. A Társaság céljául jelölték meg, hogy fejlessze és népszerűsítse a tagok tudományos, technológiai, művészeti és kulturális továbbképzését, segítse elő a horvátországi és a külföldi kollégákkal, valamint rokon intézményekkel való kapcsolatteremtést és -tartást. A Társaság alapszabályában szerepel, hogy „a Társaság a horvát-magyar kisebbségvédelmi egyezmény nyelv összhangban, valamint Magyarország és Horvátország között 1995-ben megkötött Tudományos, közoktatási és kulturális egyezmény minél teljesebb megvalósítása érdekében hozzájárul a Horvát Köztársaság és a Magyar Köztársaság közötti mindennemű együttműködésének fejlesztéséhez; A Társaság rendelkezésére álló kommunikációs eszközök segítségével – az elektronikus postát is ideértve – a meglévő hazai és külföldi adatbázisok használatát és bővítését, valamint újak létrehozását tervezi; A Társaság foglalkozik a hazai és külföldi ösztöndíjakról és szakmai továbbképzésekről szóló információk továbbításával; Vállalja hazai és külföldi tudományos folyóiratok beszerzését és terjesztését; Folyóiratokat, könyveket és más publikációkat ad ki; A Társaság előadásokat és tanácskozásokat szervez... meghatározott tevékenységének szakterületén belül, pályázatokat ír ki, megteremti országon belül és a külfölddel való könyvcseré, valamint a könyvkölcsönzés lehetőségét, szakvéleményezést szervez, segíti az egyetemi hallgatók és az ifjú szakemberek tudományos és szakképzését, pályaválasztásukat vagy esetleges átképzésüket, a vállalkozók továbbképzését stb.; Bővíti az együttműködést a hazai és külföldi intézményekkel és személyekkel a tudományos kutatásban, a technológia, a művelődés és művészetek terén; Megkülönböztetett figyelmet szentel a horvát-magyar tudományos, szakmai, illetve kulturális együttműködés fejlesztésének. Kapcsolatot teremt más magyar tudományos és egyéb intézményekkel, valamint a világ bármely táján élő egyénnel is. Síkraszáll az ún. magas színvonalú kulturális termékek cseréje a Horvát és Magyar Köztársaság között; Fenntartja és fejleszti a kapcsolatokat a Horvát Köztársaságban működő minden szervezet között.” A deklarált célok mellett a Társaság tevékenységi körében a tudományos jellegű publikációk közzététele is a fontos feladatok közé került.

A déli szláv háború és a horvát területek teljes felszabadulása és a reintegrációt követő esztendőben a pluralizmus jegyében a horvátországi magyar művelődési egyesületek közül néhány, melyek elégedetlenek voltak a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösség művelődéspolitikájával, 1998-ban zágrábi

székhellyel megalakították a Magyar Egyesületek Szövetségét (MESZ-t). Tizen-nyolc egyesület csatlakozott a társuláshoz. Célkitűzésül fogalmazták meg az alapítók: „A MESZ rendeltetése a magyar egyesületek és művelődési egyesületek egybegyűjtése a Horvát Köztársaságban azzal a céllal, hogy összeegyeztesse és meghatározza a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség közös érdekeit, képviselje ezeket az érdekeket tevékenységének minden területén és szegmensében, s hogy hatékony együttműködést létesítsen közöttük.” Ezenkívül tevékenységi területükhöz sorolták az iskoláztatást, oktatást, tájékoztatást, kiadói tevékenységet, kulturális alkotótevékenységet, a tudományt, művészetet, gazdaságot, a szociális kérdéseket, valamint a sportot.

A háborús esztendőök gyökeresen megváltoztatták, átalakították a horvátországi magyarság érdekképviseleti szervezeteit és intézményeit. Ha nehezen is, de 1997 után érezhetőbb és hatékonyabb lett jelenlétük, azonban az egymással való versengés és az ellentétes érdekek képviselete rányomta bélyegét az eredményességre. A helyzetet súlyosbította az anyagiak és a szakemberek hiánya is. A magyar közösség eljutott arra a pontra, amikor láthatóvá vált annak a veszélye, hogy hosszabb távon, néhány évtized múlva lassan-lassan már nem számít demográfiai tényezőnek: a háború kezdetét megelőző esztendőben, 1991-ben tartott népszámlálás szerint az országban 22 335 magyar nemzetiségű lakost írtak össze, tíz évvel később ez a szám már 16 595 főre apadt. A fogyatkozás elérte a 25, 77 százalékot! Súlyosbító tényezőnek számít, hogy mindössze egyharmaduk él homogén nyelvi környezetben. A meg- és fennmaradás napi küzdelmei és ellenségeskedés feladása mellett ezért az így összezsugorodott népcsoport részéről minden megjelentett könyv, minden kiadott újság- vagy folyóiratszám is fegyverténynek számít.

A horvátországi magyarság könyvei és folyóirata

A megsemmisülés veszélyérzete – melyet alátámaszt az a tény, hogy az elmúlt 95 esztendő alatt az 1910-es évben összeírt 124 ezerről 16,5 ezerre, azaz majd egyhatedére csökkent a magyar lakosság – volt évtizedek óta a Horvát Köztársaságban a legnagyobb sürgetője a társadalomtudományi, elsősorban a néprajzi kutatásoknak.¹ Az 1991-es szerb agresszióig a kutatók különösképpen a Duna és a Dráva összeshögellésében elterülő Drávaszög tradicionális népéletét térképezték fel legarányosabban és legrészletesebben. A Kárpát-medence egyik legjobban feltárt magyar néprajzi csoportja lett a drávaszögi, több mint két tucatnyi könyv és sok-sok tanulmány szól róla. Ez utóbbiak az anyaországi lehetőségek mellett a Horvátországi Magyarok Szövetsége gondozásában 1979 és 1990 között kiadott, Troszt Sándor által szerkesztett tíz évkönyvben – melyből egy összevont – jelenhettek meg. A nevezett időszakban ez volt az egyetlen olyan kiadvány, mely évi rendszerességgel lehetőséget biztosított a horvátországi magyar szerzőknek, kutatóknak a tudományos igényeket kielégítő helytörténeti és néprajzi tanulmányaik megjelentetésére. Ezekben a kötetekben több tucatnyi e témába vágó publikáció kapott helyet. A Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége 1993-tól 2000-ig Lábadi Károly szerkesztésében *Rovát-*

kák címmel jelentetett meg évkönyveket, melyek egyebek mellett rendszeresen közreadtak horvátországi magyar helytörténeti, néprajzi és demográfiai témájú tanulmányokat. Szerkesztőváltás után rendszertelen lett a kiadása, s a koncepcióváltás következtében az évkönyv már csak informatív jellegű írások közlésére szorítkozik.

A Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság megalakulásától kezdve nagy hangsúlyt helyez a magyar-horvát irodalmi – különös tekintettel Zrínyi Miklós opusára –, képzőművészeti és a közös művelődési kapcsolatok feltárására. Ennek eredményeként több alkalommal szervezett horvát-magyar konferenciát, melyeken egy-egy szakterület legnevesebb kutatói vettek részt a két országból, s elhangzott előadásait a későbbiekben kétnyelvű tanulmánykötetekben jelentették meg. A legtöbb értekezés új összefüggést és részeredményt tartalmazott, s ezáltal a belőlük összeállított kiadványok a horvátországi magyar tudományos könyvkiadás legértékesebb vonulatát gazdagítják (*Évszázados irodalmi és képzőművészeti kapcsolatok. Hrvatska/Madžarska/Europa. Stoljetne knjizevne i likovno-umjetničke veze.; Évszázados képzőművészeti kapcsolatok. Hrvatska/Madžarska/Europa. Stoljetne likovno-umjetničke veze.; Zrinski i Europa 1-2. 2000, 2003*).

A HMDK kiadványainak sorában elsősorban a háborús események dokumentálására született meg két illusztrált füzet a szlavóniai magyarság településeiről, Kórogyról és Szentlászlóról.² Pataky András pedig a menekülsorsról számol be megjelent kötetében.³ A szerző szabálytalan naplót írt a 20. századi háborús megpróbáltatásokról, melyben mind az egyéni, mind a közösségi szenvedések megfogalmazásra kerültek. Helytörténet, „néptörténet”, visszaemlékezés, időszerűség keveredik Dunai N. János kötetében, amelyek ugyancsak a Drávaszög és népének sok szenvedéséről, gazdag múltjáról szóló históriák⁴ a Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság kiadásában. Korábbi gyűjtőmunka révén született meg a drávaszögi gyermekélet és játék szintézisre törekvő feldolgozása.⁵ A magyarság millenniumára megjelentetett száz könyvből álló kismonográfia-sorozatban a Drávaszöget Laskó krónikája képviseli. A településre fontos egyetememes magyar művelődéstörténeti, irodalom- és egyháztörténeti, valamint néprajzi értékei miatt esett a választás, s került a sorozatba.⁶

A háborús korszak dokumentálásának lezárásaként született meg a *Szétszóratásban*⁷ című kötetet, amely a megpróbáltatások esztendei során, intenzívebben azonban a reintegrációtól, 1998-tól követte és adatolta a történéseket. Tanúságtételül főleg a jelhagyás igyekezetével készült népi írásos szövegek (naplók, versek, rajzok, vallomások) kerültek megmentésre, melyeket abból a meg gondolásból készítették, hogy jelet hagyjanak arra az esetre, ha íróik odavesznek. Válasz fogalmazódott bennük arra a kérdésre, hogy milyen mértékű és intenzitású volt a horvátországi magyarok népmozgása a háborúban (például összefoglalás készült a menekültek és menedékesek számáról), milyen demográfiai viszonyok alakultak ki a háború előtti állapothoz viszonyítva. Áttekinítésre került a nemzetiségi intézmények (iskolák, egyházak stb.) és a karitatív szervezetek szerepe a túlélésben és az összetartásban. Végkövetkeztetésül kísérlet történt arra, hogy felelet fogalmazódjon meg mind a drávaszögi, mind az

anyaországi fiatalok meghatározott körében a legfontosabb kérdésre: szerintük milyen jövő vár e maroknyi magyar népcsoportra.⁸ Ebben az időszakban a könyvek több esetben horvátországi és anyaországi kiadók közös kiadásában jelentek meg, vagy ritkábban csak magyarországi kiadó vállalkozott arra, hogy horvátországi magyar tematikával jelentkezzen.

A Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége már a háborús években havilapot alapított: a *Horvátországi Magyarság* 1994-től 2001-ig Lábadi Károly szerkesztésében készült. A kiadvány többnyire a magyarság létkérdéseit feszegető és dokumentáló cikkek, tanulmányok megjelentetésére vállalkozott. 2002-től szerkesztőváltásra került sor. Ezután csak részben maradt meg a folyóirat korábbi célkitűzése, ezenkívül jóval kevesebb eredeti írást, tanulmányt jelentet meg, többnyire inkább átvett cikkekre vagy másodközlésekre szorítkozik.

Hozzáférhetőség: könyvtárak és terjesztési lehetőségek

Az 1991-es háború előtt a Horvátországi Magyarok Szövetsége arra törekedett, hogy tudományos célra is használható kézikönyvtárat hozzon létre. Ennek az állománynak nagy része azonban szétszóródott. A magyarságot a pélmonostori székhelyű Népegyetem központi könyvtára és a falvakba telepített fiókkönyvtárai látták el olvasnivalóval. Ez a hálózat is sérülékeny volta miatt a háborút követően csak részben kezdte el újbóli működését. Korábbi hatásköre máig nem teljesedett ki. Az országban az is gond, hogy nincs egyetlen olyan könyvesbolt sem, amelyik a magyar nyelvű horvátországi, illetve magyarországi kiadványok értékesítésére vállalkozna, s ellátná a könyvtárakat új művekkel. Mindezek a tények azt sürgetik, hogy létre kell hozni mielőbb egy olyan jól felszerelt könyvtárat, ahol a magyar nyelvű tudományos irodalom a lehető legteltesebben elérhető legyen akár úgy is, hogy benne a nehezen megszerezhető műveket, ha már készült, CD-ROM-mal helyettesítsék. Mivel mindeddig nem folyik egyetemi szintű magyar anyanyelvképzés Horvátországban, a tervezett észéki magyar nyelv és irodalmi tanszék kínálkozhat olyan lehetőségnek, ahol megalapozódhat a tudományos igényeket is kielégítő magyar állományú téka.

Összegzések, bibliográfiák

A horvátországi magyarság körében 1945 után nem folyt szervezett könyvkiadás, több esztendőnek el kellett elmúlnia, amíg egy-egy kiadvány megjelent. Az 1970-es évektől kezdődően változott meg gyökeresen a helyzet. Bár önálló kiadó nem jött létre, egy-egy érdekvédelmi szervezet, intézmény mégis vállalkozott kiadványok megjelentetésére. Ettől kezdődően horvát nyelvről magyarra fordított tankönyvek és tanári kézikönyvek is készültek. Ugyanerre az időszakra, pontosan 1976-ra datálható a tudományos igényességgel összeállított művek megjelentetésének kezdete (ld. Baranya Júlia: *Vízbe vesző nyomokon* c. helytörténeti esszéjének első kiadását). Sorra jelentek meg a helytörténeti, illetve néprajzi monografikus igényrel készült kiadványok. A délszláv háború idején és az azt követő periódusban elsősorban a szétszóródás, a szétszórattatás és a meg-

semmissülés közelsége tovább siettette, hogy sorra jelenjenek meg a helytörténeti, néprajzi, demográfiai, kultúrtörténeti színezetű könyvek horvátországi magyar kutatóktól vagy olyan anyaországiaktól, akiknek kutatómunkája kötődik a vidékhez. Teljes listájuk azonban mindeddig nem készült el. Bibliográfiai adataik feldolgozása várat magára. Igaz, néhány publikáció csatolta megjelenéséig a hozzáférhető horvátországi magyar könyvek listáját, ám ezt teljesség nélkül tette, csak a felhasznált és hivatkozott irodalom felsorolása keretében történt rájuk utalás.

Esélyek és feladatok

Az eltelt tíz esztendőben megjelent kiadványok zöme anyaországi támogatással jelenhetett meg. Elsősorban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának pályázatain elnyert összeg tette lehető kiadásukat, másrészt a Horvát Köztársaság állami költségvetésének, a nemzeti és etnikai kisebbségeknek nyújtott anyagi támogatása segítette magyar nyelvű könyvek készítését. A támogatások többnyire pályázati rendszer keretében kerülnek kiosztásra, azonban az így elnyert összeg legtöbb esetben kevésnek bizonyul, hiszen az önrészt a meglévő egy-két igazából nem szakosodott önálló kiadó nem képes előteremteni. Ezek ugyanis függőségi viszonyban álló intézmények, mert állami költségvetési támogatásból egzisztálnak és csak céleszközként felhasználható támogatásból gazdálkodnak. Saját bevételük úgyszólván alig van.

Megoldást jelenthet, hogy a Magyar-Horvát Kisebbségi Vegyes Bizottság ülésein az ajánlások közé már több alkalommal bekerült az a javaslat, hogy a kormányok kölcsönösen támogassák kisebbségeik könyvkiadását. Legutóbb a Vegyes Bizottság Zárában, 2005. május 5-én megtartott VII. ülésén az Ajánlások 7. pontja alatt került megfogalmazásra: „A Felek megerősítik korábbi ajánlásukat, hogy projekt alapon hozzájárulnak mindkét érintett kisebbség évenkénti legalább 3-3 irodalmi, tudományos és szakirodalmi művének kiadásához a két illetékes minisztérium közvetlen anyagi támogatásával.” Nagyjából ez az előirányzott mennyiség, amennyiben a gyakorlatban is érvényesülne, fedezné a fontos, a kisebbségi lét szempontjából jelentős munkák megjelentetését.

A magyar kormányzati munkában az eltelt években, ha nem is mindenkor azonos intenzitással, kiemelt fontosságúvá vált a határon túli magyarokról folyó gondoskodás, ezért az erről a rohamosan olvadó létszámú a közösségről szóló tudományos (néprajzi, szociográfiai, képzőművészeti, irodalomtudományi stb.) munkák további fokozott támogatása és folyamatos megjelentetése mind az anyaországi, mind a horvátországi magyar érdekszervezetek számára támpontul szolgálhatna a nemzetfenntartó stratégia kialakításában. Eredményeit nemcsak kulturális, oktatási intézmények, a határon túli magyarságot segítő alapítványok hasznosíthatják, hanem gazdasági szakemberek is tájékoztatást szerezhetnek arról a magyar kisebbségről, mely a regionális horvát-magyar együttműködésben fontos szerepet tölthet be, mert két kultúrát ismer, s ezt a tudását az anyaország előnyvel hasznosíthatja.

Jegyzetek

- 1 Az 1991-ig terjedő néprajzi kutatásokról készült összefoglaló megjelent: Lábadi Károly: *Istennek népei a Drávaszögben*. Kopács, HunCro – HMRKE, 2000
- 2 Kell József (összeáll.): *Kórógy*. Zágráb, HMDK, 1994.; Kelemen Dávid (összeáll.): *Szentlászló*. Eszék, HMDK, 1997.
- 3 Pataky András: *Rettegő türelem. Szabálytalan napló a 20. század utolsó évtizedéből*. Siklós, k.n., 1997.
- 4 Dunai N. János: *Drávaszögi krónika. A Kettős család*. Pécs, Pannónia Könyvek, 1997.; Dunai N. János: *Szülőföldem, a Drávaszög*. Zágráb, Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság – Magyar Egyesületek Szövetsége, 1999.
- 5 Lábadiné Kedves Klára: *Napfény volt a ringatója*. Kopács, HMRKE, 2000.
- 6 Lábadi Károly: *Laskó*. Budapest, Száz magyar falu könyvesháza, 2002.
- 7 Lábadi Károly: *Szétszóratásban. A drávaszögi magyarság sorsüldözöttsége a háborúban 1991-1998*. Budapest – Zágráb, Timp – MESZ, 2004.
- 8 Uo.

GÖNCZ LÁSZLÓ

A
MURAVIDÉKI
MAGYARSÁG
1918–1941

Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella

MAGYAR
NYELVTERVEZÉS
SZLOVÁKIÁBAN

Tanulmányok és dokumentumok

K A L L I G R A M

Göncz László

TUDOMÁNYOS JELLEGŰ KÖTETEK, PUBLIKÁCIÓK A MURAVIDÉKEN

A muravidéki magyar közösség specifikus helyzete, mindenekelőtt kis lélekszáma, valamint a 20. század utolsó harmadáig reá nehezedő asszimiláló politika meghatározó volt a Mura mente, illetve az ott élő magyarság tudományos kutatómunkájának létrejötté szempontjából. Csak az 1974-ben elfogadott szlovén köztársasági alkotmány tette lehetővé az őshonos nemzeti kisebbségek számára az érdekvédelmi szervezetek létrehozását, így ténylegesen akkortól beszélhetünk a Mura mentén élő magyar közösség jogainak megfogalmazásáról. Kezdetben azonban az önálló tudományos kutatómunka nem szerepelt az érdekvédelmi szervezet (vagy bármilyen más nemzetiségi intézmény) kompetenciái között, akárcsak a nemzetiség önálló könyvkiadása sem.

A nemzeti közösséget érintő, elsősorban szociográfiai, statisztikai és nyelvi-kulturális vonatkozású kutatásokat a rendszerváltásig leginkább a ljubljanoi Nemzetiségi Kutatóintézet végezte. Az említett intézet projektjei keretében – már az egypártrendszer időszakában is – született néhány nagyon hasznos és objektív tudományos jellegű tanulmány, azonban a kutatás témaköre rendszerint az említett szakintézmény ízlésének megfelelően nem pedig a magyar kisebbség igényei szerint alakult. A különböző dolgozatok és tudományos elemzések ily módon valamennyire a szlovén kisebbségi jogvédelem helyénvalóságát és pozitív jellegét voltak hivatottak alátámasztani. Így utólag mindezt nem tekinthetjük kimondottan negatív jelenségnek, hiszen a szélesebb földrajzi térségben e területet illetően az élvonalhoz tartozott a szlovéniai példa, azonban szükséges hangsúlyozni, hogy a ljubljanoi intézetben született projektek, tanulmányok csak közvetve szolgálták a muravidéki magyar közösség megmaradási törekvéseit és adtak objektív képet helyzetéről, illetve csupán korlátozott terjedelemben képezték annak szellemi-tudományos termékét.

A rendszerváltás előtti esztendőkből a muravidéki magyarság főleg humán orientáltságú értelmisége, valamint annak hatására az érdekvédelmi szervezet is egyre erőteljesebben kezdte követelni a kutatói tevékenység olyan értelemben történő kiegészítését, hogy a nemzetiségnek közvetlenül legyen lehetősége tudományos kutatómunkát végezni. Az 1988-ban útjára indított *Muratáj* folyóirat azzal a céllal jött létre, hogy az irodalmi alkotások felkarolása mellett a tudományos publikációknak is helyet biztosítson hasábjain. Megállapíthatjuk, hogy a folyóirat e tekintetben teljes mértékben betöltötte küldetését, hiszen az elmúlt, mintegy 17 esztendő során számos tanulmány és tudományos jellegű publicisztika látott benne napvilágot (kb. száz). Hangsúlyosabb említést érdemelnek az

ún. különszámok, amelyekben egy-egy konkrét témakörre vonatkozó tanulmányok közlésére került sor. Ilyen volt az 1848/49-es forradalom, illetve szabadságharc 150. évfordulója alkalmából megjelentetett tematikus szám, amelyben az említett történelmi események elemzésére vonatkozó tanulmányok mellett a Hetés néprajzi tájegységről rendezett tudományos tanácskozás tudományos jellegű előadásainak anyaga is olvasható. A magyar államiság millenniuma alkalmából kiadott különszám úgyszintén több tudományos jellegű tanulmányt közölt.

A későbbiek során a *Lendvai Füzetek* című, szlovén és magyar nyelven időszakonként megjelenő kiadvány is a tudományos kutatómunka szolgálatába állt, hiszen az elmúlt esztendőben kimondottam tudományos jellegű tanulmányokat közölt (korábban inkább irodalmi és kulturális jellegű írásoknak biztosított teret). Korábban, tehát 1988 előtt gyakorlatilag nem beszélhetünk az akár minimális feltételeknek is megfelelő önálló tanulmányról vagy tanulmánykötetről. Netán csak egy-két olyan rövidebb munka vagy sajtócikk született, amit – minden szigorúbb szakmai kritériumtól eltekintve – be tudunk sorolni a tudományos szférába is.

Az elmondottaktól valamennyire kivételnek számított a Maribori Egyetem keretében az 1980-as évek elején létrehozott Magyar Tanszék (később Magyar Nyelv és Irodalom Intézetnek nevezték el), amelynek kertében elsősorban a muravidéki magyarság nyelvjárását és nyelvi sajátosságait kezdték szisztematikusan kutatni. A tanszék tanárai egy-egy témakörben rendszeresen publikáltak is szlovéniai szaklapokban, illetve Magyarországon. Az igazsághoz tartozik, hogy a tanszék tanárain kívül alig akadt korábban szakember a muravidéki magyarok körében, aki vállalta volna egy meghatározott terület tudományos jellegű kutatását. Arról nem is szólva, hogy a szakavatottság tekintetében a kilencvenes évekig nagyon rossz volt vidékünkön a helyzet, hiszen korábban csupán egyetlen személy rendelkezett tudományos fokozattal. Nem mintha titulus nélkül nem lehetne kiváló elemzéseket, kutatásokat végezni, azonban a képesítés minősége és „súlya” az olyan kis közösségben, mint a Lendva vidéki magyarság – véleményem szerint – az átlagosnál is fontosabb szerepet kap.

A rendszerváltás utáni időszakban már szinte állandó rendszerességgel szerepelt az érdekvédelmi szervezet ülésein a nemzetiség kutatás iránti igényének a követelése. Időközben több szakember tért vissza Magyarországról, ahol felsőfokú tanulmányaikat végezték, ami úgyszintén befolyásolta a magyar közösség érdekében végzett kutatások igényének a megfogalmazását.

Ahhoz, hogy valaki tudományos igényeknek megfelelő tanulmányt, illetve projektet hozzon létre, általában nem kell semmilyen formális döntés. Azonban ténylegesen akkor indul könnyebben a kutatási tevékenység, ha a kutató szakemberek maguk mögött érznek egy intézményt vagy fórumot. A Muravidéken erre 1993-ban érett meg a helyzet, amikor a muravidéki magyar közösség csúcsszervezete Lendva székhellyel megalapította a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézetet (a továbbiakban: MNMI). Az említett intézet fő tevékenysége ugyan a közösség kulturális életének szervezése és irányítása, az MNMI azonban már kezdetektől felkarolta a tudományos kutatómunka szervezését is, s

közvetlenül bekapcsolódott különböző tudományos projektekbe, azaz műhelyként kezdett működni.

Tekintettel arra, hogy a magyar könyvkiadás, beleértve a folyóiratok kiadását is (Muratáj, *Lendvai Füzetek*, *Naptár évkönyv*), az említett intézethez tartozik, a tudományos jellegű publikációk, kéziratok közzétételére a korábbinál sokkal nagyobb lehetőségek nyíltak. Az MNMI megalapítása óta a magyar nyelvű tudományos jellegű kiadványok meghatározó része (80-90%-a) az említett intézet nevével (vagy azzal is) fémjelvezve jelent meg. Néhány tudományos jellegű, magyar érdekeltségű kiadványt azonban más intézmények is kiadtak, többek között a már említett maribori Magyar Nyelv és Irodalom Intézet, a lendvai Geléria-Múzeum Intézet, Lendva Önkormányzata stb. A Galéria-Múzeum Intézet legfontosabb tanulmánykötete az Alsólendva polgárosodását taglaló tanulmánykötet, amely több szerző közreműködésével 2004-ben jelent meg. A lendvai önkormányzat az elmúlt tíz esztendőben két említésre méltó tudományos jellegű kötetet jelentetett meg. Elsőként 1997-ben *Lendvai zsidóság* címmel Lázár Beáta és Gáspár Mirjana szerzőktől, valamint 2005-ben egy idegenforgalmi jellegű, de a tudományos kritériumoknak úgyszintén megfelelő város-környéki monográfiát.

Az MNMI egy-egy tudományos projektet belső és külső szakemberek bevonásával valósít meg. Gyakori a magyarországi közgyűjtemények (különösképpen Zala és Vas megyékből) és az egyetemi tanszékek szakembereinek a bevonása. Emellett a Szlovéniában tevékenykedő, a tudomány szférájához vagy különböző szakintézményekhez tartozó kutatók is számos projektben közreműködtek.

A muravidéki magyar közösség tudományos tevékenysége szinte kizárólag a társadalomtudomány szférájába sorolható. Annak keretében a helytörténet-kutatás, a néprajz, a szociográfia, a művelődéstörténet, a nyelvészet és az irodalomtörténet emelhető ki. Szinte valamennyi területen több tanulmány, önálló kötet vagy szakcikk látott napvilágot.

A tudományos igényű, illetve jellegű önálló kötetek sorában mérföldkönek számított Bence Lajos irodalomtörténész *Írott szóval a megmaradásért* című, 1994-ben megjelenő tanulmánykötete, melyben a szerző részben helytörténeti adatokat közölt, illetve néhány fontosabb témakört dolgozott fel a muravidéki magyar közösség utóbbi mintegy száz esztendejéből, másrészt viszont egy irodalomtörténeti összefoglaló keretében vizsgálta a közösség magyar irodalmának tartalmi szempontjait, jellemzőit. A könyv első kiadásában, a muravidéki magyar érdekvédelmi szervezet megbízásából, a győri Hazánk Könyvkiadónál jelent meg. E mű – amelynek második, bővített kiadása is megjelent 1996-ban, és ekkor társkiadóként a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet is szerepel – már egyértelműen tudományos jellegű publikációnak tekinthető. A korábban napvilágot látott néhány helytörténeti és művelődéstörténeti kiadvány közül *Az alsó-lendvai plébániatemplom története*, *A Lendva-hegyi bortermelés* (mindkét kötet szerzője Varga Sándor) és a *Lendva kulturális emlékei a 16. században* (Szerző: Tantalics Béla) című köteteket szükséges mindenképpen megemlíteni. Fontos kiemelni Halász Albert sajtótörténeti tanulmánykötetét (*Az alsó-lendvai sajtó és néprajz 1889–1919*) is, amely úgyszintén 1994-ben jelent meg. Halász a későbbiek során monográfia-jellegű tanulmányban összegezte a Mura mente

szlovén és magyar nyelvterületén előforduló jeles napokat és népi ünnepeket. E kiadvány a néprajz terén, illetve szűkebb témakörét illetően nagy valószínűséggel a legteljesebb tanulmánykötetnek tekinthető.

Néprajzi vonatkozású kötetek jelentek meg más szerzőktől is. Említésre méltó Szabó Mária autodidakta gyűjtő munkássága, aki a régi magyar lakodalmas szokásokat, valamint a nyelvi ritkaságokat összegezte. Mindkét kutatási anyaga önálló kötetben látott napvilágot. A szegedi egyetem Néprajz Tanszéke több mint egy évtizedes kutatómunkát végzett a Mura mente magyarok lakta falvaiban. Két kutató, Mód László és Simon András a vidékre jellemző szőlőtermesztés sajátosságait és hagyományait dolgozta fel.

Részben szociográfiai, részben néprajzi vonatkozású a térség kiváló néprajzkutatója, Kerecsényi Edit tollából még 1997-ben megjelent *Távol a hazától* című kötet, amelyben a szerző a Mura mentéről több hullámban történő kivándorlások bizonyos szegmentumait dolgozta fel.

Az elmúlt mintegy másfél évtized során főleg a helytörténet-kutatás terén látak nagyobb számban napvilágot önálló kötetek és tudományos jellegű publikációk. E sorok szerzője (Göncz László történész) elsőként Lendva város és környékének történetét dolgozta fel, majd a későbbiek során megjelent monográfiája a muravidéki magyarság két világháború közötti történelméről, amely – a szakemberek véleménye szerint – alapúnek tekinthető a korszakon belül. Kovács Attila történész kiváló monográfiát írt az első világháborút követő földreform Lendva-vidéket érintő jellemzőiről. Úgyszintén monográfiának számít két órségi település, Hodos és Kapornak múltját bemutató, 2005-ben megjelent terjedelmes kötet is, amelyben több muravidéki és magyarországi szakember tanulmánya kapott helyet. A vidék Magyarországtól történő elcsatolásával az elmúlt esztendőben több tudományos konferencia és projekt keretében foglalkoztak. Zsiga Tibor szombathelyi történész a trianoni döntés előzményeit, sajátosságait és következményeit taglalja a Mura mente vonatkozásában (a kötet bizonyos részeit, például a vend kérdés értelmezését – részben indokoltan – erőteljes kritikával illették szlovén szakmai berkekben). A Lendvai Füzetek egyik tematikus száma is az elcsatolás kérdésével foglalkozik egy Lendván szervezett tudományos tanácskozás kapcsán. Mészáros Klára, Pozsonyban tevékenykedő művelődéstörténész a Pázmány Péter alapította nagyszombati egyetem első rektorának, a Mura mentéről származó Dobronoki György jezsuita tanárnak állít emléket az MNMI által 2004-ben megjelentetett könyvben. A felsoroltak mellett több önálló kötet és tanulmány is a vidék hiteles történelmének a feltárását bizonyítja.

A nyelvészeti tanulmányok bizonyos része – amint azt már hangsúlyoztuk – a maribori Magyar Tanszékhez kötődik, azonban az MNMI is adott ki néhány, a műfajhoz sorolható kötetet. A fontosabb művek közül említést érdemel Varga József nyelvésznek, a tanszék alapítójának és vezetőjének a muravidéki személynevekről írott nagyszabású munkája, valamint a vidék nyelvhasználatáról és ún. névdivat-változatairól közreadott kötete. Az említett szerző egyébként számos hosszabb-rövidebb nyelvészeti tanulmány szerzője. E téren nagyon fontos megemlíteni Bokor József, Guttmann Miklós, Kolláth Anna, Molnár Zoltán Miklós és

mások munkásságát, publikációit, valamint – a muravidéki magyar mellett – a rábavidéki szlovén közösséggel is tudományos szinten foglalkozó, a szombathegyi Szlovén Tanszéken oktató Bernjak Elizabeta köteteit, tanulmányait. Bernjak rendkívül fontos és szakmailag igényes munkájának számít a Magyar-szlovén, illetve szlovén-magyar szótár, amelyet 1995-ben jelentetett meg a ljubljanei Cankar Kiadó. Az említett szerző érdekes és értékes dolgozata a pilisvörösvári bejegyzésű Muravidéki Baráti Kör Kulturális Egyesület nevével fémjelzett, 2002-ben megjelent *Az iskola mint asszimiláló gépezet – Muravidéki kétnyelvű oktatás, rábavidéki nemzetiségi iskola* című kötet. Az említett szerző legújabb munkája is érinti a muravidéki magyar közösség helyzetét. A kötet *Slovenščina in madžarščina v stiku* (A szlovén és magyar nyelv kapcsolatrendszer) címmel Mariborban jelent meg 2004-ben, a Slavistično društvo (Szlovén Filológus Társaság) gondozásában.

A már említett *Lendvai Füzetek* néhány tematikus száma is a tudományos jellegű publikációk közé sorolható. Elsőként, formálisan még az MNMI létrehozása előtt, az 1991-ben kiadott 12-13. szám volt az, amelyben három tanulmány szerepelt. Bernjak Elizabeta nyelvész a kétnyelvűség kérdéskörét boncolgatta a Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott része vonatkozásában, Varga József nyelvész, tanszékvezető egyetemi tanár a muravidéki személynevek vizsgálatának elemzésével jelentkezett, valamint Varga Sándor nyugalmazott lapszerkesztő, helytörténet-kutató a zsidók történetének néhány szegmentumát érintette Lendva és környéke vonatkozásában.

A Lendvai Füzetek következő száma, amely formálisan még nem az MNMI, hanem a muravidéki magyar érdekvédelmi szervezet és a győri Hazánk Könyvkiadó gondozásában 1994-ben jelent meg, a *Tanulmányok Lendva történetéből 1192-1992* című, két évvel korábban megtartott konferencia anyagát tartalmazta. A szakfolyóirat 15. száma a lendvai születésű híres szobrászművész, Zala György életútjának és munkásságának Borbás György által elkészített monografikus jellegű feldolgozását tartalmazza. A 17. szám tartalmát – amint arra már utaltunk – a *Mura mente és a trianoni békeszerződés* című tudományos konferencia szerkesztett anyaga képezi, míg a legutóbbi, 2004 végén megjelenő munka sporttörténeti összefoglaló, a 100 esztendeje alakult alsólendvai labdarúgóegylet történetét dolgozta fel. Szerzője Horváth Ferenc volt, a *Népújság* című héttalap rovatszerkesztője.

A fenti rövid összegzés keretében nem törekedhettünk teljességre, csupán ízelítőt kívántunk adni a muravidéki magyar közösség, illetve a Mura mente tudományosságával foglalkozó szakemberek néhány fontosabb tudományos publikációjáról.

Ami a jövőt illeti, szeretnénk, ha a muravidéki magyarság, illetve a vidéken tudományos munkával foglalkozók kutatómunkája tovább terebélyesedne, a társadalomtudományok mellett a természettudományok és az ún. élettudományok terén is. Az esetleges „lendület” a tudományos jellegű publikációk minőségi és mennyiségi növelésére egyaránt pozitív ráhatással lehetne. Elvárásainkat két tényező mindenképpen serkentheti. Egyrészt fontos eredménynek számít, hogy a ljubljanei székhelyű Nemzetiségi Kutatóintézet 2005-ben Lendván fiókintézetet

nyitott, ami mindenekelőtt a magyar nemzeti közösség múltjának és jellemzőinek további kutatása szempontjából jelenthet új lehetőséget, dimenziót. Másrészt a közeljövőben valamilyen multikulturális jellegű felsőfokú képzés lehetőségére van kilátás Alsólendva központtal, ami a tudományos kutatómunka szempontjából gyökeres változást idézhetne elő.

Ami a tudományos publikációkat illeti, a következő hónapokban e tanulmány szerzője tollából megjelenik a II. világháború eseményeinek a Mura menti vidékre vonatkozó összefoglaló tanulmánya, valamint egy mélyinterjúkból összetevődő szociográfiai kötet a 20. század első feléről. Továbbá a Lendvai Füzetek következő számában Molnár András történész, a korszak egyik szaktekintélye a vidék 1848/49-es eseményeit foglalja össze. A lelkesen kutató Szabó Mária a maribori Magyar Tanszékkal együttműködve, illetve az említett intézmény szakmai gondozásában, a muravidéki tájnevek szótárát dolgozta ki. A kötetet az MNMI 2006 tavaszán adja ki.

Gyurgyík László

ASSZIMILÁCIÓS FOLYAMATOK
A SZLOVÁKIAI MAGYARSÁG
KÖRÉBEN

Kalligram

Csallóközi Kiskönyvtár

Kocsis Aranka
A vajkai szék
nemesei

Kalligram

Liszka József

A SZLOVÁKIAI MAGYAR TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS A RENDSZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG

Előzetes megjegyzések

Mielőtt beszámolóm szorosan értelmezett tárgyára térnék, néhány elméleti, terminológiai jellegű kérdés tisztázása látszik szükségesnek. Jelesen, hogy mit is értsünk „szlovákiai magyar tudományosság” alatt? Illetve: létezik-e egyáltalán nemzeti (horribile dictu: nemzetrészi) tudományosság? Azt hiszem, kiindulási pontként leszögezhetjük, hogy a tudomány, lett légyen az bármelyik: *nemzetközi* – még a hungarológia is! Ha akadnak is nemzeti aspektusok, színfoltok; a tudomány a maga módszertanával, érvrendszerével internacionális. *Alapvetően* ugyanazokkal a módszerekkel dolgozik a magyar, a német vagy az angolszász nyelvész, vagy a magyar, a szlovák, francia, a finn, illetve az amerikai néprajz, illetve történettudomány. Az lehet, hogy akár magát a tudományt is másként hívják (például: néprajz – etnológia – kulturális antropológia), de az alapvető kérdésfelvetések, a vizsgálódási módszerek, a tudomány egész érvrendszere azonos. (Zárójelben megjegyezve: persze mindez distancia, távolságtartás kérdése. Ha túl közelről szemléljük, akkor annyi tudomány van, ahány kutató, hiszen mindegyik egy kissé másként közelít a tárgyahoz, más részletet emel ki, más hanyagol el... Valamivel távolabbról szemlélve aztán a kutatók különféle iskolákba mosódnak össze /budapesti iskola, prágai iskola, müncheni iskola, amelyek bár egy-egy városról kapták nevüket, ám voltaképpen egy-egy neves személyiséghez, s nem a földrajzi helyzethez köthetőek/, majd még távolabbról nézve országok, nemzetek szerint szerveződnek. S ha kellő magasságba emelkedünk látjuk, hogy a kutatók, országhatárok nélkül, tudományos szakterületeik mentén rendeződnek.)

A tudomány konkrét tárgyát illetően viszont már vannak különbségek. Bár itt sem egyszerű a helyzet. Elsődlegesen van ugye valamely tárgy (ógörög nyelv és irodalom, magyar irodalom, szlovákiai magyar irodalom, német irodalom, magyar népi kultúra, finn népi kultúra, cseh szecesszió, az irokézek rokonsági rendszere stb.), amivel az adott tudomány, pontosabban az adott tudomány képviselőinek egy csoportja konkrétan foglalkozik. Ilyen szempontból van „szlovákiai magyar tudományosság” is, ami alatt („első olvasatban”) azt a tudományt értjük, amely a szlovákiai magyarokkal végső soron komplex módon foglalkozik. Ebben az esetben még nincsen meghatározva, megszabva, hogy ki foglalkozik

az említett tárggyal: lehet az egy japán kutató, lehetnek szlovák vagy magyarországi, s lehetnek akár szlovákiai magyar kutatók is. Ez a szemlélet a szlovákiai magyar mikrotársadalomtól mindössze egy passzív viselkedést vár el, tudniillik, hogy hagyja már magát kutatni. Nem szeretném megbántani a pigmeusokat, hogy hozzánk hasonlítom őket, de az egyes jelenségek kívülről jött kutató által történő leírása és értelmezése terén nem látok különbséget a pigmeus társadalom vagy a szlovákiai magyarok demográfiai helyzete bemutatása között. Félreértés ne essék: minden kutatás, minden kutatás eredményeinek az értelmezése és közzététele rendkívül fontos, ám ez még nem az adott nemzeti közösség (esetünkben a szlovákiai magyar mikrotársadalom) önmegvalósításának az eredménye. Értelmezésem szerint *nem* ez a „szlovákiai magyar tudományosság”.

Ahhoz, hogy valóban „szlovákiai magyar tudományosságról” beszélhessünk (s én csak így módon tudom, így módon vagyok hajlandó értelmezni ezt a kifejezést!), tehát ahhoz, hogy valódi „szlovákiai magyar tudományosságról” beszélhessünk, jól képzett, lehetőleg a szülőföldön élő és dolgozó kutatókra, tudományos intézményrendszerre (oktatás: egyetem!, múzeumok, könyv- és levéltárak, saját kutatóintézetek, publikációs fórumok stb.) van szükség. Ezek a lehetőségek, eszközök a szlovákiai magyarok számára, ha egyelőre amolyan „magyar narancsosan” is (tehát: „kicsit sárgább, kicsit savanyúbb, de a mienk”), szóval ezek a lehetőségek mára adva vannak. És itt már majdnem az előadásom címében meghatározottakhoz érkezhetnénk, ám a jobb érthetőség végett, ha távirati stílusban is, a tudományos intézményrendszer kialakulásáról, tehát az előzményekről is szólni kell.

Tudományosság alatt a következőkben persze szűk értelemben csak azokat a humán, zömében magyarságtudományi jellegű diszciplínákat értem, amelyek speciálisan kötődnek a szlovákiai magyarokhoz és művelésük többé-kevésbé autonóm intézményekhez kapcsolódik, illetve meg van annak az igénye, hogy intézményesüljenek. Így módon nem lehet beilleszteni ebbe a képbe azokat a jórészt műszaki és természettudományokat, amelyeknek szintén jó néhány jeles magyar nemzetiségű művelője él Szlovákiában. Sőt, vélhetően több és jelesebb, mint amennyit az ún. hungarológiai tudományok felmutatni képesek lennének, ám maguk az adott diszciplínák a szlovák tudományos élet szerves részét képezik. A fentiek értelmében nem tartoznak szorosabb értelemben jelenlegi tárgyalási témánkhoz azok az eredmények, amelyeket szlovákiai magyar kutatók publikáltak ugyan, de Magyarországon vagy másutt, idegen nyelven.¹ Ugyanígy nem áll módunkban most figyelembe venni a szlovákiai magyarokkal foglalkozó, „kivülről jött” kutatók eredményeit, illetve a „vegyes”, hazai és nem hazai szakemberek közös munkáit, miközben tudjuk, hogy tárgyunk komplex megismerése csak ezek (és az alább előadandóak) együttes figyelembe vételével lehetséges.² Így módon az ilyen jellegű kiadványok nem kerültek be a tanulmányhoz kapcsolódó válogatott bibliográfiába sem, ami (értelemszerűen) nem a szlovákiai magyarokkal foglalkozó munkák, hanem a szlovákiai magyar kutatók eredményeinek szlovákiai kiadók által közreadott magyar nyelvű publikációinak a könyvésze.

Végezetül, ha tetszik, ha nem: azt a kérdést is fel kell vetni, hogy vajon milyen szigorú mércével mérjük tudományos eredményeink megítélése terén? Tartok tőle ugyanis, ha valóban nemzetközi mércét alkalmaznánk, igencsak rövidre sikeredhetne ez az áttekintés. Így óhatatlanul kissé engedékenyebbnek kell lennünk: azt a bizonyos lécet, bizonyos nehezítő körülményekkel magyarázva (ami, tudjuk, a tudományban megengedhetetlen, de mégis) kissé lejjebb kell csúsztatnunk. Figyelmeztetően felemelt ujjal persze, hogy ez az engedmény csak időleges.

1. Előzmények

Az 1989-es rendszerváltást megelőzően a tudományos eredmények nagyjából részint intézményektől függetlenül, illetve csak részben és lazán kapcsolódva valamilyen állami intézményhez, egyéni teljesítmények nyomán születtek. Több kísérlet történt viszont a szlovákiai magyar társadalomtudományi intézmény(rendszer) kialakítására. A legközismertebb ilyen kezdeményezés a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság (népszerű nevén: Masaryk Akadémia) megalakulása volt 1931-ben. Ehhez kapcsolódik a csehszlovákiai magyar egyetemi ifjúság 1931. november 15-én, a pozsonyi Komenský Egyetem Jogi Karán megtartott nagygyűlése, amelyhez a rendezők (nagyjából a Sarló mozgalom képviselői) egy memorandumot is megjelentettek, az elvégzendő tudományos munkák, diszciplínákra lebontott számbavételével.³ Maga az intézmény viszont rövid fennállása alatt nem fejtett ki számottevő tudományos tevékenységet.

A második világháború után hosszú ideig szóba sem jöhetett egy legalább részben önálló magyar tudományos intézmény létrehozása. Csak 1968-ban a Csemadok Központi Bizottsága mellett alakított tudományos szakbizottság dolgozott ki javaslatot egy „csehszlovákiai nemzetiségi tudományos intézet felállítására”, ám ez az ismert történelmi események következtében nem valósulhatott meg. A tervezett tudományos intézetben hat részleg, mégpedig a nyelvtudományi, irodalmi, történettudományi, szociológiai, pszichológiai és néprajzi osztály kialakításával számoltak. Az intézet a Szlovák Tudományos Akadémia alá tartozott volna, „annak költségvetése és személyi állománya tekintetében is önálló intézeteként”.⁴

Az *Irodalmi Szemle* hasábjain 1977-ben *Nemzetiség és tudomány* címen a szlovákiai magyar tudományosság fogalmáról, jelentőségéről, helyzetéről és feladatairól rendeztek ankétot. A nemzetiségi körülmények között művelt, illetve művelhető tudományról a legborulátóbban Mészáros László nyilatkozott. Szerinte „szlovákiai magyar tudomány nincs” és „szlovákiai magyar tudományos alkotómunkáról is csak megszorításokkal” beszélhetünk. Főleg az ehhez szükséges „szellemi teret” és a „magas fokú szervezettséget” hiányolta.⁵ Valamivel később, 1979-ben Liszka József ugyancsak az égetően szükséges intézményes kereteket, publikációs lehetőségeket, a szakszerű szervezettséget, a munka kijelöléséhez elengedhetetlenül szükséges tudománytörténeti kutatásokat hiányolta, a *Vasárnapi Új Szó* hasábjain megjelent vitaindító írásában. A cikket hozzászóla-

sok sora követte.⁶ 1982-ben Debrecenben, a Magyarország határain kívüli magyar néprajzi kutatásokról rendezett tanácskozás keretében, majd 1987-ben a Csemadok XIV. Országos Közgyűlésén, továbbá az Egerben, 1989-ben rendezett tudományos tanácskozáson, valamint ugyanabban az évben Kassán, a Fábrynapokon hangzott el nyilvános fórumon a szlovákiai magyar tudományos intézményrendszer (központi magyar könyv- és levéltár, tudományos intézet, magyar múzeum, publikációs lehetőségek stb.) kialakításának a szükségessége. Mindezt megelőzően a pozsonyi Madách Könyv- és Lapkiadó által kiadott *Új Minden Gyűjtemény* szerkesztőbizottsága (Balla Kálmán, Kovács László, Liszka József, Mácza Mihály, Mészáros András, Méry Margit, Nagy László, Püspöki Nagy Péter, Trugly Sándor, Vadkerty Katalin, Végh László), kiegészülve néhány független szlovákiai magyar értelmiségivel (Németh István, Németh Zsuzsa, Popély Gyula, Turczel Lajos, Varga Sándor, Zalabai Zsigmond), kidolgozta a szlovákiai magyar tudományos élet intézményi rendszere kialakításának elméleti- és szervezés-módszertani feltételeit.⁷

Tudományos könyvek 1945 előtt a lehető legváltozatosabb helyeken és a legváltozatosabb kiadók gondozásában láttak napvilágot. A korszak tudományos jellegű folyóiratai a komáromi *Nemzeti Kultúra* (1933–1935), illetve a Pozsonyban megjelenő *Magyar Figyelő* (1933–1935) voltak.⁸ Mindamellet az időszak irodalmi és kulturális folyóiratai (*Magyar Írás, Tátra* stb.), sőt vidéki hetilapjai (Komáromi *Lapok, Érsekújvár és Vidéke, Sajó-vidék* stb.) is közreadtak időről-időre tudományos, főleg helytörténeti jellegű publikációkat. A második világháború után ezek a lehetőségek alaposan leszűkültek. Voltaképpen az egyetlen magyar nyelvű kiadó, a pozsonyi Madách Könyv- és Lapkiadó Vállalat adott ki szórványosan, hivatalosan inkább tudományos ismeretterjesztő, olykor azonban a tudományosság színvonalát és igényeit is megütő, elsősorban irodalom- és helytörténeti, valamint néprajzi munkákat. Az 1980-as évek vége felé a szlovákiai magyar kutatók tudományos (vagy féltudományos, adatközlő jellegű) munkáinak a megjelentetésére mindössze két hazai periodikum⁹ állt a rendelkezésre. Az egyik a havonta (két hónapos nyári szünettel, tehát évi tíz számban) megjelenő *Irodalmi Szemle*, amely több-kevesebb rendszerességgel közölt irodalom- és helytörténeti jellegű, továbbá néprajzi (elsősorban folklorisztikai), illetve szociológiai-szociográfiai témájú dolgozatokat is. A másik pedig a Madách Könyv- és Lapkiadó évkönyvszerű, mindamellet nem évi rendszerességgel megjelenő, *Új Minden Gyűjtemény* című tanulmánykötet-sorozata. Utóbbinak 1979 (1981)¹⁰ és 1993 között összesen tíz száma jelent meg (benne régészeti, történeti, nyelvészeti, néprajzi, művészettörténeti, demográfiai és szociológiai-szociográfiai tematikájú tanulmányokkal), s mára lényegében megszűnt. Az előbbi mind a mai napig közöl szórványosan tudományos jellegű írásokat is, holott a szlovákiai magyar tudományosság eredményeinek mára már számtalan speciálisabb, szakmai fóruma van. A továbbiakban nem az elmúlt másfél évtized szlovákiai magyar tudományos termését kívánom tételesen áttekinteni (az nagyjából kiolvasható a tanulmány függelékében közölt bibliográfiából), hanem csupán azokat a publikációs fórumokat, lehetőségeket, amelyek (más, külföldi és nem

csak magyar nyelvű orgánusok mellett) a kutatási eredmények közzétételét tették/teszik lehetővé.

2. Tudományos élet és könyvkiadás 1989 után

A magyar tudományos élet, a maga intézmény- és kapcsolatrendszerével volta-képpen a rendszerváltás után bontakozott ki (Cseh)Szlovákiában. Habár az ekkor létrejött tudományos társaságok, nonprofit szervezetek a hatályos törvények értelmében nem folytathatnak könyvkiadói, pontosabban -terjesztői tevékenységet (ezért ezt általában az alább bemutatásra kerülő kiadók vállalják magukra), ha tudományos könyvkiadásról beszélünk, nem kerülhetjük meg azokat az intézményeket, egyesületeket, amelyeknek műhelyében a konkrét munkák megszülettek.

Bár a hetvenes évek legvégén és a nyolcvanas évek elején a budapesti, pozsonyi, brünni és prágai egyetemeken egyre több, társadalomtudományokkal foglalkozó fiatal magyar szakember végzett, összehangolt kutatásra, intézményszervezésre csak 1989 után kerülhetett sor. A legszervezettebbek a néprajzkutatók voltak, hiszen már 1989. december 9-én (ismét) megalakították a Csema-dok volt Néprajzi Szakbizottságából a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaságot.¹¹ A Társaság alapvető célkitűzései közé a szlovákiai magyar néprajzi kutatások szervezése, koordinálása, az eredmények közzététele, a népi kultúra propagálása tartozott. Tudományos kutatásokat, konferenciákat, továbbképző tanfolyamokat szervezett, kiadványsorozatában (Népismereti *Könyvtár*) kismonográfiákat, tanulmányköteteket jelentetett meg (ez ideig összesen kilenc kötetben), *Hírharang* címen néprajzi tájékoztató füzetet adott ki 1990–1999 között, a fiatal, kezdő gyűjtők eredményeit az *Utánpótlás* című füzetekben (összesen három darabban) jelentette meg.¹² Nagyjából ugyanebben az időben, 1990 elején, szintén a Csema-dok egykori szakbizottságaiból alakult ki a Csehszlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága és a Csehszlovákiai Magyar Tudományos Társaság is. Előbbi kutatási programokat valósított meg, tudományos konferenciákat szervezett, míg az utóbbi inkább tudományos ismeretterjesztő tevékenységet fejtett ki.

Korábbi kezdeményezések (1968, 1981 stb.) után¹³ 1991. október 1-én alakult meg a komáromi *Duna Menti Múzeum Szlovákiai Magyar Nemzetiségi Osztálya*, amely az akkori ígéretek és tervek szerint egy leendő önálló szlovákiai magyar múzeum csírája kellett volna, hogy legyen. Célul tűzte ki a dél-szlovákiai múzeumok gyűjteményeinek a felmérését, szlovákiai magyar hírlap- és folyóirat-tárat, aprónyomtatvány-gyűjteményt hozott létre, valamint gondozta a (Cseh)Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság könyvtárát és adattárát. Kutatási projektumokat kezdeményezett és koordinált, konferenciákat valósított meg. Évkönyvet jelentetett meg *Acta Museologica* címen, amelynek egyetlen kötete, az 1–2. összevont szám az 1991-ben megvalósult, *Interetnikus kapcsolatok a Kárpát-medence északi részén* c. nemzetközi tudományos tanácskozás anyagát közölte le. Régészeti és néprajzi bibliográfiákat adott ki. 1995-öt követően

a nemzetiségi osztály tevékenysége politikai és személyi okok miatt is hosszú ideig stagnált.

Nagyjából a kilencvenes évek elejétől-közepétől kezdett kirajzolódni a Szlovák Nemzeti Múzeum keretei között egy nemzetiségi múzeumlánc kialakulása. A turócszentmártoni Néprajzi Múzeum más múzeumokkal együttműködve 1995-ben indította útjára a *Múzeumok és nemzetiségek* című programját, amelynek keretében a népi kultúra egy-egy jelenségét a szlovákiai nemzetiségek (szlovákok, magyarok, németek, ukránok-ruszinok, romák és zsidók) szemszögéből vizsgálják meg. A projektum gerincét egy-egy vándorkiállítás (*Lakodalom Szlovákiában; Vásárok, piacok; A nyugalom kertjében. Halállal és temetkezéssel kapcsolatos szokások a szlovákiai nemzetiségek szemszögéből*) és hozzá kapcsolódó konferencia, illetve az annak az anyagát közreadó publikáció képezte. A kiállítások létrehozásába az adott nemzetiségek szakemberei és intézményei kapcsolódtak be. Magyar részről először a komáromi Duna Menti Múzeum Szlovákiai Magyar Nemzetiségi Osztálya, majd később (2001-től) a Szlovák Nemzeti Múzeum pozsonyi Történeti Múzeuma önálló osztályaként létrejött Szlovákiai Magyar Kultúra Dokumentációs Központja is. Az utóbbi 2002-ben a Mátyusföldi Muzeológiai Társasággal együttműködve megjelentette a *Muzeológiai Füzetek* című közleményeinek első számát. Ugyanebben az évben az osztály önállósult és a *Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma* néven működik a Szlovák Nemzeti Múzeum szervezeti keretei között Pozsonyban (a hírek szerint *Acta Museologica Hungarica* címen évkönyvet is kíván megjelentetni, ami viszont nyilván nem a komáromi múzeumi osztály évkönyvének a folytatása lesz – ha lesz). Irányítása alá tartozik az alsósztrégovai Madách-kastély és a szklabonyai Mikszáth Kálmán Emlékház is. A múzeum 2003. májusában megnyitotta a *Hagyomány és értékek. Magyarok Szlovákiában* című állandó kiállítását.¹⁴ 2002-ben a Nyitra Megyei Önkormányzat határozata értelmében a komáromi Duna Menti Múzeumot a Magyar Kultúra és a Duna Mente Múzeumává minősítették át.

Ha röviden is, de érinteni kell a további (részben magyar jellegű) állami vidéki múzeumokat, valamint a magánkezdeményezésekből létrejött, főleg néprajzi, helytörténeti gyűjteményeket is. Ezek, ha külön-külön kevésbé is, együttes létükkel mégiscsak hozzájárulnak a szlovákiai magyar tudományosság megerősödéséhez, egy többé-kevésbé szilárd intézményi bázis megteremtéséhez. A rendszerváltást követően az egyes, állami kezelésben lévő vidéki múzeumok értesítői, évkönyvei nagyjából megszűntek, illetve legfeljebb óriási időbeli hiátusokkal látnak napvilágot. Időnként megjelenik ma is a komáromi és a dunaszerdahelyi múzeum évkönyve. A lévai Barsi Múzeum évkönyvei 1989 előtt kizárólag szlovák nyelvűek voltak, legfeljebb ritkán magyar összefoglalóval. Mára a magyar összefoglalások is eltűntek. A rendszerváltás után viszont felújította a tevékenységét az 1882-ben alapított Gömör-Kishonti Múzeumegyesület. A jogfolytonosságot ily módon is hangsúlyozva, a régi egyesület évkönyvét számozásban is folytatva, jelenteti meg ismét évkönyvét – csak magyarul.

Most időben térjünk azonban vissza az 1990-es évek elejéhez, s nézzük, milyen konkrét, civil szerveződés nyomán megvalósult tudományos intézményi kezdeményezéseket vehetünk számba!

1992-ben, társadalomkutatók (szociológusok, demográfusok, jogászok és történészek) laza csoportosulásaként jött létre Pozsonyban a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport. A csoporthoz tartozó kutatók érdeklődési köréhez szabott kutatási projektumokat valósít meg, konferenciákat szervez (1994: *A szlovákiai magyar társadalomkutatás prioritásai*; 1999: *A nyelvhasználat és a nyelvpolitika kérdései*), évente megrendezi közgyűlését, 1998 óta *Mercurius Műhely* címen a meghirdetett téma neves szakértőinek bevonásával szakmai megbeszéléseket rendez, a Kalligram Kiadó gondozásában megjelenteti a *Mercurius Könyvek* kiadványsorozatot.¹⁵

1996-ban létrejött a Fórum Társadalomtudományi Intézet,¹⁶ amely fokozatosan alakította ki egyes osztályait, kutatási profiljait. A megalakulással közel egy időben átvette a somorjai Bibliotheca Hungarica szlovákiai magyar könyv- és levéltár működtetését, amely mára az intézet könyv- és adattáraként a legnagyobb ilyen jellegű gyűjteménynek számít a szlovákiai magyarság körében. 1997. október 1-én Komárom székhellyel az intézet Etnológiai Központja jött létre. A kutatóközpont, amely tevékenységét a nevében szereplő „etnológia” kifejezés alapján, „európai etnológia” értelemben fejt ki, a néprajztudomány hagyományos kutatási területeinek vizsgálata mellett nagy hangsúlyt helyez az interetnikus kapcsolatok kutatására éppúgy, mint a változásvizsgálatokra, valamint a történeti (főleg településtörténeti) aspektusok figyelembevételére. Szakkönyvtárat, néprajzi adattárat gondoz és fejleszt, valamint létrehozta a Szakrális Kisemlék Archívumot. Az Etnológiai Központ megalakulásával bizonyos fokú munkamegosztásra nyílt mód: a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság elvileg a néprajzi kutatás társadalmi bázisának a megerősítésén munkálkodhat, nagyobb erővel foglalkozhat az önkéntes gyűjtőmozgalom kiszélesítése érdekében, valamint a fiatalok továbbképzése terén. Az Etnológiai Központ ezzel szemben kutatási programokat dolgoz ki és valósít meg, a tudományos könyvkiadást, továbbá a néprajzi könyv- és adattár, valamint speciális archívumok gondozását és fejlesztését vállalta magára. A komáromi Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma, illetve a pozsonyi Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma pedig elvileg egy központi magyar múzeumi intézmény magva, koordinációs, dokumentációs és publikációs lehetőségekkel, valamint állandó expozíció és időszaki (vándor)kiállítások rendezésének lehetőségével. Halványan körvonalazódni látszik a néprajznak az egyetemi oktatásba való beemeléseinek a lehetősége is.

A Fórum Kisebbségkutató Intézetben belül fokozatosan alakultak ki az egyes tudományos diszciplínák részlegei, így mára a történettudománynak, szociológiának, irodalomtudománynak, az interetnikus kutatásoknak is külön gazdája van. Szociológiai felmérések és elemzések, történeti kronológiák, néprajzi és történeti bibliográfiák, monográfiák készülnek a Fórum Kisebbségkutató Intézet egyre intenzívebb tevékenységet kifejtő műhelyében. Az intézet megalakulását követően szinte azonnal élénk publikációs tevékenységbe kezdett. Kiadásában jelenik meg a *Miscellanea Bibliothecae Hungaricae*, a *Nostra Tempora*, valamint a *Disputationes Samarienses* és a *Fontes Historiae Hungarorum c.* kiadványsorozat. Komáromi részlege, az Etnológiai Központ kiadványsorozataiban (*Lokális és Regionális Monográfiák*; *Notitia Historico-ethnologica*; *Interethnica*) a hazai

magyar néprajzkutatás eredményeinek, illetve a szlovákiai magyar tájak néprajzi kérdéseivel foglalkozó nem szlovákiai magyar szakemberek munkáinak kíván megjelenési lehetőséget nyújtani, s emellett más, szlovákiai nemzeti kisebbség hasonló eredményei közzétételének is teret nyújt.

A korábban a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoporthoz, illetve a Szlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társaságához kötődő nyelvészek 2001-ben létrehozták a Gramma Polgári Társulást, amelynek feladata a szlovákiai magyarok nyelvi vizsgálatához szervezeti kereteket biztosítani. Miután még ugyanabban az esztendőben a Magyar Tudományos Akadémia egy szlovákiai kutatóállomást hozott létre, a Gramma főlvállalta e kutatóállomás feladatainak az ellátását. Közben a Dunaszerdahelyen működő Gramma Nyelvi Iroda elméleti és empirikus kutatásokkal is foglalkozik, nyelvi adatbázisokat létesít, a „nyelvtervezésbe” is bekapcsolódik.¹⁷

Bár egyelőre inkább „csak” a tudományos utánpótlás biztosítása terén fejtenek ki tevékenységet (konkrét témánk szempontjából tehát inkább csak másodlagosan jöhetnek számba), legalább felsorolásszerűen utalni kell azokra a felsőfokú oktatási intézményekre, amelyekből a jövő évek, évtizedek tudományos kutatói is kikerülhetnek. A 20. század elején, az akkori Felső-Magyarország területén működő felsőoktatási intézmények az 1918-as határmegvonásokat követően vagy a megkisebbedett Magyarországra költöztek vagy megszűntek. Ily módon a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola Sopronba, az eperjesi Evangélikus Jogakadémia pedig Miskolcra költözött. Nem sokkal utánuk a kassai Jogakadémia és a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem is megszűnt. A két világháború közötti időszakban nem volt az akkori Csehszlovákiában magyar nyelvű felsőfokú oktatás. Főiskolai szinten ekkor mindössze a pozsonyi Tanítóképző Intézetben lehetett magyarul tanulni. A helyzet a második világháború után sem változott, hiszen gyakorlatilag az ezredfordulóig a pozsonyi Komenský Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén, a nyitrai Konstantin Egyetemen Pedagógiai Karán (2003-tól a Közép-Európai Tanulmányok Karán), illetve a beszercebányai Bél Mátyás Egyetemen lehetett magyarul tanulmányokat folytatni. A rendszerváltás után áthidaló megoldásként városi egyetemek létesültek Komáromban és Királyhelmeceken, a református lelkészhiányt enyhítendő megkezdte működését Komáromban a nem akkreditált Calvin János Teológiai Akadémia, illetve a tudósképzésben jelentős szerepet vállalt a Selye János Kollégium. A legfiatalabb, alapvetően magyar oktatási nyelvű egyetemünk a 2004/2005-ös tanévben beindult komáromi Selye János Egyetem, tanárképző, gazdaságtudományi és teológiai karokkal. Külön kutatóintézet ezek közül a nyitrai Közép-Európai Tanulmányok Kara, illetve a komáromi Selye János Egyetem égisze alatt működik. Publikációkban is testet öltött eredményekkel azonban ez ideig egyik intézmény sem büszkélkedhet.

Amint már említettem, a rendszerváltás előtt gyakorlatilag nem állt a szlovákiai magyar társadalomkutatók rendelkezésére hazai magyar tudományos periodikum. Ez a helyzet csak az évezred végére változott meg. A Fórum Kisebbségkutató Intézetben készülő¹⁸ *Fórum Társadalomtudományi Szemle* mára a hetedik évfolyamában jár. 1999 közepén indult, abban az évben két számmal, majd

évi hárommal jelent meg. 2003-tól évi négy számban lát napvilágot. 2004-ben Komáromban *Pont* címen útjára indult egy újabb társadalomtudományi folyóirat, aminek ez ideig kettő száma jelent meg.

Említettem már, hogy az *Irodalmi Szemle* továbbra is közöl szórványosan tudományos, elsősorban néprajzi, nyelvészeti, irodalomtudományi tárgyú írásokat. A másik Szlovákiában megjelenő magyar irodalmi folyóirat, a *Kalligram* szintén ad(ott) közre időről-időre a szűkebb értelemben vett szépirodalmon túlmutató dolgozatokat is (pl. Erdélyi Zsuzsanna emlékszáma).

A komáromi székhelyű Etnológiai Központ *Acta Ethnologica Danubiana* címen évkönyvet ad ki abból a célból, hogy publikálási lehetőséget nyújtson egyrészt a szlovákiai magyar kutatóknak, továbbá szlovákiai magyar témákkal foglalkozó más (elsősorban magyarországi) szakembereknek (magyar, szlovák, illetve egyéb, főleg német és angol nyelven), valamint a jobb információáramlás érdekében közép-európai néprajzkutatók munkáit is közreadja, általában magyarul.

Végezetül a kiadókról, továbbá a terjesztés, a finanszírozás kérdéseiről is szót kell ejteni. A rendszerváltás előtt egyetlen kiadó, a Madách Könyv- és Lapkiadó foglalkozott szórványosan tudományos tematikájú (hivatalosan: tudományos ismeretterjesztő) könyvek megjelentetésével is. 1989 után hegemoniáját elveszítette, s mellette az AB-Art, a Kalligram a Liliium Aurum, a Méry-Ratio és a Nap kiadó foglalkozik (hogy csak a nagyobbakat említsem) könyvkiadással. Közülük a legmódszeresebben a Kalligram és a Liliium Aurum gyakorlatában van jelen a tudományos (régészeti, történet- és irodalomtudományi, nyelvészeti, helytörténeti, néprajzi, művészettörténeti stb.) könyvkiadás. Előbbi egy sorozatot (Csallóközi *Kiskönyvtár*) is megjelentet, amely a Csallóközzel és szűkebb térségével foglalkozó történeti, néprajzi-honismereti jellegű kismonográfiákat, tanulmányköteteket tartalmaz.

Az eddig említettek mellett kisebb helyi, regionális alapítványok, önkormányzatok is adnak ki időről-időre, inkább honismereti jellegű, semmint tudományos igényű helytörténeti vagy néprajzi munkákat. Közülük messze kiemelkedik a Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya mellett létrehozott Gyurcsó István Alapítvány tevékenysége. Kiadásában jelennek meg a *Gyurcsó István Alapítvány Könyvek*, jelentős mértékben néprajzi tematikával. A tornaljai Kulturális Antropológiai Műhely az utóbbi években bontogatja szárnyait, s újabban tudományos igényű publikációkkal is jelentkezik.¹⁹

Ha érintőlegesen is, szólni kell a felsorolt, civil kezdeményezések révén létrejött tudományos csoportosulások tevékenységének finanszírozási kérdéseiről is. Közös jellemzőjük, hogy – tudomásom szerint – szinte kivétel nélkül a mai napig egyik sem részesül alanyi jogon szlovák vagy magyar állami támogatásban (kivételnek számít talán a Gramma Nyelvi Iroda, amely – mint utaltam rá – /részben?/ a Magyar Tudományos Akadémia költségvetéséből működik). Ha a problémát meg nem is oldja, valamelyest remélhetőleg enyhít majd a gondokon a Magyar Tudományos Akadémia most kialakulófélben lévő műhelytámogatási programja. Egyébként mindegyik műhely és csoportosulás ad hoc-szerű, évente ismétlődő pályázati procedúrák alapján jut hozzá (ha éppen hozzájut) a működéséhez szükséges anyagiakhoz. Ez a bizonytalansági tényező persze rányomja a

bélyegét az egész tevékenységre, hiszen annak irányát az egyes alapítványok meghatározta „prioritások” rossz esetben akár évente változtathatják. Komolyan vett tudományos munkát hosszú távon ily módon természetesen nem lehet végezni. Csak remélhetjük, hogy a szlovákiai magyar tudományos intézményrendszer működtetésének finansiális kérdéseit rövid időn belül megnyugtató módon oldják meg azok, akiknek ez módjukban áll... Relatíván jobb a helyzet, ha a könyvkiadás finanszírozási kérdéseit nézzük. Amíg működési és rezsiköltségre, az alkalmazottak díjazására a legtöbb alapítványnál kilátástalan még csak pályázni is, a konkrét, már elkészült kéziratok publikálási lehetőségei szélesebbek. Többek között ennek köszönhető, hogy manapság nincsenek az asztalfiókokban évekig porosodó kéziratok: a valóban elkészült és igazán jó munkák pedig egészen biztosan megjelenhetnek.

Rosszabb a helyzet a kiadványok terjesztését illetően. A könyvkiadók, illetve a könyvkiadással (is) foglalkozó egyéb szervezetek, intézmények viszonylagosan nagy számának és a könyvterjesztés kialakulatlanságának „köszönhetően” ember legyen a talpán, aki át tudja tekinteni, hogy mi jelent meg, mondjuk az utóbbi esztendőben a Pozsonytól Ágcsernyőig nyúló félezer kilométeres sávban. Ez az információszegénység nem csak a pályakezdő fiatalokat érinti (akik még nem rendelkeznek olyan szakmai-kollegiális vagy akár baráti kapcsolatokkal, hogy a legfontosabb kiadványokról azért legalább informális úton tájékozódni tudjanak), hanem – tapasztalataim szerint – a könyvtárakat is. A pénzhiány mellett ez az információszegénység az oka annak, hogy sok, fontosnak vélt könyvtárból (pl. a járési könyvtárakból, de sok múzeumi könyvtárból is) egyszerűen hiányoznak a szlovákiai magyar tudományosság legfontosabb produktumai. Hogy mi a megoldás? Minden bizonnyal több megoldásmód is elképzelhető. Nekem az jutott az eszembe, hogy a *Szlovákiai Magyar Portál* c. internetes honlapon (www.magyar.sk) kellene egy olyan információs oldalt nyitni, ahová bárki (bár, elsősorban természetesen a könyvkiadással foglalkozó szervezetek, intézmények) fölvihetné a tudomására jutott legfrissebb publikációk legfontosabb adatait, hozzáférhetőségét. Ezzel az ingyenes szolgáltatással talán valamit javulhatna a helyzet még akkor is, ha jó esetben (tehát, amennyiben sokan élnek a lehetőséggel) nyilvánvalóan egy, minőségét, színvonalát tekintve igencsak elegyes könyvhalmaz jönne létre. Azzal is lehetne továbbá a könyvkiadást segíteni, ha az adott támogató (alapítvány, minisztérium) bizonyos mennyiséget eleve megvásárolna a kiadásra kerülő publikációból, s a megvásárolt példányokat a könyvtárak egy jól körülhatárolható körének szétosztaná.

3. Bibliográfiák és könyvtárak

A tudományos könyvkiadás és terjesztés fontos tartozékai a jól használható, általános és szakbibliográfiák, és a megfelelő könyvtári rendszer. Előbbiekről a függelékben található irodalomjegyzék alapján tájékozódhat az olvasó. Speciálisan a (cseh)szlovákiai nyomtatott írásbeliségre szakosodott az 1990-ben alakult somorjai Bibliotheca Hungarica, amely 1997 óta a Fórum Kisebbségkutató Intézet Könyv- és Adattára. Egyre gyarapodó gyűjteményében mintegy 10 000

kötetnyi, a szlovákiai magyarokkal kapcsolatba hozható kiadvány (ennek csak egy kisebb töredéke a tudományos irodalom), kézikönyvtár, hírlap- és folyóirat-gyűjtemény és aprónyomtatvány-tár stb. található.²⁰ A Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központja egy speciális néprajzi-honismereti könyvtárat tart fenn, jelenleg több mint 5000 kötettel, amit különnyomat-gyűjtemény és néprajzi adattár egészít ki. Ezen kívül az egyes dél-szlovákiai járási könyvtárak, valamint a vidéki múzeumok könyvállományában is találni magyar vonatkozású szakirodalmat. Közülük kiemelkedik a komáromi Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeumának a közelmúltban (2005 őszén) átadott, a múzeum kezelésébe nemrég visszakerült közel 40 000 kötetes Kultsár István Könyvtára. A Selye János Egyetemnek is egyre bővülő, elsősorban az oktatást segítő könyvtára van kialakulóban. A Csemadok Dunaszerdahelyi területi Választmánya mellett működő Népzenei Adattárnak a néprajzra, s ezen belül a népzeneire szakosodott kézikönyvtára van. A tornaljai Kulturális Antropológiai Műhely szintén rendelkezik egy most kialakulófélben lévő néprajzi kézikönyvtárral.

4. Összefoglalás

Mielőtt a végső tanulságok összefoglalására tennék kísérletet, a tudományos, intézményi kapcsolatokról is kell röviden szólni. A kisebbségi körülmények között működő magyar intézmények körében hosszú ideig az „anyaországi” rokonintézetekkel való kapcsolattartás jelentette a nemzetközi kapcsolatokat. Mondanom sem kell, hogy ez rendkívül egészségtelen gyakorlat, bár úgy tűnik, hova tovább elveszíti egyeduralmát. Kiegészítésként egyre gyakoribb a Magyarországgal szomszédos országok magyar kisebbségei közötti szorosabb együttműködés. Tapasztalataim szerint ritkább az adott többségi nemzet megfelelő intézményeivel történő élő kapcsolattartás. Ezen a téren, azt hiszem, a szlovákiai magyar intézményeknek nincs szégyellni valójuk: a szlovák társintézményekkel való konkrét együttműködés élő és állandóan napirenden van. Mindezeket túlmenően kimutatható kooperációk vannak cseh, lengyel, osztrák, német és egyéb európai uniós országok megfelelő intézményeivel. Minderre, a tudományos információcsere szükségességén túlmenően, jól felfogott, financiai érdekek is rákényszeríthetik az egyes intézményeket (köztudomású, hogy az EU-s támogatások zöme eleve nemzetközi együttműködést feltételez). Bár jelen témánk a magyar nyelvű tudományos könyvkiadás, az idegen (a többségi nemzet nyelvén, illetve a világnyelveken) való publikálás fontosságát mindenképpen hangsúlyozni kell. Egy adott tudományosság elismertségét nem kis mértékben nemzetközi ismertsége határozza meg. A szlovákiai magyar tudományosságnak tehát, amellett, hogy állandóan törekednie kell arra, hogy a magyarországi tudományos élet egyenrangú partnerévé tudjon válni és az is tudjon maradni, nemzetközi porondon is helyt kell állnia. Nemzetközi kutatási projektumokban való részvétellel, nemzetközi tanácskozásokon való szereplésekkel, ilyenek szervezésével, élő nemzetközi kapcsolatokkal és idegen nyelvű publikációkkal érhető ez el.

Végezetül kísérreljük meg összefoglalni a tanulságokat! Mi az, amivel a szlovákiai magyar tudományosság jelenleg rendelkezik?

1. Vannak működő tudományos, illetve a tudományosság határait súroló társaságai, egyesületei, amelyek a mindenkori tudományos élet számára a megfelelő és szükséges társadalmi háttérrel, bázist biztosítják.
2. Vannak „igazi” tudományos intézményei a szükséges infrastruktúrával, könyv- és adattárakkal, az azokat működtető személyzettel.
3. Vannak a szlovákiai magyarok kultúrájának tárgyi lenyomatait megőrizni, és azokat értelmezni, bemutatni képes múzeumai.
4. Vannak a tudományos könyvkiadást professzionális szinten megoldani képes kiadói, vannak a tudományos élet élesztőiként működő folyóiratai.
5. Vannak könyv- és adattárai.
6. Van egyeteme, illetve (részben) önálló egyetemi kara, tanszékei.
7. Vannak magyarországi és nemzetközi kapcsolatai.

Formailag tehát minden rendben is lenne, viszont a felsorolt intézmények csak megfelelő finanszírozás mellett működőképeseek. S itt már, ahogy arról fentebb is szóltam, gondok vannak. Részben ezekből a finanszírozási gondokból is adódik a személyi feltételek problematikája. Gyakorlatilag mindegyik fentebb felsorolt intézmény minimális szakembergárdával dolgozik (sőt az sem ritka, hogy ugyanaz a szakember több intézményben is kulcspozíciót tölt be). Amennyiben a szakembereket megfelelő módon (s most még csak nem is azt mondtam, hogy „európai módon”) meg lehetne fizetni, talán megvalósíthatóbb lenne a „szülőföldön maradás” szép, ám mind ez ideig nehezen kivitelezhető ábrándja. Hiába beszélünk tehát arról, hogy majd a komáromi Selye János Egyetem néhány esztendőn belül biztosítja az utánpótlást, ha ezt az utánpótlást aztán nem tudjuk itthon tartani. Európa – hál’ Istennek! – nyitott, s úgy néz ki, hogy egyre nyitottabbá válik. Jó szakembereket csak akkor tudunk hosszabb távon megtartani, ha megfelelő munkakörülményeket, s megfelelő díjazást tudunk számukra biztosítani.

Jegyzetek

- 1 Csak illusztrációként álljon itt néhány olyan munka, mint például Liszka József: *Zwischen den Karpaten und der Ungarischen Tiefebene. Volkskunde der Ungarn in der Slowakei*. Passau: Universität Passau – Lehrstuhl für Volkskunde, 2003.; Peres Imre: *Griechische Grabinschriften und neutestamentliche Eschatologie*. Tübingen: Mohr-Siebeck, 2003.
- 2 Legyen elég itt is mindössze kettő, témánk szempontjából is jelentős munkára hivatkozni. Bihari Zoltán (főszerk.): *Magyarok a világban. Kárpát-medence. Kézikönyv a Kárpát-medencében, Magyarország határain kívül élő magyarságról*. Budapest: Ceba, 2000, 31–238.; Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. I.: Történelem – demográfia és szociológia – nyelvhasználat és nyelvfejlődés – a mindennapok kultúrája – vallás és egyház. Budapest 1998; II.: Oktatásügy – közművelődés – sajtó, rádió, televízió. Budapest 1998; III.: Irodalom, tudomány, könyvkiadás – színház – képzőművészet – ének, zene – tánc. Budapest 1999; IV.: Művelődéstörténeti kronológia – könyvészet – mutatók. Budapest: Ister, 2000.
- 3 Duka Zólyomi Norbert (szerk.): *A kisebbségi magyar ifjúság röpirata a Csehszlovákiai Magyar Tudományos Társaság megalakulása alkalmából*. Pozsony: k.n., 1931.

- 4 *Hét* 1968/31, 9–11.
- 5 *Irodalmi Szemle* 1977, 248–249.
- 6 Újraközölve, további irodalommal: Liszka József: „*Tudománynak kezdetiről*”. *Magyar néprajzkutatóként Szlovákiában 1979–1998*. Budapest–Dunaszerdahely: Ister – Nap Kiadó, 1998. 13–20.
- 7 Lásd: *Új Minden Gyűjtemény* 9. Bratislava: Madách, 1990. 219–237. Vö. Liszka: i. m., 68–84.; Tóth Károly: *Leányvári ébredés. Cikk, esszé, tanulmányok*. Dunaszerdahely: Nap, 1994, 107–133.
- 8 Végh László: A Magyar Figyelő (1933–1935) repertórium. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 1 (1999), 2. szám, 147–162.
- 9 Itt kell megjegyezni, hogy magyar szerzők régészeti tárgyú munkáit már korábban is közölte a *Slovenská archeológia*, illetve a prágai *Archeologické rozhledy* is, magyar tárgyú tanulmányokat a *Historický časopis*-ban is olvastunk, néprajzi dolgozatokat hajlandó volt (és ma is hajlandó!) a két központi szlovák néprajzi orgánus, a *Slovenský národopis* és a *Národopisné informácie* (később *Etnologické rozpravy*) is közölni (és közölt is), természetesen szlovák nyelven. Hasonló (ha nem is azonos!) volt a helyzet más tudományos diszciplínák esetében is.
- 10 Mivel az első kötet külső borítóján az 1979-es évszám, alatta, a vászonkötésen 1980, benn a copyright-oldalon viszont 1981 szerepel, utólag nehéz eldönteni, hogy valójában mikor is látott napvilágot a kötet. Ha jól emlékszem, hosszú-hosszú előkészítő munkálatok után 1981-ben.
- 11 Hasonló néven 1968-ban is létezett egy kérészetű egyesület, amely – éppen rövid fennállása miatt – valódi tevékenységet voltaképpen nem is fejtett ki. Vö.: Görcsös Mihály: Magyar néprajzi kezdeményezések Szlovákiában. *Hírharang* 3 (1992), 1–2. szám, 11–19.
- 12 L. Juhász Ilona: A (Cseh)szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság 10 éve. *Hírharang* 10 (1999), 2. szám, 5–17.
- 13 Az előzmények részletesebb áttekintését, további bőséges irodalommal lásd: Liszka József : *Magyar néprajzi kutatás Szlovákiában 1918–1938*. Bratislava: Madách, 1990; uő.: *Etnografický výskum maďarskej národnosti v rámci vedecko-výskumnej činnosti regionálnych múzeí južného Slovenska*. In *Vývoj a postavenie maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku po roku 1948*. Košice, 1990. 150–165.; uő.: *Órei a múltnak. Magyar tájházak, vidéki néprajzi gyűjtemények Dél-Szlovákiában*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 1994.; uő.: A szlovákiai magyar múzeumok helyzete. *Magyar Múzeumok*, 3 (1997) 3. szám, 51–54.; uő.: *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely: Osiris–Lilium Aurum, 2002. 52–58, 78–84.
- 14 Danter Izabella: A nemzeti és etnikai kisebbségek kultúrájának tárgyi emlékei a szlovákiai múzeumok gyűjteményeiben. In Dohányos Róbert–Lelkes Gábor–Tóth Károly (szerk.): *Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2003*. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004. 78–82.
- 15 Kocsis Aranka: Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2 (2000), 2. sz., 177 – 187.
- 16 2002-től Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- 17 Lanstyák István–Menyhárt József: A Gramma Nyelvi Iroda (avagy: Lesz-e az álomból valóság?). *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3 (2001), 3. sz., 189–196.
- 18 A folyóirat hosszú ideig hivatalosan „a szlovákiai magyar tudományos műhelyek folyóirataként” aposztrofálta magát. A jelenlegi alcím, mint „negyedévenként megjelenő tudományos folyóirat”-ot hirdeti, szerkesztőbizottságában viszont minden jelentősebb szlovákiai magyar tudományos műhely képviselője jelen van.

- 19 Vö.: Liszka József: A szlovákiai magyar néprajzi tudományosság publikációs lehetőségei a rendszerváltás után. In Viga Gyula–Holló Szilvia Andrea–Cs. Schwalm Edit (szerk.): *Vándorutak – Múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából*. Budapest: Archaeolinqua, 2003. 603–609.
- 20 Végh László: *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar könyvgyűjteményének bibliográfiája (1918–2000)*. 1–2. kötet. Dunaszerdahely: Liliium Aurum, 2000.; uő.: *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar folyóirat-gyűjteményének katalógusa (1918–2002)*. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2002.

**FEJEZETEK
A CSEHSZLOVÁKIAI
MAGYARSÁG
TÖRTÉNETÉBŐL**

Kalligram

ÚJ
MINDENES
GYŰJTEMÉNY
10. kötet

Társadalomtudományi értekezések

MADÁCH 1993

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA (1990–2005)

- Bagu Balázs–Fakász Mihály–dr. Deák Ferenc: *Tanulmányok az 1848/49-es szabadságharcról Ung, Bereg, Ugoicsa és Máramaros megyében*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1999.
- Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1994.
- Bendász István: *Az 1848-1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*. Ungvár, KMKSZ, 1997.
- Bendász István–Bendász Dániel: *Helytállás és tanúságtétel. A munkácsi görög katolikus egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai*. Ungvár–Budapest, Galéria–Écriture, 1994.
- Bendász István–Koi István: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészsegeinek 1792. évi katalógusa*. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, 1994.
- Bendász István–Udvari István: *A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása*. Nyíregyháza, Vasvári Pál Társaság, 1990.
- S. Benedek András: *Árvíz után, vízár előtt*. Budapest–Beregszász, Minerva Műhely, 2001.
- S. Benedek András: *A tetten érhető történelem*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
- S. Benedek András: *A megmaradás esélyei*. Tanulmányok, esszék, kritikák. Budapest–Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, 1996.
- Beregszászi Anikó–Cserniczkó István–Hires Kornélia–Karmacsi Zoltán–Márku Anita: *A mi szavunk járása. Bevezetés a magyar nyelvhasználatba*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003.
- Beregszászi Anikó–Csernyicskó István: *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár, Poliprint, 2004.
- Beregszászi Anikó–Cserniczkó István–Orosz Ildikó: *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász, KMTF, 2001.
- Botlik József: *Hármas Kereszt alatt*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum Kiadó, 1997.
- Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez*. Ungvár–Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 2000.
- Botlik József: *Gát*. Budapest. Száz magyar falu könyvesháza Kht., 2000.
- Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon...* Budapest–Szeged, Mandátum–Universum, 1991.

- Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
- Csatáry György: *Szabadságharc a végeken. Anno 1848-1849.* Ungvár, KMKSZ, 1999.
- Csatáry György: *A Lehoczky-hagyaték.* Ungvár, KMKSZ, 2001.
- Csatáry György: *A Máramarosi öt koronaváros a Rákóczi-szabadságharc idején 1703-1711.* Ungvár, KMKSZ, 2003.
- Csatáry György: *Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében.* Ungvár, KMKSZ, 2004.
- Csatáry György: *Rákóczi-emlékek és -emlékhelyek Kárpátalján.* Ungvár, KMKSZ, 2002.
- Csatáry György: *Zorja / Hajnal. A Kárpátaljai Tudományos Társaság (1941-1944).* Beregszász–Budapest, Mandátum Kiadó–Hatodik Síp Alapítvány, 1995.
- Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján).* Budapest, OSIRIS Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, 1998.
- Czébely Lajos: *Visk története.* Ungvár, KMKSZ, 2002.
- Dupka György: *Koncepciók perek magyar elítéltejei.* Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
- Dupka György: *Egyetlen bűnünk magyarságunk volt.* Ungvár–Budapest, Patent–Intermix, 1993.
- Dupka György: *Autonómia-törekvések Kárpátalján.* Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2004.
- Dupka György: *Kárpátalja magyarsága. Honismereti kézikönyv.* Budapest, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága–Anyanyelvi Konferencia, 2000.
- Dupka György–Horváth Sándor: *56 Kárpátalján.* Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
- Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán: *Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén.* Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1990.
- Dupka György–Horváth Sándor: *Múltunk s jelenünk. Balogh Edgár nyomában Kárpáton-túl.* Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1987.
- Eperjesi Penckófer János: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében.* Magyar Napló–Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség, Budapest, 2003.
- Fedinec Csilla: *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918-1944.* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2004.
- Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közélet.* Budapest, Teleki László Alapítvány, 2004.
- Gortvay Erzsébet: *Ezer évig nem volt itt semmi?* Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
- Husztai Ilona (szerk.): *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben.* Ungvár, Poliprint, 2004.
- Ivaskovics József–Palkó István–Kohán László: *Kárpátaljai Református Templomok.* Ungvár–Beregszász, Tárogató, 2000.

- Keresztyén Balázs: *Irodalmi barangolások a Kárpátok alján*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
- Keresztyén Balázs: *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon*. Budapest–Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, 2001.
- Keresztyén Balázs: *A Perényiek és báró Perényi Zsigmond élete, emléke Ungvárságban*. Ungvár, KMKSZ, 2000.
- Kobály Ilona: *A Perényi család kézírathagyatéka a Kárpátaljai Honismereti Múzeumban*. Ungvár, KMKSZ, 1999.
- Kobály József: *Sine ira et studio*. Ungvár, KMKSZ, 1998.
- Molnár József–Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász, KMKSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa, 2005.
- Móricz Kálmán: *Nagydobrony*. Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány, 1993.
- Móricz Kálmán: *Kárpátalja sorsfordulói*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 2001.
- P. Punykó Mária (szerk.): *„Hét kereszt alatt felkelek.” Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok*. Budapest–Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, 1997.
- P. Punykó Mária (szerk.): *Madarak voltunk... Kárpátaljai néprajzi írások*. Budapest–Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, 1999.
- P. Punykó Mária: *Reggelt adott az Isten. A szenvedés évei kárpátaljai népi elbeszélésekben*. Debrecen, Gyórfy István Néprajzi Egyesület, 1993.
- P. Punykó Mária (szerk.): *„Szem látta, szív bánta...” Kárpátaljai néprajzi és honismereti tanulmányok*. Budapest–Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, 1996.
- Takács Péter–Udvari István: *A Nagykaposi járás népelete Mária Terézia korában*. Ungvár, KMKSZ, 1998.
- M. Takács Lajos: *Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1945-1948*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1994.
- Zseliczky Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekében 1920–1945*. Budapest, Napvilág Kiadó Kft, 1998.

FONTES HISTORIAE HUNGARORUM

DOKUMENTUMOK AZ ORSZÁGOS KERESZTÉNYSZOCIALISTA PÁRT TÖRTÉNETÉHEZ 1919–1936

ANGYAL BÉLA

LILIUM AURUM

A ROMÁNIAI MAGYAR NYELVŰ TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA (1990–2005)

Bibliográfiai munkák

- Meister Róbert: *A romániai magyar társadalomtudományi irodalom bibliográfiája. Tanulmányok, cikkek 1990-1999.* Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2004.
- Meister Róbert: *A romániai magyar társadalomtudományi irodalom válogatott bibliográfiája. Cikkek, tanulmányok 1946-1989.* Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2002.
- Pozsony Ferenc: *Háromszék néprajzi és honismereti bibliográfiája (1844-2002).* A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője, Kolozsvár, XIII. évfolyam, 1-2. 2003.
- Szilágyi Enikő Hajnalka: *Az Erdélyi Múzeum folyóirat néprajzi írásainak annotált bibliográfiája.* Kriza János Néprajzi Társaság értesítője, XII. évfolyam, 1-2. Kolozsvár, 2002.

Általános társadalomtudományi munkák

- Albert-Lőrinc Enikő (szerk.): *Fekete éden.* A 2000. november 26-án és 2001. november 15-én Kolozsváron megtartott Drogforum című konferenciák előadásai. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2003.
- Albert-Lőrincz Enikő: *Önpusztító lázadás. A drogfogyasztás mint kóros viselkedésminta.* Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2004.
- Bakk Miklós: *Lassú valóság.* Kézdivásárhely, Ambrózia, 2002.
- Bakk Miklós: *Útközben.* Csíkszereda Pro-Print Könyvkiadó, 1999.
- Bárdi Nándor (szerk.): *Források és stratégiák.* Múltunk könyvek. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1999.
- Biró A. Zoltán–Kosztai Csaba János–Mátéffy Mária (szerk.): *Vidékfejlesztés Hargita megyében.* Csíkszereda, Regionális Képzési Központ–Alutus Kiadó, 2004.
- Bodó Barna: *Talpalatnyi régióink.* Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2003.
- Borbély Éva–Czegény Dóra (szerk.): *Változó társadalom.* Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 1999.
- Borbély Éva–Czegény Dóra: *Változó társadalom.* Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 1999.
- Borboly Csaba–Vajda László: *Várakozó reménykedés?* Csíkszereda, Státus Kiadó, 2002.
- Molnár Gusztáv (szerk.): *Transzcendens remény. A Limes-kör dokumentumai 1985-1989.* Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2004.

- Oláh Sándor: *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949-1962)*. Csíkszereda. Pro-Print Könyvkiadó, 2001.
- Pethő Ágnes (szerk.): *Képtávtelkek. Tanulmányok az intermedialitás tárgyköréből*. Sapientia Könyvek 2. Bölcsészettudományi sorozat. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2002.
- Salat Levente: *Etnopolitika a konfliktustól a méltányosságig*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2001.
- Somai József (szerk.): *A tudás mint társadalmi erőforrás*. III. Civil Fórum 2001. Kolozsvár Alapítvány az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért, 2001.
- Szokoly Elek (szerk.): *A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben*. Székelyföld Konferencia 2001. Csíkszereda, Székelyföld 2000 Munkacsoport, 2002.
- Tánczos Vilmos–Tökés Gyöngyvér: *Tizenkét év*. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2002.
- Veress Károly: *A nemzedékváltás szerepe a kultúrában*. Kolozsvár, Pro Philosophia–Polis, 1999.
- Vincze Mária: *Vidéki helyzetelemzés. Kászoni esettanulmány*. Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2002.

Politológia, Jog

- Balázs Sándor: *A politika peremén*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2004.
- Biró Béla: *Kossuth paradoxon*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2000.
- Demény Péter: *A menyét lábnyoma*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2003.
- Fábián Ernő: *Egy polgártárs a kuckóból*. Sepsiszentgyörgy, Kaláka könyvek, 1997.
- Fábián Gyula–Ötvös Patrícia: *Kisebbségi jog I-II*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2003.
- Garda Dezső: *„Magyar Jövők”*. Sepsiszentgyörgy, T3 Info Kiadó, 2000.
- Garda Dezső: *A falutörvénytől a közbirtokosságig*. Csíkszereda, Status Kiadó, 1998.
- Hermann Gusztáv Mihály (szerk.): *A többség kisebbsége*. Múltunk könyvek. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1999.
- Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet RT., 1944.
- Salat Levente: *Filippika az idő ellen*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 1996.
- Sarány István–Szabó Katalin: *Megyecsínálók*. Csíkszereda, Status Könyvkiadó, 2002.
- Varga Attila: *Alkotmányjogi és államszervezési alapismeretek*. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2004.

Szociológia, demográfia, statisztika

- Albert Ferenc et. al: *Peremlét és megmaradás*. Temesvár, 1997.
- Balázs Sándor: *Meddő próbálkozások*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2002.
- Bodó Julianna (szerk.): *Székelyföldi Mozaik. Térségi szociológiai tanulmányok*. Csíkszereda, KAM–Pro-Print Könyvkiadó, 2004.

- Csedő Krisztina–Ercsei Kálmán–Geambasu Réka–Pásztor Gyöngyi: *A rurális bevándorlók. Az elsőgenerációs kolozsvári városlakók társadalma*. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2004.
- Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó–RMDSZ ügyvezető elnöksége, 2004.
- Roth Endre: *Szociológia. Egy áttekintés*. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2004.
- Sorbán Angella (szerk.): *Szociológiai tanulmányok erdélyi fiatalokról*. Sapientia Könyvek 11., Társadalomtudományi sorozat. Kolozsvár–Budapest. Scientia Kiadó–Akadémiai Kiadó, 2003.
- Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I-V. Népszámlálási adatok 1850-1992 között*. Budapest–Csíkszereda, Teleki László Alapítvány–Pro-Print Könyvkiadó, 1998.
- Veres Valér: *Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban*. Kolozsvár–Budapest. Limes - Új Mandátum, 2000.

Néprajz, Kulturális antropológia

- Albert Ernő: *Rigó és madár*. Sepsiszentgyörgy, Bon Ami Kiadó, 1995.
- Balázs Lajos: *Az én első tisztességes napom*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1994.
- Balázs Lajos: *Menj ki én lelkem a testből... Elmúlás és temetkezés Csíkszeredában*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1995.
- Balázs Lajos: *Szeretet fogott el a gyermek iránt*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 1999.
- Barabás László: *Forog az esztendő kereke. Sóvidéki népszokások*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó–Custos Kiadó, 1998.
- Bíró A. Zoltán et. al.: *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön*. Csíkszereda, KAM–Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, 2002.
- Bíró A. Zoltán: *Hétköznapi humorvilág*. Csíkszereda, KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, 1997.
- Bíró A. Zoltán: *Stratégiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1998.
- Bodó Julianna–Oláh Sándor (szerk.): *Elementünk? Székelyföldi életutak*. Csíkszereda, KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, 1996.
- Bodó Julianna–Oláh Sándor (szerk.): *Így élünk – Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön*. Csíkszereda, KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, 1997.
- Bodó Julianna (szerk.): *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön*. Csíkszereda, KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, 1996.
- Bodó Julianna (szerk.): *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról*. Csíkszereda KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, 1998.

- Bodó Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Csíkszereda, KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002.
- Bodó Julianna: „Így kollektivizáltak minket...” *Kulturális antropológiai elemzés két székelyföldi településről*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2004.
- Gábor Csilla–Selyem Zsuzsa (szerk.): *Kegyesség, kultusz, távolítás. Irodalomtudományi tanulmányok*. Sapientia Könyvek 12. Bölcsészettudományi sorozat. Kolozsvár Scientia Kiadó, 2002.
- Gábor Csilla: *Religió és retorika*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2004.
- Gagyí József (szerk.): *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról*. Csíkszereda, KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, 1996.
- Gagyí József (szerk.): *Ismerős terepen*. Csíkszereda, KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, 1999.
- Gagyí József: *Jelek égen és földön. Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön*. Csíkszereda, KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, 1998.
- Gál Irma: *Gyergyóalfalvi fejtős szedettvesztés és keresztzemes minták 1965–1995*. Csíkszereda, Pallas-Akademia Kiadó, 1997.
- Gub Jenő: *Természetismeret és néphagyomány a székely Sóvidéken*. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 2003.
- Haáz Ferenc Rezső: *Udvarhelyi tanulmányok*. Múzeumi Füzetek 10. sz. Székelyudvarhely, Haáz Rezső Kulturális Egyesület, 1994.
- Hajdú-Farkas Zoltán: „Erdély a legkülönb nő volt...” Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 1995.
- Keszeg Vilmos: *Homo narrans*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2002.
- Keszeg Vilmos: *Jóslások a mezőségen. Etnomantikai elemzés*. Sepsiszentgyörgy, Bon Ami Kiadó, 1997.
- Keszeg Vilmos: *Mezőségi hiedelmek*. Marosvásárhely, Mentor Könyvkiadó, 1999.
- Kinda István–Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2005.
- Madar Ilona: *A sóvidék földművelése*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2003.
- Nagy Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2000.
- Nagy Olga: *Barangolásaim varázslatos tájban*. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat, 1994.
- Nagy Olga: *Változó népi kultúra*. Bukarest–Kolozsvár Kriterion Könyvkiadó, 2000.
- Oláh Sándor: *Falusi látletelek (1991-2003)*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2004.
- Papp Kincses Emese et al.: *Székelyföld 2000. A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben*. Csíkszereda, Székelyföld 2000 Munkacsoport, 2000.
- Pozsony Ferenc: *Az erdélyi szászok jeles napi szokásai*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1997.

- Szász Margit: *Székely életmód és népművészet*. Székelyudvarhely, Infopress Rt., 2003.
- Tánczos Vilmos: *Keletnek megnyílt kapuja*. Ariadne Könyvek. Kolozsvár, KOM-PRESS, Korunk Baráti Társaság, 1996.
- Túros Endre (szerk.): *Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról*. Csíkszereda, KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, 1995.
- Zsigmond Győző: *Orbán Balázs idejében és ma*. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 2001.
- Zsigmond József–Palkó Attila: *Magyaró néphagyományairól*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 1996.

Irodalomtudomány

- Berszán István: *Útkereső*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2001.
- Boka László: *A befogadás rétegei*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2004.
- Borcsa János: *Szövegziggettenger*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 1997.
- Egyed Emese: *Olvasó nappal, író este*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2000.
- Láng Gusztáv: *Kivándorló irodalom*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 1998.
- Orbán Gyöngyi: *Háttérelmzések*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2000.
- Ungvári Zrínyi Ildikó: *Látványolvasás*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2004.

Nyelvészet

- Brauch Magda: *Magyarról magyarra*. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat Kiadó, 2001.
- Bura László: *Éltetőnk, mindennapi anyanyelvünk. Nyelvművelő írások*. Csíkszereda, Státus Kiadó, 2001.
- Murádin László: *Egyházi településnevek Erdélyben*. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat Kiadó, 2000.
- Murádin László: *A hely, ahol élünk. Barangolások Erdély helynevei között*. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat Kiadó, 1997.
- Murádin László: *Anyanyelvünk ősvényein. Nyelvművelő írások*. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat Kiadó, 1996.
- Murvai Olga: *Morfológia*. Bukarest, Egyetemi Nyomda, 1997.
- Péntek János: *A nyelv ritkuló légköre. Szociolingvisztikai dolgozatok*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2001.
- Péntek János (szerk.): *Szöveg és stílus*. Kolozsvár, 1997.
- Ráduly János: *Rovásíró őseink (Adalékok rovásírásunk ismeretéhez)*. Korond, Firtos Művelődési Egylet, 1995.
- Szabó Zoltán (szerk.): *Tanulmányok nyelvről, irodalomról*. Kolozsvár, UBB Facultatea de Litere, 1992.
- Szilágyi Sándor, N.: *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Kolozsvár, Erdélyi Tankönyvtanács, 1996.
- Vígh Károly: *Marosvásárhelyi helynevek és földrajzi közszavak*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 1996.

Zsemlyei János: *A mai magyar nyelv szókészlete és szótárai*. Kolozsvár, Erdélyi Tankönyvtanács, 1996.

Filozófia

Egyed Péter: *Szabadság és szubjektivitás*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2003.

Veress Károly: *Filozófiai szemiotika*. Kolozsvár, Stúdium Kiadó, 1999.

Veress Károly: *Paradox (tudat)állapotok*. Ariadne könyvek. Kolozsvár, Komp-Press–Korunk Baráti Társaság, 1996.

Tonk Márton–Veress Károly (szerk.): *Értelmezés és alkalmazás. Hermeneutikai és alkalmazott filozófiai vizsgálódások*. Sapientia Könyvek 1. Bölcsészettudományi sorozat. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2002.

Helytörténet, művelődéstörténet

Andrási Benedek: *Alsósófalva–monográfia*. Székelyudvarhely, Typoker-Exim, 2003.

Ábrám Zoltán: *Szentegyháza*. [h. n.], Juventus Kiadó, 1998.

Balázs Lajos: *Csíkszentdomokos*. Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 1994.

Bálint Rozália: *Ülke–Falumonográfia*. Székelyudvarhely, Pro Ulcani Alapítvány, 2000.

Barabási László: *Balánbánya története*. Csíkszereda, 1996.

Coroi Artur: *Altorja*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Kiadó, 2000.

Cseri Zoltán–József Álmos: *Sepsiszentgyörgy képes története*. Sepsiszentgyörgy, Médium Kiadó, 1999.

Deák Ferenc: *Zetelaka*. Székelyudvarhely, 2000.

Fekete Árpád–Józsa András–Szőke András–Zepeczaner Jenő: *Szováta 1578–1989*. Múzeumi Füzetek 15. Székelyudvarhely, Haáz Rezső Kulturális Egyesület, 1998.

Garda Dezső: *Gyergyószentmiklós monográfiája*. Csíkszereda, Státus Kiadó, 2001.

Kardalus János: *Bögöz monográfiája*. Sepsiszentgyörgy, Preserved Kiadó, 2001.

Kardalus János: *Népélet a Kis-Homoród mentén*. Szentegyháza, 1998.

K. Kovács András: *Korondi Sokadalom*. Csíkszereda, Pallas Akadémia Könyvkiadó, 2002.

Kozta Nagy István: *Csíkszereda*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1995.

Magyar András: *Gyergyóalfalu a történelem sodrában*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Kiadó, 1997.

Palkó Attila–Zsigmond József: *Magyaró hétköznapijai*. Marosvásárhely, Mentor Könyvkiadó, 1998.

Pál-Antal Sándor–Ördögh Imre–Balázs Dénes–Miklós Márton: *Csíkmadaras. Egy felcsíki falu hét évszázada*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 1996.

Pál Antal Sándor: *Karcfalva múltjából*. Csíkszereda, Alutus Kiadó, 2001.

Piroska József: *Küsmöd évszázadai*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2002.

Simó Márton: *Kétszázéves az atyhai templom*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1999.

Szentannai Mózes: *Nyikómente az ezredvégen*. Székelyudvarhely, 1999.

Székely Zoltán: *Hosszútövis falvai*. Székelyudvarhely, Pandion Kiadó, 1999.

Szócs Mária: *Csíkvacsárcsi–Faluleírás*. Csíkszereda, Exodus, 2004.
Zsigmond Győző: *Harasztos*. Székelyudvarhely, Médium Kiadó, 2000.

Műemlékvédelem

Biró Gábor: *Középkori Templomok*. Marosvásárhely, Impress Kiadó, 1998.
Gyöngyössy János: *Székely templomerődök*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1999.
Keresztes Gyula: *Maros megyei kastélyok és udvarházak*. Marosvásárhely, Impress Kiadó, 1995.
Tüdős S. Kinga: *Háromszéki templomvárak*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2002.

Történettudomány

Böszödi György: *Székely századok*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2002.
Dimény Attila–Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Népi kultúra, társadalom Háromszéken*. Kriza Könyvek. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2003.
Egyed Ákos–Magyar András: *A székelység története a 17-19. sz.-ban*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Kiadó, 2001.
Földi István: *Századelő az udvartereken*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2004.
György Attila (szerk.): *Csíki Székely Krónika*. Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2000.
György Béla (összeáll.): *Iratok a romániai országos magyar párt történetéhez 1. A vezető testületek jegyzőkönyvei*. Csíkszereda–Kolozsvár, Pro-Print Könyvkiadó–Erdélyi Múzeum Egyesület, 2003.
Imreh István–Pataki József: *Kászonszéki krónika 1650-1750*. Budapest–Bukarest, Európa–Kriterion, 1992.
Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Álló és mozgóképek. Vázlat az erdélyi főnemességről*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2004.
Pál Judit - Fleisz János (szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Múltunk könyvek. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2001.
Pál Judit–Fleisz János (szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Csíkszereda Pro-Print Könyvkiadó, 2002.
Pál-Antal Sándor (közli): *1848-1849 Marosszék*. Múzeumi Füzetek 19. Marosszék és Marosvásárhely az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc idején. Székelyudvarhely, Haáz Rezső Alapítvány, 2001.
Szentirmai Mózes: *Nyikómente az ezredvégén*. Székelyudvarhely, Infopress, 1999.
Tüdős S. Kinga: *Székely főnemesi életmód a XVII.sz. alkonyán*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1998.
Vámszer Géza: *Csík vármegye településtörténete*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Kiadó, 2000.
Vincze Gábor: *Történeti kényszerpályák–kisebbségi reálpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944-1989*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2003.

Vallástudomány

Madar Ilona: *A Sóvidék vallásosságáról*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 1998.

Vetési László: *Juhaimnak maradéka*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2001.

Virt István: *Elszakasztottad a testemtől én lelkemet*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2001.

Periodikák

Átmenetek/Antropológiai Műhely

Erdélyi Múzeum

Erdélyi Társadalom

Erdélyi Pszichológiai Szemle

Korunk

Közoktatás

Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve (sorozat)

Magyar Kisebbség

Módszertani Közlemény

Múzeumi Füzetek

Nyelv és Irodalomtudományi Közlemény

Rodosz Tanulmányok

Székely Nemzeti Múzeum, Csíki Székely Múzeum évkönyve (sorozat)

WEB

MAGYAROK SZLOVÁKIÁBAN (1989–2004)

**Összefoglaló jelentés
A rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig**

I. kötet

Szerkesztette
Fazekas József
Hunčík Péter

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Lilium Aurum Könyvkiadó
Somorja–Dunaszerdahely, 2004

Fórum

Társadalomtudományi Szemle

A tartalomból:

Tóth Endre

A csehszlovák diplomácia és Habsburg Károly első restaurációs kísérlete (1. rész)

Gaucsik István

Gazdasági szervezetépítés és érdekvédelem (1. rész)

Petheő Attila

Az 1849. augusztus 3-i komáromi kitörés története

Juraj Marušiak

A magyar kisebbség a normalizációs évek... (2. rész)

Lampl Zsuzsanna

A dél-szlovákiai magyar és szlovák fiatalok vallássossága

ifj. Hulkó Gábor

A szabadon gyakorolható, bejelentésköteles tevékenységek

Lanstyák István

A kódváltásról – nyelvtani szempontból

Évforduló

Varagya Szilvia

Közlemények

L. Juhász Ilona
Rabec István

Reflexió

Mészáros András

Műhely

Dokumentumok

Könyvek

2005

2

A VAJDASÁGI MAGYAR NYELVŰ TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA (1990–2005)

- Bányai János: *Mit viszünk magunkkal?* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2000.
- Bela Duranci: *Petrik Pál.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2004.
- Barácius Zoltán: *Megkésett rekviem. A megszüntetett vajdasági magyar színházak története (Zrenjanin, Zombor, Tompolya).* Szabadka, Életjel, 1996.
- Beszédes Valéria: *Emberek és otthonok. Néprajzi tanulmányok.* Szabadka, Életjel, 1994.
- Beszédes Valéria: *Örökség. Kis magyar bácskai néprajz.* Szabadka, Életjel, 1995
- Beszédes Valéria: *Örökség II. Kis magyar bácskai néprajz.* Szabadka, Életjel, 1998.
- Biacsi Antal: *Kis délvidéki demográfia.* Szabadka, MTT–Szabadkai Szabadegyetem, 1994.
- Bodor Anna: *Vajdasági magyar népdalok II.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2000.
- Bodor Anikó: *Vajdasági magyar népdalok III.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003.
- Bori Imre: *Ember, táj, történelem.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2001.
- Bori Imre: *Ezredéve itt.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2004.
- Bori Imre: *Identitáskeresésben.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2000.
- Bosnyák István (szerk.): *A honfoglalástól Mohácsig. Millenniumi visszapillantás a délvidéki magyar kultúra első félezredére.* Újvidék, JMMT, 2002.
- Bosnyák István (szerk.): *Délvidék, negyvennyolc. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc a mai Vajdaság területén.* Újvidék, JMMT, 2000.
- Bosnyák István (szerk.): *Honosságunk első félezer éve. Magyarok Dél-Magyarországon, 896-1526.* Újvidék, JMMT, 1997.
- Bosnyák István (szerk.): *Nagy mesélőnk ébresztése. Majtényi Mihály centenáriuma.* Újvidék, JMMT, 2001.
- Bosnyák István: *„Lehetetlen” kapcsolatok „lehetetlen” időkben. Komparatistikai tanulmányok.* Újvidék, JMMT, 1992.
- Bosnyák István: *Becskereki Szabó György.* Újvidék, JMMT, 1996.
- Bozóki Antal: *Az új Európa építése.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2004.
- Burány Béla: *A juhászok így élnek, úgy élnek I.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2004.
- Burány Béla: *A juhászok így élnek, úgy élnek II.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2005.
- Burány Béla: *Ünnepek, szokások, babonák I.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2000.
- Burány Béla: *Ünnepek, szokások, babonák II.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2001.
- Csáky S. Piroska: *Forum – bibliográfia.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2000.
- Csányi Erzsébet: *Világirodalmi kontúr.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2000.
- Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1988. évi bibliográfiája.* Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete–Forum Könyvkiadó, 1993.

- Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1989. évi bibliográfiája*. Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete–Forum Könyvkiadó, 1993.
- Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1990. évi bibliográfiája*. Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete–Forum Könyvkiadó, 1994.
- Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1991. évi bibliográfiája*. Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete–Forum Könyvkiadó, 1995.
- Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1992. évi bibliográfiája*. Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete–Forum Könyvkiadó, 1996.
- Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1993. évi bibliográfiája*. Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete–Forum Könyvkiadó, 1997.
- Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1994. évi bibliográfiája*. Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete–Forum Könyvkiadó, 1998.
- Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1995. évi bibliográfiája*. Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete–Forum Könyvkiadó, 1999.
- Ispánovics Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1996-97. évi bibliográfiája*. Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete–Forum Könyvkiadó, 2001.
- Dobos János (szerk.): *Kanizsa monográfiája I.* Kanizsa, CNESA, 1995.
- Dudás Ödön: *Szabadka város története*. Szabadka, Életjel, 1991.
- Faragó Kornélia: *Térrányok, távolságok*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2001.
- Gajdos Tibor: *Szabadka képzőművészete. Történeti áttekintés a kezdetektől 1973-ig*. Szabadka, Életjel, 1995.
- Gallusz László: *Az élet poklában: Bácskaiak vallomása az oroszországi hadifogságról*. Újvidék, JMMT, 1997.
- Gerold László: *Jumil. Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon, 1918-2000*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2001.
- Gulyás Gizella: *Kortárs vajdasági magyar művészek lexikona*. Újvidék, Atlantis, 2003.
- Györe Géza: *Fehér Ferenc-bibliográfia. I.* Újvidék, JMMT, 1991.
- Harkai Imre: *Topolya mezőváros tanyarendszere*. Kanizsa, CNESA, 1998.
- Harkai Vass Éva: *A művészregény a 20. századi magyar irodalomban*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2001.
- Harkai Vass Éva: *Rétegek és korosztályok*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2005.
- Hornják Árpád: *Magyar-jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918-27*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2004.
- Hózsa Éva: *A novella új neve*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003.
- Ispánovics Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1998-99. évi bibliográfia*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2005.

- Jung Károly: *A pannóniai énektől a Mária-lányokig*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2001.
- Káich Katalin: *A becskerekeli magyar színháztörténelme és repertoárja*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2002.
- Káich Katalin: *A nagybecskerekeli magyar színháztörténelme II*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003.
- Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz I*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2002.
- Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz II*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003.
- Katona Edit: *Nyelvművelés kisebbségben. Tanulmányok a délvidéki magyar nyelvhasználatról*. Újvidék, JMMT, 2003.
- Spira György: *Hrabovszky altábornagy tévelygései Péterváradtól Alamóciig*. Újvidék, JMMT, 2001.
- Kis Margita: *A Magyar Biblia hőskora. A szerémi tragédiától a vizsolyi diadalig*. Újvidék, JMMT, 1999.
- Lábadi Károly: *Meg vagyok én búval rakva. Ács Gedeon élete és feljegyzései a XIX. századi drávaszögi népeletről*. Újvidék, JMMT, 1992.
- Lalia Gábor: *Gazdaságtörténeti pillanatképek Észak-Bácskából. Adalékok Bácska mezőgazdaságának történetéhez*. Szabadka, Életjel, 2001.
- Markovics–Majtényi András: *Kisebbségjog a Vajdaságban: a nemzetiségi jogok törvényes rendezésének hagyománya és gyakorlata a Monarchiától napjainkig*. Újvidék, JMMT, 2000.
- Mojzes Antal: *Bajmok művelődési krónikája I. és II.* Újvidék, JMMT, 1992, 1993.
- Nagy Sívó Z.: *A főváros árnyékában*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003.
- Németh Ferenc.: *Úri világ Torontálban*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003.
- Németh Ferenc: *A bánáti fényképészet története*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2002.
- Németh Ferenc: *A nagybecskerekeli sajtó története*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2004.
- Németh Ferenc: *Streitmann Antal*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2000.
- Németh István: *Ima tündérlakért*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2000.
- Ózer Ágnes: *Élet és történelem*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2002.
- Pataky András: *Baranya titkokat rejtegető földrajzi nevei*. Újvidék, JMMT, 1992.
- Pekár Tibor: *Szabadka zenei élete. 1900-1918. Adalékok a város zenei múltjának történetéhez*. Szabadka, Életjel, 2002.
- Penavin Olga: *A jugoszláviai Bánát magyar nyelvjárási atlasza*. Kanizsa, CNESA, 1995.
- Penavin Olga: *Bácskai és bánáti (népi) növénynevek*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2002.
- Pohárkócs Elvira: *A jugoszláviai magyar irodalom 1986. évi bibliográfiája*. Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete–Forum Könyvkiadó, 1992.
- Pohárkócs Elvira: *A jugoszláviai magyar irodalom 1987. évi bibliográfiája*. Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1990.
- Ribár Béla (szerk.): *A magyar államiség ezer éve*. Újvidék, Atlantis, 2000.
- Ribár Béla (szerk.): *A Nagy Fejedelem szabadságharca*. Újvidék, Atlantis, 2003.

- Ribár Béla (szerk.): *A társadalomtudományok jugoszláviai magyar művelői*. Újvidék, Atlantis, 2000.
- Ribár Béla (szerk.): *Deák Ferenc a „haza bölcse.”* Újvidék, Atlantis, 2004.
- Ribár Béla (szerk.): *Délvidéki/vajdasági magyar helységnevek*. Újvidék, Atlantis, 2000.
- Ribár Béla (szerk.): *Rémuralom a Délvidéken*. Újvidék, Atlantis, 2004.
- Silling István: *Tegnap és ma. Adalékok Nyugat-Bácska néprajzához*. Újvidék, JMMT, 1998.
- Silling István: *Templomok, szentek, imádságok. Tanulmányok a vajdasági népi vallásosság tárgyköréből*. Újvidék, JMMT, 1994.
- Silling István: *Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2003.
- Silling István: *Vallási néphagyomány*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2002.
- Szöllőssy Vágó László: *Petőfi a déli végeken*. Szabadka, MTT, 1994.
- Thomka Beáta: *Prózatörténeti vázlatok. Vajdasági regények, novellák a két háború között*. Újvidék, JMMT, 1992.
- Tóth Lajos: *Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig*. Szabadka, MTT–Szabadkai Szabadegyetem, 1994.
- Tripolsky Géza: *«Nem bánom, hogy juhásznak születtem»*. A Tisza-vidék néprajzához és folklórához. Újvidék, JMMT, 1992.
- Tripolsky Géza: *Munkák, ünnepek, népszokások. A Tisza-vidék néprajzához és folklórához*. Újvidék, JMMT, 1993.
- Utasi Csaba: *Csak emberek*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2000.
- Utasi Csaba: *Mindentől messze*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2002.
- Valkay Zoltán: *Zenta építészete*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2002.
- Virág Gábor: *Kishegyes. Helytörténeti tanulmányok és dokumentumok*. Újvidék, JMMT, 2002.

BODNÁR MÓNICA

**Etnikai és felekezeti viszonyok
a Felső-Bódva völgyében
a 20. században**

Fórum
Társadalomtudományi
Intézet
Etnológiai
Központ

Liszka József

A SZLOVÁKIAI MAGYAROK NÉPRAJZA

OSIRIS

A HORVÁTORSZÁGI MAGYAR NYELVŰ TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA (1990–2005)

- Arday Lajos (szerk.): *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből (tanulmányok)*. Budapest, Közép-Európa Intézet Teleki László Alapítvány, 1994.
- Baranyai Júlia: *Vízbe vesző nyomokon*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2004.
- Bernics Ferenc: *A Julián akció*. Pécs, Pannónia Könyvek, 1994.
- Dunai N. János: *Drávaszögi krónika. A Kettős család*. Pécs, Pannónia Könyvek, 1997.
- Dunai N. János: *Szülőföldem, a Drávaszög*. Zágráb, Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság–Magyar Egyesületek Szövetsége, 1999.
- Damjanov, Jadranka (szerk.): *Évszázados irodalmi és képzőművészeti kapcsolatok. Hrvatska/Madžarska/Europa. Stoljetne knjizevne i likovno-umjetničke veze*. Zágráb, Društvo hrvatskih književnika–Horvát Irodalmárok Társasága, 1995.
- Damjanov, Jadranka (szerk.): *Évszázados képzőművészeti kapcsolatok. Hrvatska/Madžarska/Europa. Stoljetne likovno-umjetničke veze*. Zágráb, Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj–Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, 2000.
- Katona Imre: *Lábánál holdvilág, fejénél napsugár... Drávaszögi és szlavóniai magyar folklór (Tanulmányok, esszék)*. Eszék, HunCro, 1996.
- Katona Imre: *Szépen szóló madárka. Népdalaink szöveges üzenete*. Budapest, Masszi Kiadó, 2002.
- Katona Imre: *Tisza szélén, Duna hosszán*. Budapest, Masszi Kiadó, 2004.
- Katona Imre–Lábadai Károly: *Egy szép dologrul én emlékezem. Csöbrös István kopácsi énekeskönyve*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1993.
- Kelemen Dávid (összeáll.): *Szentlászló*. Eszék, HMDK, 1997.
- Kell József (összeáll.): *Kórógy*. Zágráb, HMDK, 1994.
- Lábadai Károly: *Meg vagyok én búval rakva. Ács Gedeon élete és feljegyzései a XIX. századi drávaszögi népeletről*. Újvidék, JMMT– Forum Könyvkiadó, 1992.
- Lábadai Károly: *Oskolák a régi Drávaszögben*. Pécs, Pécsi Tudománytár I. Pannónia Könyvek. 1993.
- Lábadai Károly: *Kopács, a víz melletti falu*. Eszék–Budapest, HMDK, 1994.
- Lábadai Károly: *Istennek hajlékai a Drávaszögben*. Budapest, A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai 5., 1994.
- Lábadai Károly: *Drávaszög Ábécé*. Eszék–Budapest, HunCro, 1996.

- Lábadi Károly: *Istennek népei a Drávaszögben*. Kopács, HunCro–HMRKE, 2000.
- Lábadi Károly: *Laskó*. Budapest, Száz magyar falu könyvesháza, 2002.
- Lábadi Károly: *Szétszóratásban. A drávaszögi magyarság sorsüldözöttsége a háborúban 1991-1998*. Budapest–Zágráb, Timp–MESZ, 2004.
- Lábadiné Kedves Klára: *Gyngyet-gyöngyöt asszonyának. Drávaszögi (alfalusi) népi mondókák és gyermekjátékok*. Eszék, HMSZ, 1989.
- Lábadiné Kedves Klára: *Játékos gyermekélet a Drávaszögben és a Dráva mentén*. Budapest, Játékiskola II. Budapesti Művelődési Központ, 1995.
- Lábadiné Kedves Klára: *Napfény volt a ringatója*. Kopács, HMRKE, 2000.
- Pataky András: *Rettegő türelem. Szabálytalan napló a 20. század utolsó évtizedéből*. Siklós, [k.n.], 1997.

A SZLOVÉNIAI MAGYAR NYELVŰ TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA 1990–2005

- Bence Lajos: *Identitás és entitás*. Lendva, MNMI, 2005.
- Bence Lajos: *Írott szóval a megmaradásért*. Győr, Hazánk Könyvkiadó, 1994.
- Bokor József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*. Maribor, Magyar Nyelv és Irodalom Intézet, 1999.
- Bokor József–Guttman Miklós: *A muravidéki magyarság anyanyelvéért*. Szombathely–Maribor, Berzsényi Dániel Főiskola–Maribori Egyetem Magyar Intézete, 1994.
- Borbás György: *Zala György 1858–1937*. Lendvai füzetek 15., Lendva, MNMI, 1996.
- Gaspar Mirjana–Lázár Beáta: *A lendvai zsidóság*. Pince, Lindplast, 1997.
- Göncz László (szerk.): *A Mura mente és a trianoni békeszerződés*. Lendvai füzetek 17., Lendva, MNMI, 1996.
- Göncz László (szerk.): *Hodos és Kapronak története*. Lendva, MNMI, 2005.
- Göncz László (szerk.): *Lendava–Lendva*. Lendvai füzetek, Lendva, MNMI, 1996.
- Göncz László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*. Lendva, MNMI, 2001.
- Göncz László: *Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig*. Lendva, MNMI, 1996.
- Halász Albert: *Az alsólendvai sajtó és a néprajz 1889–1919*. Lendva–Budapest, MNMI–Hunga-print, 1994.
- Halász Albert: *Jeles napok, népi ünnepek a Muravidéken*. Lendva, MNMI, 1999.
- Horváth Ferenc: *A lendvai labdarúgás 100 éve*. Lendvai füzetek 18., Lendva, MNMI, 2004.
- Kaszás József: *A szlovéniai Lendva környékének helynevei*. Budapest–Lendva, ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége–MNMI, 1995.
- Kerecsényi Edit: *Távol a hazától*. Lendva, MNMI, 1994.
- Kovács Attila: *Földreform és kolonizáció a Lendvidéken a két világháború között*. Lendva, MNMI, 2004.
- Mészáros Klára: *Dobronoki György*. Lendva, MNMI, 2004.
- Mód László–Simon András: *A hajtástól az újborig*. Lendva, MNMI, 2002.
- Simonka Tanja (szerk.): *Az alsólendvai polgárosodás korszaka 1867-1945*. Lendva, Galéria-Múzeum Intézet, 2003.
- Szabó Mária: *Magyar nyelvi régiségek Lendva vidékéről*. Lendva, MNMI, 2002.
- Szabó Mária: *Régi magyar lakodalmas szokások és köszöntők a lendvidéki falvakból*. Lendva, MNMI, 1996.
- Varga József: *Muravidéki személynevek*. Lendva, MNMI, 2003.
- Varga József: *Nyelvhasználat, névdivat*. Lendva, MNMI, 1999.

Varga Sándor: *A dobronaki plébánia történetéből*. Lendva, MNMI, 1997.

Varga Sándor: *A Lendva-hegyi bortermelés*. Győr, Hazánk Könyvkiadó, 1993.

Varga Sándor: *A lendvai plébániatemplom történetéből*. Győr, Hazánk Könyvkiadó, 1992.

Zsiga Tibor: *Muravidéktől Trianonig*. Lendva, MNMI, 1996.

A SZLOVÁKIAI MAGYAR NYELVŰ TUDOMÁNYOS KÖNYVKIADÁS VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA (1990–2005)

Bibliográfiák

- L. Juhász Ilona: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1987–1988)*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 1998. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 1./
- L. Juhász Ilona: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1989–1990)*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 1999. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 2./
- L. Juhász Ilona: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1991–1992)*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2000. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 3./
- L. Juhász Ilona: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1993–1994)*. Galánta, Fórum Intézet, 2000. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 4./
- L. Juhász Ilona: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1995–1998)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2003. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 7./
- L. Juhász Ilona: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1999–2002)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2004. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 8./
- Liszka József: *A szlovákiai Kisalföld válogatott néprajzi bibliográfiája*. Komárno–Komárom, Duna Menti Múzeum Magyar Nemzetiségi Osztály, 1995.
- Nevizánszky Gábor: *Hont megye régészeti irodalma*. Komárno–Komárom, Duna Menti Múzeum Magyar Nemzetiségi Osztály, 1993.
- Nevizánszky Gábor: *A Csallóköz régészeti bibliográfiája*. Komárno–Komárom, Duna Menti Múzeum Magyar Nemzetiségi Osztály, 1995.
- Simon Attila: *A szlovákiai magyarok történetének válogatott bibliográfiája (1990–2002)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2004. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 9./
- Végh László: *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar könyvgyűjteményének bibliográfiája (1918–2000)*. 1–2. kötet. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2000. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 5–6./
- Végh László: *A Bibliotheca Hungarica (cseh)szlovákiai magyar folyóirat-gyűjteményének katalógusa (1918–2002)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2002.

Monográfiák, tanulmánykötetek

Általános társadalomtudományi munkák

- Dohányos Róbert–Lelkes Gábor–Tóth Károly (szerk.): *Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2003*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004.
- Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Összefoglaló jelentés. A rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig. I. kötet*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004.
- Gyurgyík László–Kocsis Aranka (szerk.): *Társadalom–Tudomány. Tanulmányok a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport műhelyéből*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2002. /Mercurius Könyvek/
- B. Kovács István: *Gömörológia. Írások a történelmi Gömör és Kishont vármegye múltjáról és jelenéről*. Pozsony, Madách-Posonium 2003.
- Tóth Károly (szerk.): *Ezredforduló. A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élő közösségek életében c. konferencia előadásai*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2001. /Nostra tempora 3./
- Tököly Gábor: *Ki kicsoda Rozsnyón*. Somorja, Méry Ratio, 1999.

Régészet

- B. Kovács István: *Gömör-Kishont az őskorban I. A méhi istentriász és népe*. Pozsony, Madách-Posonium, 2002.
- Trugly Sándor: *Griffek és oroszlánok népe. A Komárom-hajógyári avar temető*. Pozsony, Kalligram, 1994.

Történettudomány, művelődéstörténet

- Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002. /Nostra tempora 6./
- Angyal Béla: *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez (1919–1936)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004.
- Blaskovics József: *Az újvári ejálet török adóösszeírásai*. Pozsony, Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség, 1993.
- Blaskovics József: *Rimaszombat és vidéke a török hódoltság korában*. Pozsony, Madách–Posonium, 1995.
- Görföl Jenő–Kovács László (szerk.): *Hol sírjaik domborulnak. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a mai Szlovákia területén*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 2003.
- Jobbágy István (szerk.): *Válogatott tanulmányok Szlovákia gazdaságtörténetéhez*. Komárom, Pont Kutatóintézet, 2004.
- B. Kovács István: *Gömörország. Egy tájhaza arcvonásai tényekben, képekben és gondolatokban*. Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2004. (2. bővített és javított kiadás)
- B. Kovács István (szerk.): *Vály-völgy*. Pozsony–Rimaszombat–Felsővály, Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, 1991. /Népismereti Könyvtár 1./

- Novák Veronika (szerk.): *Migráció*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2001. /Nostra tempora 5./
- Novák Veronika (szerk.): *Vágsellye 1002–2002*. Vágsellye, Vágsellye és Vidéke Polgári Társulás, 2002.
- Rákos Péter: *Nemzeti jelleg – a miénk és a másoké. Öncsalások és előítéletek mint történelemformáló tényezők*. Pozsony, Kalligram, 2000.
- Sas Andor: *A szlovákiai zsidók üldözése. 1939–1945*. A szöveget gondozta és szerkesztette Csanda Gábor. Pozsony, Kalligram Kiadó, 1993.
- Sidó Zoltán: *Mérlegen. Czuczor-napok Érsekújvárott*. Érsekújvár, Csemadok Alapszervezet, 1994.
- Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1995. /Mercurius Könyvek/
- Tóth László: *„...miként hajdan az apostolok”. A komáromi színhátság története. I. A kezdetektől 1945-ig*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 1997.
- Tóth László: *Déryné nyomában. A komáromi színhátság története. II. 1945-től napjainkig*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 1998.
- Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2001. /Mercurius Könyvek/
- Zeman László: *Gymnasiologia. Az eperjesi Kollégium és áthagyományozódásai*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003.

Néprajz, európai etnológia

- Ág Tibor: *Felsütött a nap sugára. Kelet-szlovákiai népdalok*. Dunaszerdahely, Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya, 1999. /Gyurcsó István Alapítványi Füzetek 15./
- Ág Tibor: *Csináltassunk hírharangot. Nyitra-vidéki népballadák*. Dunaszerdahely, Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya, 2001. /Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 22./
- Ág Tibor: *Az Aranykert muzsikája. Csallóközi népdalok*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1999. /Csallóközi Kiskönyvtár/
- Bodnár Mónika: *Etnikai és felekezeti viszonyok a Felső-Bódva völgyében...* Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Intézet Etnológiai Központ–Lilium Aurum Kiadó, 2002. /Interethnica 1./
- Csáky Károly: *„Nem halt meg, csak alszik”. A halottkultusz, a halállal és a temetkezéssel kapcsolatos szokások, hiedelmek a Középső-Ipoly mentén*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 1999.
- Csáky Károly: *A Középső-Ipoly menti palócok népi hiedelemvilága. Egy határ menti régió népi hiedelemrendszere*. Dunaszerdahely, NAP Kiadó, 2001.
- Danter Izabella: *Népi gyógyászat a Kisalföld északi részén*. Komárom–Dunaszerdahely, Lilium Aurum–Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, 1994. /Népismereti Könyvtár 5./
- Danter Izabella (szerk.): *Hagyományos gazdálkodás a Kisalföld északi részén. Farkasd, Negyed*. Galánta, Galántai Honismereti Múzeum, 2005.

- Fehérváry Magda (szerk.): *Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében*. Komárom, Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, 1992. /Népismereti Könyvtár 2./
- Gágyor József: *Emléköl. Emlékversek a Galántai járásban*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 1998.
- Gágyor József: *Kislibáim, gyertek haza! Népi mondókák és gyermekjátékok*. Pozsony, Madách–Posonium, 1999.
- Géczi Lajos: *Ungi népmesék és mondák*. Budapest–Bratislava, Akadémiai Kiadó–Madách Kiadó, 1989. /Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 23./
- Géczi Lajos: *Ondava menti népmesék és mondák*. Pozsony, Madách–Posonium, 1994.
- Géczi Lajos: *Ondava menti népköltészet*. Pozsony, Madách–Posonium, 1998.
- Gudmon Ilona–Liszka József: *Népi építkezés az érsekújvári járás területén*. Nové Zámky – Érsekújvár, Honismereti Múzeum, 1992.
- L. Juhász Ilona: *Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Intézet Etnológiai Központ–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002. /Lokális és regionális monográfiák 2./
- Kocsis Aranka: *A vajkai szék nemesei. Hagyatéki leltárak a 17-19. századból*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 1997. /Csallóközi Kiskönyvtár/
- B. Kovács István: *Baracai népköltészet. Tóth Balázsné Csák Margit előadásában*. Pozsony–Budapest, Madách–Akadémiai Kiadó, 1994. /Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 25./
- B. Kovács István (szerk.): *Hervadatlan rózsagyüker. Gömör-Kishont magyar népköltészet*. A gyűjteményt összeállította, a bevezető tanulmányt, a jegyzeteket és a tájzsoló-szedetet készítette B. Kovács István. A zenei anyagot gondozta, a dallamok egy részét lejegyezte és a zenei mutatót készítette Ág Tibor. Dunaszerdahely, Lilium Aurum Kiadó, 1998. /Szlovákiai Magyar Tájak Népköltészet 1./
- Liszka József (szerk.): *Interetnikus kapcsolatok a Kárpát-medence északi részén*. Komárom–Dunaszerdahely, Lilium Aurum Kiadó, 1994. /Acta Museologica 1-2./
- Liszka József (szerk.): *Leléd hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében*. Dunaszerdahely–Komárom, Lilium Aurum Kiadó–Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, 1994. /Népismereti Könyvtár 8./
- Liszka József: *Állítottatott keresztényi buzgósgóbul. Tanulmányok a szlovákiai Kiszal-föld szakrális kisémlékeiről*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum Kiadó, 2000.
- Liszka József: *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely, Osiris–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002.
- Méry Margit: *Szlovákiai magyar parasztviseletek*. Bratislava, Clara Design Studio, 2002.
- Nagy Iván: *Erősíteni szíveket. Balony község népzenei anyaga*. Dunaszerdahely, Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya, 1998. /Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 11./

- Pusko Gábor: *Beje hagyományos gazdálkodása a 20. század első felében.* Tornalja, Kulturális Antropológiai Műhely, 2003. /Beje néprajza 1./
- Szapu Magda: *Életmódvizsgálatok a Vág völgyében. Szímő.* Komárom, Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, 1993.
- Takács András: *Csallóközi néptáncok.* Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2000. /Csallóközi Kiskönyvtár/
- Takács András–Fügedi János: *Gömöri népi táncok.* Pozsony/Bratislava, Madách Kiadó, 1992.
- Viga Gyula (szerk.): *Kisgéres. Hagomány és változás egy bodrogi falu népi kultúrájában.* Dunaszerdahely, Liliium Aurum Kiadó, 2000. /Lokális és regionális monográfiák 1./

Művészettörténet, műemlékvédelem

- Erdélyi Géza: *Gömör vármegye klasszicista építésze.* Gömörszőlős–Hanva–Ózd, k.n., 1996.
- Hushegyi Gábor: *Németh Ilona.* Pozsony, Kalligram, 2001.
- Kovács László–Görföl Jenő: *Középkori templomok a Csallóközben.* Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 2002.
- Tököly Gábor: *Kastélyok, kúriák, udvarházak Gömörben I.* Somorja, Méry Ratio, 2003.

Irodalomtudomány és nyelvészet

- Benyovszky Krisztián: *A jelek szerint. A detektívtörténet és közép-európai emlékenyomai.* Pozsony, Kalligram 2003. /Kortárs Magyar Irodalomtudomány/
- Csanda Gábor (szerk.): *Somorjai disputa (1.). Az élő szlovákiai magyar írásbeliség c. szimpózium előadásai.* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2003.
- Csehy Zoltán: *A szöveg hermaphrodituszi teste. Tanulmányok a humanizmus, az antikvitás és az erotográfia köréből.* Pozsony, Kalligram, 2002. /Kortárs Magyar Irodalomtudomány/
- Fónod Zoltán (főszerk.): *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona (1918–2004).* Pozsony, Madách-Posonium, 2004.
- Gágyor József: *Tallósi szótár. I. kötet A-tól K-ig; II. kötet L-től Zs-ig.* Pozsony, Madách-Posonium, 2003–2004.
- Laczkóné Erdélyi Margit: *A groteszk vizsgálata.* Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 1994.
- Lanstyák István: *A magyar nyelv Szlovákiában.* Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, 2000. /A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX század végén III./
- Cs. Nagy Lajos: *Lexikológiai vizsgálatok Medvesalján.* Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Intézet Etnológiai Központ–Liliium Aurum Kiadó, 2003. /Notitia historico-ethnologica 4./
- H. Nagy Péter (szerk.): *Disputák között. Tanulmányok, esszék, kritikák a kortárs (szlovákiai) magyar irodalomról.* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Liliium Aurum Könyvkiadó, 2004.

Németh Zoltán: *A bevégezhetetlen feladat. Bevezetés a „szlovákiai magyar” irodalom olvasásába.* Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 2005.

Sándor Anna: *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza.* Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2004. /Mercurius Könyvek/

Tözsér Árpád: *A nem létező tárgy tanulmányozása.* Pozsony, Kalligram, 1999.

Zalabai Zsigmond: *Verstörténés. A szlovákiai magyar líra újabb nemzedékei 1970–1988. Folyamatrajzok, pályaképek, portrék, adalékok.* Pozsony, Kalligram, 1995.

Zalabai Zsigmond: *Tűnődés a trópusokon.* 3. kiadás. Pozsony, Kalligram, 1997.

Szociológia, demográfia, statisztika, jog

Gyönyör József: *Mi lesz velünk, magyarokkal? Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből 1918-tól napjainkig.* Pozsony/Bratislava, Madách Könyv- és Lapkiadó, 1990.

Gyönyör József: *Terhes örökség. A magyarság létszámának és sorsának alakulása Csehszlovákiában.* Pozsony, Madách–Posonium, 1994.

Gyurgyík László: *Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében.* Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1994. /Mercurius Könyvek/

Gyurgyík László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében.* Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2004. /Mercurius Könyvek/

Lamp Zsuzsa: *Vállalkozások és vállalkozók 1989 után.* Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 1999. /Nostra tempora 2./

T. Sápos Aranka: *A Töketerebes-i járás népességfejlődése a dualizmus korában.* Košice–Kassa, Kassai Polgári Klub, 2003.

Filozófia

Mészáros András: *A felső-magyarországi iskolai filozófia lexikona.* Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2003.

Öllös László: *Emberi jogok – nemzeti jogok. Emberi és polgári jogok-e a nemzeti kisebbségek jogai?* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004. /Nostra tempora 10./

Politológia

Berényi József: *Nyelvországolás. A szlovákiai nyelvtörvény történelmi és társadalmi okai.* Pozsony, Fórum Alapítvány, 1994.

Hamberger Judit: *Szlovákokról és csehekről magyar szemmel. Tanulmányok, elemzések.* Pozsony, Kalligram, 2000.

Petőcz Kálmán: *Választások és felosztások.* Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 1998. /Nostra tempora 1./

Pszichológia

Bordás Sándor: *Lelkünk útvesztői.* Pozsony, Kalligram, 1994.

Bordás Sándor–Hunčík Péter: *FER. Feszültség-előrejelző rendszer.* Dunaszerdahely–Pozsony, Nap Kiadó–Márai Sándor Alapítvány, 1999.

Periodikumok, évkönyvek

Acta Ethnologica Danubiana. Az Etnológiai Központ Évkönyve. Fórum Intézet Etnológiai Központ–Lilium Aurum Kiadó, Komárom–Dunaszerdahely 1999 –

Acta Museologica 1–2. A komáromi Duna Menti Múzeum Magyar Nemzetiségi Osztálya Közleményei. Komárom–Dunaszerdahely, Duna Menti Múzeum–Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság–Lilium Aurum, 1994.

Archívum Sala. Levéltári évkönyv I. Vágsellye. Pozsonyi állami levéltár Vágsellyei Fiókleveltára, 2004.

Castrum Novum – az érsekújvári Járási Honismereti Múzeum Évkönyve. Mind ez ideig öt kötete (1982, 1983, 1986, 1990, 1991) jelent meg.

Fórum Társadalomtudományi Szemle. Negyedévenként megjelenő tudományos folyóirat. Somorja–Dunaszerdahely, 1999–

A Gömör-Kishonti Múzeumegyesület Évkönyve (1995–1997), II. évf., Rimaszombat.

A Gömöri Múzeum Híradója – a rimaszombati Gömöri Múzeum kiadásában 1983–1988 között megjelent tájékoztató füzet.

luxta Danubium – a komáromi Duna Menti Múzeum értesítője. 1979-től jelenik meg, többé-kevésbé rendszertelenül, az 5. füzetől *luxta Danubium* címen.

Múzeumi Híradó – a dunaszerdahelyi Csallóközi Múzeum előbb (1977–1983) negyedévenként, majd (1984-től) évente megjelenő kiadványsorozata.

Pont. Társadalomtudományi folyóirat. Kiadja, Pont Kutatóintézet, Komárom. 2004–

Studia Galanthsia – a galántai Honismereti Múzeum évkönyve. Megjelenik 1986-tól, mint *Spravodaj múzea* – *Múzeumi Közlemények*, 1992-től *Studia Galanthsia* címen.

MISCELLANEA BIBLIOTHECAE HUNGARICAE

**SZLOVÁKIAI
MAGYAR
NÉPRAJZI
BIBLIOGRÁFIA
(1995–1998)**

L. JUHÁSZ ILONA

LILIUM AURUM

A KÖTET SZERZŐI

- SOÓS KÁLMÁN, Kárpátaljai Magyar tanárképző Főiskola, Beregszász, Ukrajna
- BIRÓ A. ZOLTÁN, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja Csikszereda, Románia
- GÁBRITY MOLNÁR IRÉN, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, Szerbia és Montenegró
- LÁBADI KÁROLY, Szent István Egyetem, Gödöllő, Magyarország
- GÖNCZ LÁSZLÓ, Magyar Nemzeti Művelődési Intézet, Lendva, Horvátország
- LISZKA JÓZSEF, Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom, Szlovákia

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
P. O. Box 52
931 01 Šamorín
WEB: www.foruminst.sk
E-mail: forum@foruminst.sk

Simon Attila szerk.
A határon túli magyar tudományos könyvkiadás az elmúlt 15 évben
NOSTRA TEMPORA, 12.
Első kiadás
Felelős kiadó: Tóth Károly
Sorozatszerkesztő: Tóth Károly
Borítóterv: Matús Gábor
Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár
Nyomta: Expresprint s.r.o., Partizánske
Kiadta: Lilium Aurum Könyvkiadó,
Dunaszerdahely, 2005

Attila Simon, editor
Maďarské národnostné spoločenskovedné publikácie
NOSTRA TEMPORA, 12.
Prvé vydanie
Zodpovedný: Károly Tóth
Redaktor edície: Károly Tóth
Návrh obálky: Gábor Matús
Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography, s.r.o., Nové Zámky
Tlač: Expresprint, s.r.o., Partizánske
Vydalo: Lilium Aurum
Dunajská Streda, 2005

ISBN